

Tematický výzkum: Analýza příčin vysoké nezaměstnanosti obyvatel sociálně vyloučených lokalit a jejich nízké odborné kvalifikace (Ústí nad Labem, Chomutov, Dubí)

Zpracoval: Výzkumný tým Agentury pro sociální začleňování

Datum: duben 2018

Projekt "Systémové zajištění sociálního začleňování", financovaný z Operačního programu zaměstnanost,
reg. č. projektu CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_030/0000605

Obsah

1 Úvod	4
1.1 Přehled vybraných konceptů	5
1.1.1 Nezaměstnanost a předčasné odchody ze vzdělávání z pohledu longitudinálních studií	5
1.1.2 Nezaměstnanost a předčasné odchody ze vzdělávání ve vztahu k problematice sociálního vyloučení	6
1.1.3 Nezaměstnanost a předčasné odchody ze vzdělávání a otázka „romství“	7
1.2 Přehled vybraných výzkumů	7
2 Výzkum „Předčasné odchody žáků ze systému vzdělávání“	10
2.1 Cíl a metodologie výzkumu	10
2.2 Limity a inovativnost výzkumu	11
2.3 Standardy výzkumné práce Agentury pro sociální začleňování	12
2.4 Sociální vyloučení	13
3 Ústí nad Labem a problematika předčasných odchodů	13
3.1 Město Ústí nad Labem	13
3.2 Sociální vyloučení v kontextu města Ústí nad Labem	13
3.3 Nezaměstnanost v Ústí nad Labem	15
3.4 Závěry případové studie z Ústí nad Labem	16
4 Chomutov a problematika předčasných odchodů	19
4.1 Město Chomutov	19
4.2 Sociální vyloučení v kontextu města Chomutov	19
4.3 Úroveň vzdělání v Chomutově	20
4.4 Zaměstnanost v Chomutově	21
4.5 Školství v Chomutově	21
4.4.1 Terénní sociální pracovníci	23
4.4.2 Pracovníci základních škol	26
4.4.3 Pracovníci středních škol	28
4.4.4 Zástupci pedagogicko-psychologické poradny	30
4.4.5 Pracovníci Kontaktního pracoviště úřadu práce Chomutov	31
4.5 Pohled na problematiku předčasných odchodů ze strany nositelů jevu .	33
4.6 Závěry	35
5 Dubí a problematika předčasných odchodů	36
5.1 Město Dubí	36

5.2 Zaměstnanost v Dubí	36
5.3 Vzdělávání v Dubí	37
5.4 Pohled na problematiku předčasných odchodů ze strany místních institucionálních aktérů	38
5.4.1 Obec Dubí, část Pozorka.....	38
5.4.2 Zástupci škol	38
5.4.3 Zástupce Pedagogicko-psychologické poradny.....	40
5.4.4 Zástupci Úřadu práce ČR	41
5.4.5 Pracovníci NZDM	42
5.5 Shrnutí postojů institucionálních aktérů	43
5.6 Pohled na problematiku předčasných odchodů ze strany nositelů jevu .	44
5.7 Shrnutí postojů nositelů jevu	47
5.8 Závěry	48
6 Analýza dotazníkového šetření	49
6.1 Identifikace respondentů	49
6.2 Důvody předčasných odchodů ze systému vzdělávání	50
6.3 Pomoc při práci s cílovou skupinou	51
6.4 Priority při práci s cílovou skupinou	53
6.5 Bariéry při návratu do vzdělávání nebo při vstupu do zaměstnání	58
6.6 Práce s klientem	59
7 Manažerské shrnutí výzkumu.....	63
7.1 Hlavní zjištění	65
8 Návrhy na doporučení, možné intervence	67

1 Úvod

Předčasné odchody žáků ze systému vzdělávání jsou problémem, který je třeba vnímat v širokém kontextu sociálních a ekonomických vztahů i existujícího školského systému. Dosažení dostatečné úrovně vzdělání je následně úzce spjato především se sociálně-ekonomickým statutem, životní úrovní, možností získat zaměstnání, mírou sociálního začlenění i zdravého způsobu života. Předčasné odchody ze systému vzdělávání jsou spojovány s řadou negativních dopadů na život jedince i společnosti.

Je zapotřebí také sledovat období, ve kterém k opouštění vzdělávacího systému dochází. Odborná literatura¹ používá základní termíny **early school leaving**, kdy se jedná o osoby ve věku 18-24 let, které splňují dvě podmínky: nejvyšší dosažené vzdělání, vzdělávání a odbornou přípravu ukončili po dosažení pouze nižšího sekundárního vzdělání či ještě nižšího a vzdělávání a odborné přípravy se již neúčastní (Eurostat). A dále termín **Drop out**, který se vztahuje zpravidla k odchodu ze škol před koncem povinné školní docházky, odchodu před dosažením minimální kvalifikace nebo před dokončením střední školy. V českém prostředí se jedná o předčasné odchody před ukončením devátého ročníku základní školy a k jakémukoliv dalšímu přerušování školní docházky na střední škole (Tillner, 2013).

Z výše uvedeného vyplývá, že problematiku předčasného opouštění vzdělávacího systému žáky je zapotřebí sledovat ze dvou aspektů. V první řadě je třeba se zaměřovat na žáky, kteří po ukončení povinné devítileté školní docházky (bez ohledu na to, v jakém ročníku školu žák opouští) nepokračují v docházce do školy střední. Ve druhé řadě je třeba se zaměřovat na žáky, kteří po ukončení povinné školní docházky na některou střední školu nastoupí, ale po krátké době, často již v prvním pololetí prvního ročníku docházku ukončí.

V evropském prostoru patří Česká republika dlouhodobě mezi pět zemí s nejnižší mírou předčasných odchodů žáků ze vzdělávání. Zatímco v Evropě ročně střední školu nedokončí kolem 10 % žáků, v České republice, se podíl žáků předčasně odcházejících ze vzdělávání pohybuje v rozmezí 4,9 % - 6,6 %. Méně pozitivní, je již skutečnost, že oproti trendu v drtivé většině zemí EU, kde dochází k poklesu či stagnaci míry odchodů ze vzdělávání, v České republice v posledních letech dochází k jejímu nárůstu. Hlavním zdrojem tohoto nárůstu jsou žáci, kteří neuspěli u státní maturitní zkoušky, k jejímuž plošnému zavedení došlo v roce 2011 (Monitor vzdělávání a odborné přípravy ČR).

I když se problém předčasných odchodů v ČR týká pouze poměrně nízkého počtu jedinců, není možné ho přehlížet, zejména proto, že jeho dopady mohou být velmi závažné. Tito lidé jsou například častěji ohroženi dlouhodobou nezaměstnaností, nízkými výdělky, výkyvy v příjmech, závislostí na sociálních dávkách, chudobou a sociálním vyloučením (Hloušková, 2014:13).

V potaz musíme brát také to, že problém předčasných odchodů ze vzdělávání daleko častěji postihuje konkrétní regiony a vybrané skupiny obyvatel. Hodnota podílu předčasných odchodů ze vzdělávání v regionech Jihovýchod (2,7 %), nebo Prahy (3,6 %) tak kontrastuje s výsledky z Moravskoslezska (8,7 %) a zejména Severozápadu, kde již aktuální hodnota ve výši 14,5 % výrazně převyšuje nejen národní cíle, ale i průměrnou hodnotu v zemích EU (Monitor vzdělávání a odborné přípravy ČR 2016, 2017). Podobně jsou předčasnými odchody ze vzdělávání v České republice **ohroženi** muži, migranti, děti z rozvedených manželství, z rodin s nízkými příjmy a nízkým vzděláním rodičů (Vacek et al., 2008;

¹ Např. Reducin, 2011; Tillner, 2013; Hloušková, 2014, Eurostat

Trhlíková, Úlovcová, 2010) a zejména **romští žáci**, kterých se tento problém dle údajů EU týká v 72 % všech případů. (v roce 2012 to bylo 57 %.)² . Předčasnými odchody jsou nadprůměrně ohroženy rovněž **osoby se zdravotním znevýhodněním**, včetně dětí se SVP, mezi nimiž tvoří osoby bez vyššího sekundárního vzdělání 11,2 %³.

Žáci, kteří předčasně odchází ze vzdělávání, netvoří homogenní skupiny a liší se i důvody jejich odchodů. Obecně lze říci, že nejčastěji odcházejí žáci prvních a posledních ročníků (ReferNet 2013: 6). Zatímco úbytek žáků **při přechodu mezi prvním a druhým ročníkem je přitom pravděpodobně způsoben změnou oborového zaměření či kategorie vzdělání**. (ReferNet 2013:6). V případě žáků posledního ročníku se nejčastěji jedná o nedobrovolný odchod daný neúspěchem při závěrečné zkoušce (ReferNet 2013:7). Z hlediska kategorie vzdělávání, se **nejvyšší podíl předčasných ukončení vyskytuje v oborech středního vzdělávání bez výučního listu a maturity** (28 – 30 % žáků) a ve středním vzdělávání s výučním listem (28 % žáků) (ReferNet 2013:7).

Zajímavé zjištění vyplývá také z tematických zpráv ČŠI, ve kterých se ukazuje, že **žáci mnohdy disponují nedostatečnými znalostmi a vědomostmi již na úrovni základního vzdělání, což může do značné míry limitovat úspěšné absolvování střední školy a zvyšovat riziko předčasných odchodů ze vzdělávací soustavy**, ať je již průvodním jevem špatný prospěch žáka, vysoká míra absence žáka při vyučování či nezájem o učení jako takové. (ČŠI 2017).

1.1 Přehled vybraných konceptů

1.1.1 Nezaměstnanost a předčasné odchody ze vzdělávání z pohledu longitudinálních studií

Autoři *longitudinálních studií* předčasné ukončování konceptualizují jako událost způsobenou „eskalací dlouhodobých příčin“ (Hloušková 2014:14), kterou interpretují na pozadí různých teoretických rámců. Nejčastěji při tom hovoří o procesu:

PUSH OUT: jedná se o proces, při kterém je student vytlačován ze studia v důsledku neprospěchu, porušování pravidel chování či docházky. Na počátku tohoto procesu přitom může být nepříznivá situace vedoucí k negativnímu postoji ke škole a vzdělávání jako takovému, zapříčiněná interními faktory strukturální nebo individuální povahy, případně takovými, které se vztahují ke klimatu školy (Jordan et al. 1994:2-3).

PULL OUT: jedná se o proces, kdy je předčasný odchod ze vzdělávání událostí iniciovanou rozhodnutím studenta či jeho rodiny v důsledku externích vlivů. Předčasný odchod je zde sice často podnícen náhlými událostmi, jako je například neplánované těhotenství nebo onemocnění. Může se ale jednat i o důsledek dlouhodobých potíží (finanční problémy v rodině, negativní vliv sousedských vrstevnických skupin). (Doll, Eslami, Walters 2013:2; Jordan et al. 1994:2-3).

FALLING OUT: jedná se o proces, kdy je předčasný odchod ze vzdělávání důsledkem nebo „postranní příčinou“ nedostatečné dlouhodobé podpory žáka, který dlouhodobě nevykazuje

² Second European Union Minorities and Discrimination Survey Roma – Selected findings (http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_en.pdf).

³ EU statistics on income and living conditions (EU-SILC) - 2012 housing conditions.

pokrok v učení a který se k možnosti úspěchu postupně stává apatickým (Watt, Roessingh, 1994:293).

FADE OUT: proces odpoutávání se od školy a školního vzdělání, který se vyznačuje gradací a kombinací více příčin. Může nastat například ve chvíli, kdy si student uvědomí nevhodnou volbu oboru, s čímž se dostavuje pocit zklamání z nenaplněných očekávání a představa, že chodit do školy je zbytečné. Ve chvíli, když se k tomuto faktoru „nevhodné volby“ připojí tzv. „zlomová událost“ (například stěhování-ztráta kamarádů, hádka s učitelem apod.), může negativní vztah ke škole a ztráta motivace k učení vyústit v trvalý, nebo přechodný odchod ze školy. (Finn 1989; cit In: Hloušková 2014).

Finn, J. D. interpretuje předčasné odchody jako proces odpoutávání se („fade out“, viz.výše) a popisuje ho prostřednictvím dvou modelů. **FRUSTRAČNÍ MODEL** - definice „startovacího bodu“, který vede k frustraci – snižování sebevědomí žáka – negativní pocity ke škole. Může pominout, při přestoupení na jinou školu - **PARTICIPATIVNĚ IDENTIFIKAČNÍ MODEL**. Předčasné odchody způsobené nízkou mírou identifikace jedince se školou. Ta je způsobená nedostatečnými školními výsledky a absentující oporou. Odcizení, neúčast na aktivitách školy, záškoláctví, nevhodné chování, vyloučení (Finn, J.D. 1989).

1.1.2 Nezaměstnanost a předčasné odchody ze vzdělávání ve vztahu k problematice sociálního vyloučení

Problematika předčasných odchodů ze vzdělávání se velmi často dotýká žáků pocházejících z rodin, které lze označit za sociálně znevýhodněné či vyloučené, nebo sociálním znevýhodněním či vyloučením ohrožené. Tyto rodiny se mnohdy potýkají se specifickými problémy (nedostatek finančních prostředků, životní strategie zaměřené na okamžitý výdělek, nízké vzdělání a k tomu se pojící omezené kompetence provádět dítě na jeho cestě za vzděláním, omezené sociální sítě, předsudky, rasismus apod.), které mohou (a nemusí) mít na předčasném odchodu ze vzdělávání svůj podíl. Nemusí se zde přitom vždy jednat o to, že dítě je ve škole neúspěšné, ale i o to, že nepokračovat dále ve vzdělávání může být vědomým rozhodnutím rodiny/žáka volícího svou vlastní (společensky méně respektovanou) životní cestu. V takových případech, je školní vzdělání chápáno jako externí nutnost, bez vazby na plánované a reálně uplatňované substituční strategie členů této skupiny, které s kvalifikacemi získanými prostřednictvím školního vzdělávání spíše nepočítají (Jakoubková et al 2010:58).

Jako příklad konceptů, které propojily téma vzdělávání a sociálního vyloučení lze uvést **Mertonův koncept anomie** a rozlišení pojmu **education** a **schooling**.

MERTONŮV KONCEPT ANOMIE vychází z předpokladu, že „obyvatelé SVL jsou na základě různých atributů (barva pleti, specifická mluva), dlouhodobě neúspěšní v soutěži o společensky ceněné statky, protože upouštějí od v dané společnosti etablovaných a regulovaných způsobů jejich dosahování (v daném případě školního vzdělávání) a volí cestu technicky nejúčinnější (třebaže společensky neschvalovanou)“ (Budilová Jakoubková et al 2010:60-62).

Někteří autoři rozlišují mezi **SCHOOLING** a **EDUCATION**. Zatímco **SCHOOLING** je formální, školní vzdělávání probíhající na půdě institucí, **EDUCATION** je výchova a vzdělávání uskutečňované v rámci rodiny resp. primárních skupin (tj. tam, kde probíhá primární socializace). Na významnou roli „**education**“, tedy socializaci, výchovu a vzdělávání v rámci vlastní skupiny, kdy jsou mezigeneračně předávány skupinové hodnoty v souvislosti s „Cikány – Travellery“ ve Velké Británii poukázala Judith Okely, která tento typ vzdělávání dává do

přímé souvislosti s budoucími obživnými strategiemi potomků (Okely in: Budilová Jakoubková et al 2010: 63).

1.1.3 Nezaměstnanost a předčasné odchody ze vzdělávání a otázka „romství“

Problematika sociálního vyloučení se v prostředí České republiky často překrývá s problematikou „romství“. Ve vztahu ke vzdělávání se tak hovoří o „romském životním stylu“, „romských návycích“ a o „romském (ne)vztahu ke vzdělávání“. Výzkum, který se odklání od KULTUROLOGICKÉ perspektivy, a který koncept etnicity nahrazuje konceptem Lewisovým konceptem **KULTURY CHUDOBY** (2010:59), je výzkum CAT ZČU Plzeň a PDF UJEP Ústí nad Labem. (Jakoubková Budilová, et al 2010). Jeho autoři například hovoří o odlišném pojetí dětství, absenci výchovy nebo absenci autority, jako o něčem, co mají tyto rodiny společné a co dopadá na vzdělávací dráhy jejich dětí.

DĚTSTVÍ je z pohledu SVL rodičů údajně vnímáno jako „období, kdy dítě nemá téměř žádné specifické potřeby, jet by se lišily od potřeb dospělého, kdy dítě je již zodpovědné za své chování a je po něm požadováno takové chování, které by nenarušovalo život ostatním obyvatelům domácnosti“(2010:64). Z toho plyne také pojetí hry. Hrou je například to, že se děti aktivně zapojují do chodu domácnosti. Naopak hrám manipulačním, konstrukčním a didaktickým není dáván prostor. Volný čas je v těchto rodinách tráven pasivně, návštěvami příbuzných, nebo povinnostmi a starostmi o mladší sourozence (2010:68-69).

ABSENCE VÝCHOVY - pro sociálně vyloučené rodiny, je podle autorů výše zmíněného výzkumu typické, že své děti vnímají jako svéprávné bytosti, které není potřeba vychovávat.

1.2 Přehled vybraných výzkumů

Před samotnou realizací výzkumných prací, byla provedena sekundární analýza vybraných již realizovaných výzkumů, které se problematice předčasného ukončování školní docházky věnují (viz také kapitola 1 Úvod).

1) Výzkum realizovaný v rámci projektu P-KAP, který byl realizován v letech 2015 – 2016 (NÚV). Jednalo se o plošné dotazníkové šetření mezi SŠ a VOŠ v ČR, doplněné o dodatečný dosběr škol. Celkem bylo sesbíráno 1328 dotazníků s návratností 98 %. Jeho cílem bylo zmapování aktuální situace škol a jejich potřeb v rámci oblastí vymezených operačním programem Výzkum, vývoj a vzdělávání. Výzkum mapoval různá témata. Jedním z nich bylo například téma „Prevence a intervence předčasných odchodů“. Zde autoři dospěli k následujícím zjištěním:

- Aktivita zaměřené na prevenci a intervenci předčasných odchodů v rámci kariérového poradenství vykonává celkově 61 % škol, přitom 58 % škol ji hodnotí jako „velmi důležitou“.
- Z hlediska krajů je do těchto aktivit zapojeno nejvíce škol v Karlovarském kraji (73 %), dále v Jihočeském a Olomouckém kraji (66 %).
- Naopak nižší aktivitu v oblasti předčasných odchodů vykazují školy v Libereckém (52 %) a Pardubickém (51 %) kraji, kde je realizuje jen mírně nadpoloviční většina škol.
- Jako „velmi důležité“ hodnotí aktivitu zaměřené na prevenci a intervenci předčasných odchodů především školy ve Zlínském (68 %) a Ústeckém kraji (65 %), dále v Jihomoravském (64 %) a Karlovarském kraji (62 %).

- Nejvyšší aktivitu z hlediska podpory žáků se znevýhodněním uvádějí Karlovarský (84 %) a Ústecký kraj (78 %). V Ústeckém a ve Zlínském kraji je zároveň uváděna vysoká důležitost těchto aktivit.

2) Projekt „Moderní společnost - nerovnosti v šanci na vzdělání: jejich rozsah, zdroje, sociální a ekonomické důsledky, strategie řešení (2004 – 2009 SOÚ). V jeho rámci byl realizován rozsáhlý výzkum, do kterého bylo zapojeno 700 škol. Cílem výzkumu byla kvantifikace rozsahu předčasných odchodů ze středního vzdělávání. Výzkum například ukázal, že nejčastěji se problém předčasných odchodů týká dvou a tříletých oborů odborných učilišť (31 %) a žáků prvních ročníků (54 %), z nichž pouze 1/3 přestoupí jinam. V rámci tohoto projektu knižně vyšlo několik publikací, jmenovat lze například:

- **(Ne)rovné šance na vzdělání. Vzdělanostní nerovnosti v České republice (2006).** Matějů, Petr, Jana Straková (eds.). *(Ne)rovné šance na vzdělání. Vzdělanostní nerovnosti v České republice.* Praha: Academia.
- **Nerovnosti ve vzdělávání. Od měření k řešení (2010).** Matějů, Petr, Jana Straková, Arnošt Veselý (eds.). *Nerovnosti ve vzdělávání. Od měření k řešení.* Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Publikace navazuje na výše zmíněnou studii z roku 2006 a autoři v ní aktualizují empirické poznatky o vývoji nerovností v povinném vzdělávání, o problematice víceletých gymnázií, o nerovnostech na vstupu do terciárního vzdělávání, o dopadu struktury systému středního školství na formování aspirací. Publikace obsahuje rovněž témata v kapitolách o dalším vzdělávání, o vzdělávání romských žáků a o předčasných odchodech ze vzdělávání. Reflektuje současnou situaci v ČR z pohledu vzdělávací politiky a předkládá varianty řešení identifikovaných problémů.

- ***Educational Aspirations in a Comparative Perspective. The role of individual, contextual and structural factors in the formation of educational aspirations in OECD countries* (2007).** Matějů, Petr, Petr Soukup, Josef Basl.. Sociologické studie Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Zjištění prezentovaná v této studii potvrdila dřívější analýzy ohledně toho, že čím více je stratifikován systém sekundárního vzdělávání, tím silnější efekt má na vzdělanostní aspirace socioekonomický původ studenta, a to i při kontrole jeho schopností. Jinak řečeno studie ukazuje, že vzdělanostní aspirace jsou utvářeny nejen socioekonomickým statutem rodičů, schopnostmi a hodnotami sdílenými rodinou (individuální úroveň) a kvalitou a typem navštěvované školy (kontextuální úroveň), ale rovněž strukturou celého vzdělávacího systému, stupněm jeho stratifikace, mírou orientace na odborné vzdělávání, prostupností a vazbami na trh práce (strukturální úroveň).

3) Projekt „Kariérové poradenství v podmínkách kurikulární reformy VIP Kariéra II – KP“ (NÚV 2010 – 2015). V rámci tohoto projektu bylo realizováno několik výzkumů. Stěžejní výzkumnou metodou byla dotazníková šetření. Kvalitativní rozhovory byly vedeny v omezené míře a výhradně s „experty“ a zástupci škol.

4) Výzkum v rámci projektu Propos „Příčiny předčasných odchodů ze středního školního vzdělávání u žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí (MŠMT 2006 – 2008).

Cílem výzkumu bylo zmapovat příčiny předčasných odchodů ze vzdělávání a popsat jejich průběh u žáků, kteří pocházejí z kulturně odlišného a sociálně znevýhodněného prostředí.

Výsledkem studie je zejména identifikace důvodů, které vedou k předčasným odchodům, konkrétních výukových a vzdělávacích problémů při práci s těmito žáky a strategií, které jsou využívány pro prevenci a práci s předčasnými odchody. Výzkum kombinoval kvantitativní a kvalitativní výzkumné metody. Celkem bylo analyzováno 323 dotazníků vyplněných žáky a 20 učiteli. Dále bylo realizováno 30 rozhovorů se žáky denního studia, 16 rozhovorů s učiteli denního studia, 14 rozhovorů se žáky dálkového studia a 12 rozhovorů s učiteli dálkového studia.

5) Výzkum „Zhodnocení současné situace prevence předčasného ukončení školní docházky“ (Člověk v tísni 2013).

Tento výzkum vznikl na zakázku magistrátu města Ústí nad Labem. V jeho rámci byly provedeny hloubkové rozhovory individuální i skupinové. Mezi dotazované patřili zástupci ZŠ, a pracovníci nestátní neziskové organizace Člověk v tísni, o. p. s., kteří se věnují mládeži. Dále se konaly skupinové rozhovory s rodiči žijícími v lokalitách, kde jsou ohroženi sociálním vyloučením a dotazníkové šetření, kterého se účastnilo 51 rodičů.

6) Výzkum „Sociologická analýza předčasných odchodů romských dětí ze sociálně vyloučeného prostředí ze základních na střední školy“ (GAC, s. r.o. 2010).

Cílem tohoto výzkumu bylo identifikovat faktory ovlivňující vzdělávací trajektorie v případě romských dětí a mladých lidí, kteří se vzdělávají na školách v blízkosti sociálně vyloučených lokalit. Výzkum kombinuje kvantitativní a kvalitativní metody. První část je věnována kvantitativnímu srovnávacímu popisu a analýze přechodů mezi základním a středním školstvím. Analyzována zde byla data poskytnutá 14 čtrnácti ZŠ za posledních 5 let týkající se (částečných) školních biografií 2 204 žáků a data ze šesti SŠ týkající se 245 romských žáků. Druhá část, která je založená na kvalitativní analýze rozhovorů s širokým spektrem aktérů, předkládá podrobná data ohledně rodinného zázemí, školních biografií a přechodů sedmdesáti dětí. Informace o jednotlivých dětech byly zjišťovány nejen od dítěte samotného, ale také od jeho rodičů, učitelů a případně sociálních pracovníků.

7) Výzkum „Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině“ (Katrňák Tomáš, 2004).

Výzkum zpracovává téma vzdělanostních nerovností a je kombinací kvantitativního i kvalitativního vhledu do problematiky přenosu vzdělanostního statusu. Autor se snaží zodpovědět otázku, proč se potomci dělnických rodičů stávají po průchodu vzdělanostním systémem opět dělníky.

8) Výzkum „Analýza faktorů bránících úspěšnému vstupu sociálně vyloučených osob do vzdělávacího systému“ (CAT ZČU Pizeň; PDF UJEP Ústí nad Labem 2010).

9) Kvalitativní výzkum „Mám základní vzdělání. Příčiny a důsledky předčasných odchodů ze studia a ze vzdělávání“ (Hloušková, Lenka, 2017)

Ve výzkumu se autorka zaměřuje na respondenty starší 18 let, kteří mají základní vzdělání a kteří nejsou bezprostředně zasaženi chudobou, nepochází ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí či sociálně vyloučené lokality a nejsou příslušníkem žádné z etnických minorit žijících v Česku. Předčasný odchod ze studia/vzdělávání popisuje jako „událost či proces, v němž se střetává školní i sociální dimenze stejně tak jako některé charakteristiky jedince“ (2014:19). Uvádí, že: „Předčasné odchody jsou důsledkem specifických konstelací a charakteristik jedince, jeho rodiny, školy vzdělávacího systému jen tehdy, pokud tyto konstelace vytvořily dlouhodobě negativní postoje ke škole a ke studiu“.

Jinými slovy: „Ne všechny děti rodičů z nižších sociálních tříd nebo děti pocházející z rodin ohrožených sociální exkluzí jsou a priori odsouzeny k předčasnému odchodu ze vzdělávání“.

2 Výzkum „Předčasné odchody žáků ze systému vzdělávání“

2.1 Cíl a metodologie výzkumu

Cílem realizovaného výzkumného šetření bylo analyzovat příčiny předčasných odchodů žáků pocházejících ze sociálně vyloučených lokalit ze systému vzdělávání/hlavního vzdělávacího proudu a vytvořit možná doporučení pro přípravu vhodného nástroje včasné intervence.

Výzkum využil ve své metodologii kombinaci kvalitativních a kvantitativních metod, kdy jsou analyzována získaná kvantitativní (povětšinou číselné údaje) a kvalitativní data (např. polostrukturované rozhovory) společně. Použita byla i metoda tzv. *desk research*, tedy sekundární analýza dostupných zdrojů.

Výzkum byl realizován v Ústeckém kraji, kritériem pro realizaci v daném kraji byla indikace nejvyšších hodnot výskytu fenoménu předčasných odchodů (region Severozápad dosahuje podílu 14,5 %). Kvalitativní část výzkumu byla realizována ve třech městech v daném regionu – Ústí nad Labem, Chomutov a Dubí. Tato města byla zvolena na základě několika kritérií: 1. velikost (velké město, středně velké město, malé město), 2. regionální specifikum, a 3. přítomnost funkční spolupráce s ASZ. Jako hlavní technikou sběru dat v kvalitativní části výzkumu byly zvoleny individuální i skupinové polostrukturované rozhovory.

Cílovou skupinou kvalitativní části výzkumu byli jak institucionální aktéři, tak nositelé daného jevu. Vzhledem k rizikovému charakteru náboru cílové skupiny především v případě segmentu žáků se zkušeností s předčasným odchodem ze školy bylo nutné použití tzv. *metody snowball*. Rekrutace probíhala skrze terénní sociální pracovníky, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, školy, místní pobočky Úřadu práce ČR a lokální pracovníky ASZ. Celkem bylo dotázáno 57 respondentů. Sběr dat probíhal v období 5.3 – 6.4. 2018.

Kvalitativní část výzkumu byla zpracována do tří samostatných případových studií za každé město, ve kterém výzkum probíhal.

V kvantitativní části výzkumu byl jako výzkumný nástroj ke sběru dat zvolen standardizovaný dotazník, který byl určen pracovníkům vybraných oddělení Úřadu práce ČR v Ústeckém kraji. Dotazník byl výzkumným týmem zkonstruován v elektronickém prostředí *Google Documents* a před samotnou distribucí byl pilotně ověřen na jednom vedoucím pracovníkovi ÚP ČR. Následně byl odkaz na dotazník prostřednictvím ředitele ÚP ČR Ústeckého kraje rozeslán emailem vybraným pracovníkům ÚP ČR v Ústeckém kraji. Celkem bylo osloveno přibližně 600 respondentů, vyplněných dotazníků bylo získáno 148. Návratnost je cca 25 %, což v případě takového rychlého šetření, kdy dotazování probíhá elektronicky bez tazatele, lze považovat za odpovídající běžnému průměru. Dotazníkové šetření proběhlo v období 9. – 16.4. 2018.

Tab. č. 1: Seznam realizovaných rozhovorů a počet získaných dotazníků výzkumu

Respondenti kvalitativní části	Počet rozhovorů	Ústí nad Labem	Chomutov	Dubí
Institucionální aktéři: ⁴				
Pracovníci Úřadu práce	7	3	2	2
Terénní sociální pracovníci	8	2	4	2
Pracovníci ve školství (ZŠ/SŠ)	12	6 (3/3)	4 (2/2)	2 (2/0)
Pracovníci PPP	3	-	2	1
Nositelé jevu				
Žáci/rodiče žáků se zkušeností s odchodem ze školy	27	9 (9/0)	7 (5/2)	11 (9/2)
Počet respondentů celkově	57	20	19	18
Respondenti kvantitativní části		Počet dotazníků		
Pracovníci ÚP: Ústecký kraj		148		

2.2 Limity a inovativnost výzkumu

Na tomto místě je třeba reflektovat limity realizovaného výzkumu. Je nutné konstatovat, že analýza získaných dat přináší vždy jen **obraz skutečnosti založený na interpretaci získaných informací**. Data od institucí mohou reálnou situaci výrazně zjednodušovat na čísla, která neodrážejí kontext a souvislosti. Obtíže může přinést i realizace samotných rozhovorů. Okolnosti jejich pořizování nejsou vždy ideální (přítomnost dalších lidí, rušné místo). Výpověď ovlivňuje také postoj respondenta vůči výzkumníkovi (snaha o lepší sebe prezentaci) a koneckonců i samotná paměť respondenta (zapomínání, vytěsňování).

Mezi další limity předkládaného výzkumu patří **nemožnost realizace tzv. longitudinálního (dlouhodobého) pobytu** v terénu. Z tohoto důvodu byla nemožná především tzv. triangulace dat v čase. Pro tento typ výzkumu by také, raději než aktuálně oddotazování **respondenti**, bylo vhodnější dotazování tzv. **informantů**, tedy osob, se kterými výzkumník přichází do přímé, intenzivnější a dlouhodobé interakce.⁵

Limitem, byla i **realizace šetření ve větší skupině výzkumníků**. Ten vznikl z důvodu tlaku na rychlý sběr dat. Tento způsob sběru dat sebou totiž nese nemožnost vytvoření monolitického úhlu pohledu na zkoumaný problém, a riziko ztráty důležitých zjištění skrze přenos mezi různými aktéry sběru. V tomto směru limitující byla i **nemožnost realizace tzv. přepisů rozhovorů**, a z nich pramenící neúplně saturující kódování získaných dat. Tento limit šetření byl kompenzován pořízením nahrávek všech realizovaných rozhovorů. Je na místě poznamenat, že realizace šetření ve větším výzkumném týmu sebou nese ale i

⁵ Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie, CAAT, 2012, str. 59

výzkumnická pozitiva, a sice možnost triangulace daných zjištění ve větším počtu osob zodpovědných za sběr.

Samostatnou kapitolou pak byla **dostupnost cílové skupiny nositelů jevu**. Tato cílová skupina by se v několika dílčích případech dala charakterizovat jako skupina nemající k výzkumníkům důvěru (z důvodu nemožnosti setrvání v terénu po delší čas), případně jako skupina riziková (rušení rozhovorů na poslední chvíli, neúčast na smluveném rozhovoru). Tomuto aspektu sběru dat se snažil výzkumný tým Agentury pro sociální začleňování zamezit především využitím výše popsané rekruční metody *snowball*, případně i uzpůsobením dramaturgie scénářů rozhovorů.

I přes výše popsané limity se v realizovaném výzkumu docílilo tzv. nasycenosti (saturace) dat. Nasycením se chápe jev, kdy již nepřicházejí nové informace či poznatky z terénu, naopak se objevují v analýze dat stále stejné vzorce a kategorie.

Inovativnost realizovaného šetření je pak realizátory šetření spatřována především v mapaci, na poli tohoto tématu stále ještě bílého místa, a sice získání postojů k předčasným odchodům ze školy **ze strany nositelů tohoto jevu**, tedy samotných žáků ze sociálně vyloučených lokalit.

2.3 Standardy výzkumné práce Agentury pro sociální začleňování

Výzkumníci Agentury pro sociální začleňování (dále jen ASZ) ctí obecně uznávané standardy kvality a etiky výzkumné práce. Mezi tyto standardy kvality patří především dodržování **zásady validity a reliability dat**. Validity (platnosti) dat je v ASZ dosahováno longitudinálním šetřením na místě, pečlivým výběrem (rekutací) respondentů, užitím vhodných nástrojů výzkumu (scénáře rozhovoru, příp. výzkumnického deníku) i za pomoci přímých citací.

Pro zajištění validity dat výzkumníci v ASZ při své práci využívají tzv. **metodu triangulace zdrojů**, kdy závěry z terénního šetření vycházejí z kombinace min. 3 zdrojů zjištění informací. Práce výzkumníků ASZ je dále založena i na triangulaci výzkumných metod. Mezi standartní použité metody v ASZ tak patří zúčastněné/nezúčastněné pozorování, polostrukturované rozhovory, sekundární analýza získaných dat včetně statistických dat (deskresearch), příp. skupinové rozhovory (FG)) a dotazníkové

šetření.

Reliability (spolehlivosti) dat dosahují výzkumníci v ASZ standardizovaným postupem analýzy dat od jasně stanovených oblastí dotazování (scénáře rozhovorů) a kódování sebraných dat (tzv. clustering). Při kódování výzkumníci ASZ redukují velké množství získaných dat do menších počtů analytických jednotek (clusterů) na základě souvislostí (podobnosti či odlišnosti).

Při své práci se výzkumníci ASZ řídí i **Etickým kodexem výzkumníků Agentury pro sociální začleňování**, který ukotvuje mimo jiné práci s citlivými daty či nestrannost vůči subjektům v terénu. Ve zprávách o výsledcích výzkumníci v ASZ jasně rozlišují mezi poznatky zjištěnými od respondentů, svou interpretací těchto poznatků a jakýmkoliv doporučeními na nich založenými. Použití tohoto kodexu mj. znamená, že v šetření není narušeno soukromí a důstojnost respondentů, respondenti byli vždy informováni o smyslu výzkumu a v případě nahrávání požádáni o jeho svolení. Samozřejmostí je i zaručená anonymita dotazovaných respondentů.

2.4 Sociální vyloučení

Pod pojmem sociální vyloučení chápeme proces vylučování lidí nebo skupin lidí na okraj společnosti, do chudoby a izolace. Tento způsob vyloučení se projevuje na různých úrovních, např. sociální, prostorové, ekonomické či symbolické. Sociálně vyloučení se nacházejí v situaci, kdy mají sníženou míru přístupu ke zdrojům běžně dostupným většině obyvatel, zároveň s tím se snižuje jejich schopnost udržovat sociální kontakty s obyvateli mimo situaci sociálního vyloučení a možnosti participace na organizaci sociálního života a účasti v rozhodování.

Základními indikátory sociálního vyloučení je materiální chudoba, dlouhodobá nezaměstnanost, závislost na dávkách v hmotné nouzi, nízká kvalita a nejistota v bydlení, ztížený přístup ke kvalitnímu společnému vzdělávání, vysoká míra zadlužení, výskyt rizikového chování a kriminality a vysoká míra migrace. Jednotlivé ukazatele sami o sobě sociální vyloučení nezakládají. Je to teprve jejich kombinace, která zasaženým jedincům či rodinám brání v integraci či plnohodnotném životě a na různých úrovních je vylučuje ze společnosti. Každý z uvedených aspektů sociálního vyloučení může být v různých lokalitách a u různých jejich obyvatel zastoupen v jiné míře. Kombinace intenzity přítomnosti těchto jevů pak vytváří charakter jednotlivých lokalit, které se stejně jako lokální kontext mnohdy výrazně liší.

3 Ústí nad Labem a problematika předčasných odchodů

3.1 Město Ústí nad Labem

Krajské město Ústí nad Labem leží v severozápadních Čechách nedaleko hranic s Německem. V regionu plní město úlohu administrativního a správního střediska. Znamé je svým průmyslovým charakterem se zaměřením na chemii a těžbu hnědého uhlí.

V minulosti se jednalo o oblast s vysoce znečištěným životním prostředím, což snižovalo atraktivitu oblasti, nicméně, díky novým ekologickým zákonům a předpisům se v posledních letech životní prostředí značně zlepšilo. K 1. 1. 2017 žilo v Ústí nad Labem celkem 119 296 lidí⁶

3.2 Sociální vyloučení v kontextu města Ústí nad Labem

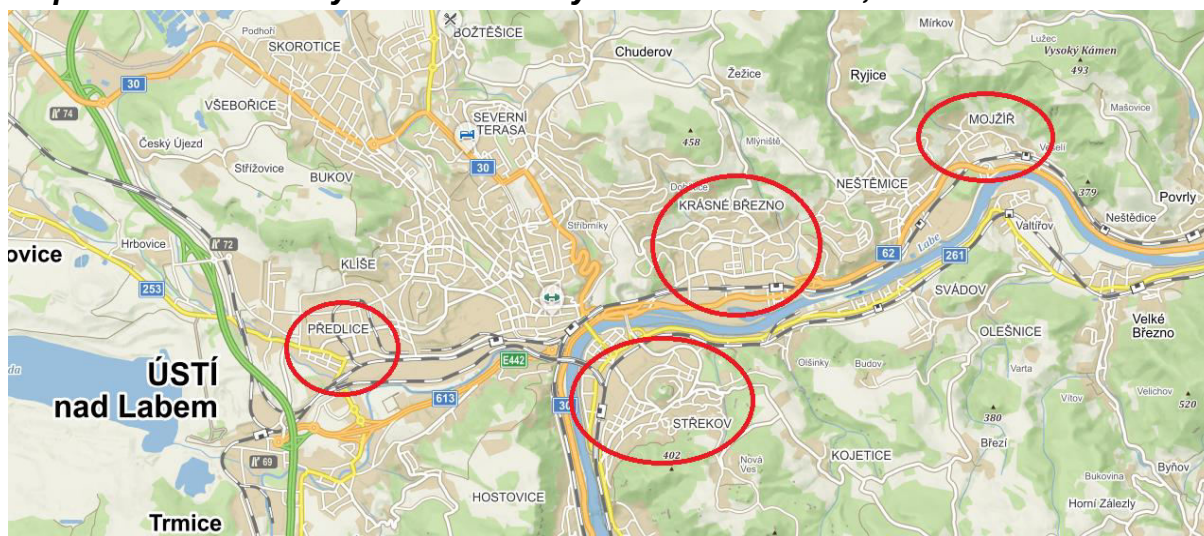
Štěpánková a Lomozová ve svém výzkumu z roku 2013⁷ definovaly pět míst na území města Ústí nad Labem s největší koncentrací lidí, kteří se potýkají se sociálním vyloučením: Nový Svět, Střekov, Krásné Březno, Mojžíř a Předlice. Město Ústí nad Labem v rámci možné budoucí spolupráce⁸ s Agenturou pro sociální začleňování do tzv. Koordinovaného přístupu v sociálně vyloučených lokalitách popsalo čtyři nejkritičtější oblasti ve městě podobně: Ústí nad Labem – město (tzn. Předlice), Neštětice, Střekov, Severní Terasa.

⁶ ČSÚ, 2017

⁷ Výzkum z roku 2013 (Štěpánková a Lomozová, 7) uvádí kvalifikovaný odhad, že až 10 % obyvatel města tvoří Romové. Kvalifikovaný odhad GAC, na který se odkazuje SocioFactor (SocioFactor 2010, 13) hovoří v roce 2009 o 10 – 19 tisících obyvatel Romského etnika ve městě.

⁸ Stav ke květnu 2018

Mapa č. 1: Sociálně vyloučené lokality v Ústí nad Labem, květen 2018

Každá ze zmíněných lokalit je tvořena několika ulicemi či samostatnými domy. Expertní odhady velikosti cílové skupiny (sociálně vyloučených a ohrožených sociálním vyloučením) se pohybují v rozmezí 10 - 20 tisíc obyvatel.

Případová studie soustředila své terénní šetření mezi nositeli jevu do 3 městských čtvrtí, a sice **Předlic**, **Neštěmice**, a **Mojžíře**. Ve stejných místech byly realizovány i rozhovory se zástupci místních základních a středních škol a dalších institucionálních aktérů. Níže je uveden popis těchto městských částí z hlediska míry výskytu sociálního vyloučení a zaměstnanosti, tedy jevů, které bezprostředně s fenoménem předčasných odchodů ze vzdělávání korelují.

Ústí nad Labem - město

Předlice spadají do městského obvodu Ústí nad Labem – město, od centra je ovšem dělí průmyslová zóna.⁹ Městský obvod zabírá rozlohu 420 ha (5 % procent z toho činí zastavěná plocha). Na území žije zhruba 2 až 3 tisíce obyvatel. Většinu z nich tvoří Romové.¹⁰

Jádro sociálně vyloučené lokality místní aktéři umísťují do území Nových Předlic, kde je tvořeno ulicemi Prostřední a Marxovou, bloky mezi nimi a Školním náměstím. Lokalitu tvoří činžovní domy. Řada z nich je vybydlených, mají zazděné dveře či vytlučená okna. Sociálně vyloučení obyvatelé bydlí i v okrajových částech Předlic (oblast mezi ulicemi Průmyslová a Jateční, Sklářská), které jsou obývány nejméně z poloviny sociálně vyloučenými nebo lidmi ohroženými rizikem sociálního vyloučení.

Ústí nad Labem - Neštěmice

Sociálně vyloučená část se nachází na území městského obvodu Neštěmice a je tvořena ulicemi Matiční, Plaveckou, Svádovskou, Nový svět, 1. Máje a Pekařská. Lokalita, která se nachází v prostoru mezi železniční tratí Praha-Drážďany a silnicí 62 z Ústí nad Labem do Děčína, je v sousedství sídliště Krásné Březno.

Na rozdíl od Nových Předlic nelze o Novém světě hovořit jako o etnicky homogenním prostoru. V lokalitě žijí i neromští obyvatelé a docházelo zde k sousedským konfliktům. Další sociálně vyloučenou lokalitu tvoří sídliště **Mojžíř**. Na sídlišti žije cca 25 tisíc obyvatel

⁹ Sociofaktor, 2010

¹⁰ Štěpánková a Lomozová, 2013

s výrazným zastoupením Romů. Dále je lokalita tvořena ulicemi Opletalova v Neštěmicích, 1. Máje v Krásném Březně, Janáčkova, Keplerova a Drážďanská.

3.3 Nezaměstnanost v Ústí nad Labem

Celkový počet nezaměstnaných v Ústí nad Labem byl k 31. 1. 2018 celkem 5000 osob. Podíl nezaměstnaných na obyvatelstvu ve věku 15 - 64 let byl ve stejné době 5,87 %.¹¹ Celkový počet osob pobírajících dávky hmotné nouze byl v roce 2017 celkem 3 488 osob. Počet osob v nekolidujícím zaměstnání k 11. 8. 2017 byl 1751. Počet nezaměstnaných absolventů byl ve stejné době 86 a celkově nezaměstnaných mladistvých 94. Počet volných míst pro uchazeče s nízkou kvalifikací byl 204 (dle kategorie 7, 8, 9 ISCO - max. C - základní vzdělání). Počet uchazečů o 1 volné pracovní místo pro nízkokvalifikované osoby byl 13,3 (2 708 UoZ bez vzdělání a základní vzdělání 204 míst).

V srpnu 2017 bylo v Ústí nad Labem 70 nabídek zaměstnání, které obsahovaly 234 volných pracovních míst pro uchazeče s žádným nebo základním vzděláním. Převažovaly nabídky zaměstnání na pozicích pracovníků úklidu, pomocných pracovníků v kuchyni, sezónních pomocných pracovníků v zemědělství, pracovníků v zákaznických centrech, řidičů a operátorů výroby.

Tab. č. 2: Počet uchazečů o zaměstnání v Ústí nad Labem: středoškolský věk, absolutní četnost, srpen 2017

Celkem osob	Ústí nad Labem:	Střekov	Neštěmice	Severní Terasa
	město			
	76	27	94	20
Muži	40	16	45	13
Ženy	36	11	49	7

Tab. č. 3: Počet uchazečů o zaměstnání: nízká kvalifikace (bez vzdělání, s neúplným základním vzděláním), absolutní četnost, stav: srpen 2017

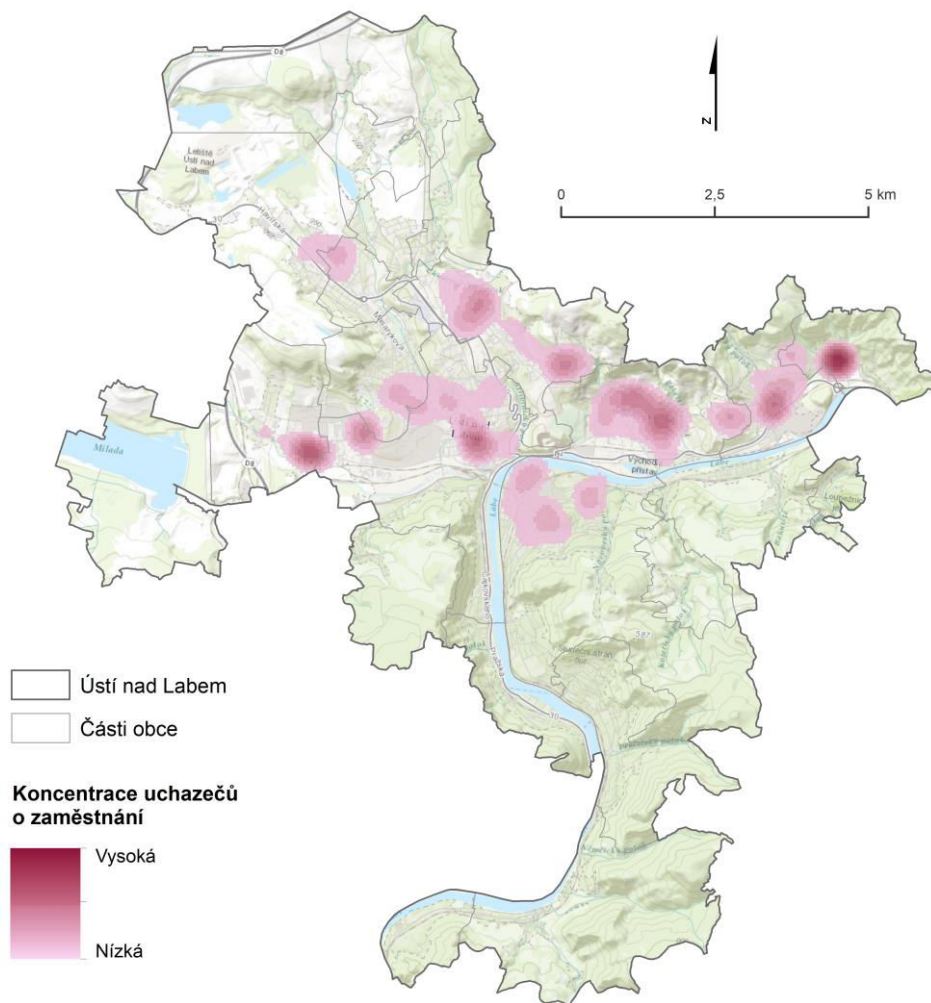
Celkem osob	Ústí nad Labem:	Střekov	Neštěmice	Severní Terasa
	město			
	329	112	321	71
Muži	184	69	177	41
Ženy	145	43	144	30

Agentura z dat získaných Úřadem práce vytvořila tzv. **teplotní mapu zaměstnanosti**, která svou grafickou formou ilustruje koncentraci sledovaného jevu – nezaměstnanosti na území Ústí nad Labem a ze které je patrné, že nejvyšší koncentrace lidí, kteří byli v srpnu 2017 vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání ÚP, je na sídlišti Mojžíř. Vysoká koncentrace těchto osob se nachází ale i Krásném Březnu, Neštěmicích a v Předlicích.

¹¹ www.czso.cz

Mapa č. 2: Uchazeči o zaměstnání v Ústí nad Labem, 2017

Koncentrace uchazečů o zaměstnání v Ústí nad Labem v roce 2017

3.4 Závěry případové studie z Ústí nad Labem

Studie poukázala na **silnou fragmentarizaci subjektů**, které mají společně předcházet předčasným odchodům (školy, ÚP, terénní sociální pracovníci, NNO) ve městě, a to i přesto, že město Ústí má z minulosti zkušenost s platformami pro řešení problematiku předčasných odchodů ze vzdělávání. *“...byla pracovní skupina zaměřená na tuhle problematiku – předčasný odchody ze vzdělávání – byli tam ředitelé ZŠ, SŠ, ČvT, asistenti, kurátoři, všechno – tým 20 lidí – vytvořila se koncepce a nástroje – je to 10 let co ta spolupráce začala – situace se jen zhoršila s tím předčasným ukončováním – tam se řešil i jednotný postup při posuzování absence – něco se domluvilo, předložilo a někde to je – ale pokud by to nebylo jen v strategických plánech, ale uvedlo se to do praxe, tak by to možná i fungovalo – nepadlo to prostě na úrodnou půdu - bylo tam posuzování absence, spolupráce subjektů, motivační programy atd.”* Institucionální aktéři vnímají svou roli v procesu řešení problematiky předčasných odchodů kladně, bariéry pak spatřují mimo své profesní gesce.

Mezi **důvody předčasných odchodů ze vzdělávání** u žáků ze sociálně vyloučených lokalit patří **aktuální široká nabídka práce pro nízkokvalifikované profese, zkreslená představa o situaci na trhu práce** či **jiná ekonomická strategie rodiny žáka**, než bývá považována společností za normu.

V případě středních škol to je navíc kromě výše uvedeného často ještě **špatná volba oboru** na střední škole. Při výběru oboru jsou parametrem dojezdová/docházková vzdálenost, „bezpečnost“ školy, přítomnost kamarádů žáka více než schopnosti a zájem o daný obor. Někteří rodiče nechtějí posílat děti do SŠ, protože je pro ně ekonomicky výhodnější, aby děti zůstaly doma, kde pomohou s péčí o mladší sourozence či prarodiče.

Motivací k odchodu žáků ze studia je **možnost výdělků**, které sebou výkon pracovní činnosti nese. Ten sebou nese vidinu rychlého výdělků, která sebou nese nenamotivovanost žáků si dokončovat vzdělání, a vysoké absence žáků pracujících na brigádách.

Důvodem pro nedokončení vzdělání jsou i tzv. **vedlejší finanční výdaje** spojené se školní docházkou (učební pomůcky, školní výlety, výdaje za kancelářské potřeby), které mohou být pro děti z sociálně vyloučeného prostředí velkou bariérou, a které mohou ve svém důsledku vést ke přerušení, respektive nedokončení, školní docházky.

Mezi pracovníky ve školství artikulované důvody k ukončení školní docházky patří při přechodu na střední školu i podmínka „**přijmutí**“, resp. **nepřijmutí žáka do třídního kolektivu**. Žák v případě přestupu na střední školu vstupuje, oproti základní škole, které si povětšinou vybírá dle kritéria „bezpečnosti“, a sice přítomnosti svých kamarádů, do školy, kterou nezná, kde je často jediný s podobným sociálním pozadím, a ve které nemá kamarády.

Mezi důvody odchodů ze školy zmiňují institucionální aktéři i **životní momenty**, které vedou k nemožnosti pravidelně do školy docházek (těhotenství, starost o mladšího sourozence z důvodu nalezení si práce u rodičů).

Rezonujícím důvodem je ale i **vysoká absence** ve škole způsobená záškoláctvím. V tomto ohledu v případě výpovědí institucionální aktérů znatelný **fragmentarizující úhel** pohledu na tento jev, kdy respondenti, až na výjimky nevnímali vysokých absencí jako důsledky, ale jako příčiny odchodů ze školy. Absence sebou nesou i postupné nezvládnutí učiva, na které pak žák rezignuje úplně, a jeho zájem o látku opadá. *„...v kolektivu se necítí dobře, tak to zabalej, mají velký absence, pak nezvládají výuku, pak už to jde špatným směrem.“* Nezvládnutí učiva obecně je často uváděným důvodem k ukončení chůze do školy. Příčinou je již zmiňovaný špatný výběr školy, a nepřipravenost žáků ze základní školy na zvládnutí učiva na vybrané střední.

Problematika předčasných odchodů ze SŠ dle dotázaných respondentů z řad zástupců místních škol souvisí i s **klesající autoritou rodičů žáka**, kdy žák v rodině postupně nabírá na autonomii, u základní školy jsou si žáci vědomi, že se dodělat musí, na střední již tento aspekt odpadá. Někteří z dotázaných institucionálních aktérů zmínili, že žáci v českém vzdělávacím systému neobstojí, neboť *„to nemají naučené“*. V tomto směru si respondenti pochvalovali vliv tzv. přípravných tříd.

Vliv na fenomén předčasných odchodů má podle dotázaných institucionálních aktérů i celková **zkreslená představa** o pracovním trhu a o svém budoucím povolání. *„Žáci vůbec netuší, jak nyní vypadá činnost ve strojárnách, že tam týpek stojí u cnc stroje a luští křížovku“*

a jaký berou mzdy, díky tomu, že jsme byli v litvínovských strojírnách se nám zvýšil počet přihlášek na zámečníka strojího.“

Dalším častým artikulovaným tématem výpovědí respondentů – nositelů jevu byly i **školní praxe**, ať už jejich kladné hodnocení (*“Poprvé si něco udělají samy. A někdo je pochválí.”*) či záporné, vyvěrající z rutiny vykonávaných činností (např. intenzivní pečení před Vánoci, a s ním spojený stres žáků). Školní praxe také často z pohledu neúspěšných žáků obsahem nekorespondují s jejich představou o budoucím povolání.

Respondenti výzkumu artikulovali **rozdílné hodnoty a přístupy ve vzdělávání**, institucionální aktéři zastávali hodnoty tzv. **schoolingu**, tedy formální školní vzdělávání v rámci institucí, nositelé jevu zrcadlili spíše přístup **education**, tedy výchovu a vzdělávání v rámci rodiny, resp. primárních skupin¹²). *„Nedokázal mi vysvětlit takové základní věci, já se učím úplně jinak, než ostatní, nevím, proč se to učím. Přestalo mě to bavit, zdá se mi, že jsem tam zblbnul, chodil jsem zvracet 5x denně, myslel jsem si, že mám rakovinu, léčil jsem se sám, pil jsme jenom vodu, koncem roku se to ale uklidnilo.“*

Rozličné vnímání spočívá především v jiných životních strategiích zúčastněných respondentů výzkumu, které můžou souviset s tzv. **Mertonovým konceptem anomie**, kdy *„obyvatelé SVL jsou na základě různých atributů (barva pleti, specifická mluva), dlouhodobě neúspěšní v soutěži o společensky ceněné statky, protože upouštějí od v dané společnosti etablovaných a regulovaných způsobů jejich dosahování (v daném případě školního vzdělávání) a zvolí cestu technicky nejúčinnější (třebaže společensky neschvalovanou)“*¹³.

Pro žáky ze sociálně vyloučených lokalit je pak dle institucionálních aktérů z ÚP příznačný pocit, že *„již mají splněno“*, a proto po skončení základní školy již nemají ambice na střední školu docházet. To může souviset s nízkou identifikací se školou, neboť v ní žák ze sociálně vyloučené lokality nenachází přípravu na život ve svém prostředí.

Výzkum potvrdil **pozitivní vliv podpůrných pedagogických profesí** zabývajících se problematikou předčasných odchodů ze vzdělávání (výchovný poradce, kariérní poradce, školní psycholog, apod.). Dostupnost těchto pracovníků je však dle výsledků výzkumu nedostatečná, na poradenské služby mají tito pracovníci často jen malou část úvazku. Navíc ji většinou vykonávají v době mimo vyučování, protože jejich hlavní pracovní náplní je přímá pedagogická činnost *“...člověk, který neučí, podmínka pro fungování, ale pouze komunikuje s rodinami – nicméně hodně záleží na osobnosti toho člověka, který tuto pozici vykonává – každý den krom jiného kontrolovala absenci a hned to řešila, docházela do rodin – bohužel to bylo pouze přes grant, krátkodobě – pedagogický sbor to hodnotil velmi pozitivně.“*

Důležitým pomocníkem ke zvládnutí školní docházky a v motivaci k dalšímu studiu jsou často **sociální/terénní pracovníci sociálních služeb** (v rámci terénních programů nebo nízkoprahových zařízení pro děti a mládež). Sociálně vyloučené rodiny mají k těmto pracovníkům důvěru, která vychází z dlouhodobější spolupráce při řešení širšího spektra problémů, a jsou proto ochotny s nimi spolupracovat ve větší míře, nežli třeba se zástupci školy.

¹² J.Okely, Education vs Schooling concept, 2010:63

¹³ Jakoubková Budilová, L.; Jakoubek, M.; Fatková, G.; Hejnal, O.; Kalčíková, Z. (2010), Analýza faktorů bránících úspěšnému vstupu sociálně vyloučených osob do vzdělávacího systému. CAT ZČU Plzeň; PDF UJEP Ústí nad Labem.

Terénní sociální pracovníci pak ve svých odpovědích reflektovali **vzájemnou nekomunikaci** rodičů dětí a zástupců školy, která ve své konečné fázi může eskalovat až ve fyzický útok zúčastněných. „Když jsem chytil učitele pod krkem, šli jsme prostě ven, on teda nejdřív, tak mu říkám, ať mě pustí, ale on mě pořád držel, až jsem se prostě vypnul, tak jsem ho chytnul a zmlátil jsem ho tam. No a z toho důvodu už jsem nešel do školy. Sám jsem nechtěl.“

Výzkum zachytil ve školách partikulární výskyt **rasové diskriminace**, která vede k nezačlenění dětí ze sociálně vyloučených lokalit do **kolektivu na SŠ** (oproti “bezpečnému“ prostředí segregované ZŠ).

Výzkum zaznamenal i **genderovou rovinu důvodů** předčasných odchodů. Chlapci někdy opustí školu s tím, že „jdou vydělávat, aby pomohli rodině“, dívky spíše zůstávají doma a pomáhají s domácností a s péčí o sourozence. Rodina od nich vzdělání ani zaměstnání neočekává. Těhotenství a péče o vlastní děti nebývá důvodem ukončení docházky, ale spíše důsledkem (dívky nechodí do školy ani do práce a přejí si vlastní rodinu)

Rozhovory odkryly také **odlišné přístupy** s prací s touto cílovou skupinou mezi pracovníky ÚP. Někteří pracovníci usilují spíše o návrat těchto klientů do systému vzdělávání (pracovníci poradenského zaměření), zatímco jiní (pracovníci zprostředkování) preferují jejich rychlé umístění do zaměstnání.

4 Chomutov a problematika předčasných odchodů

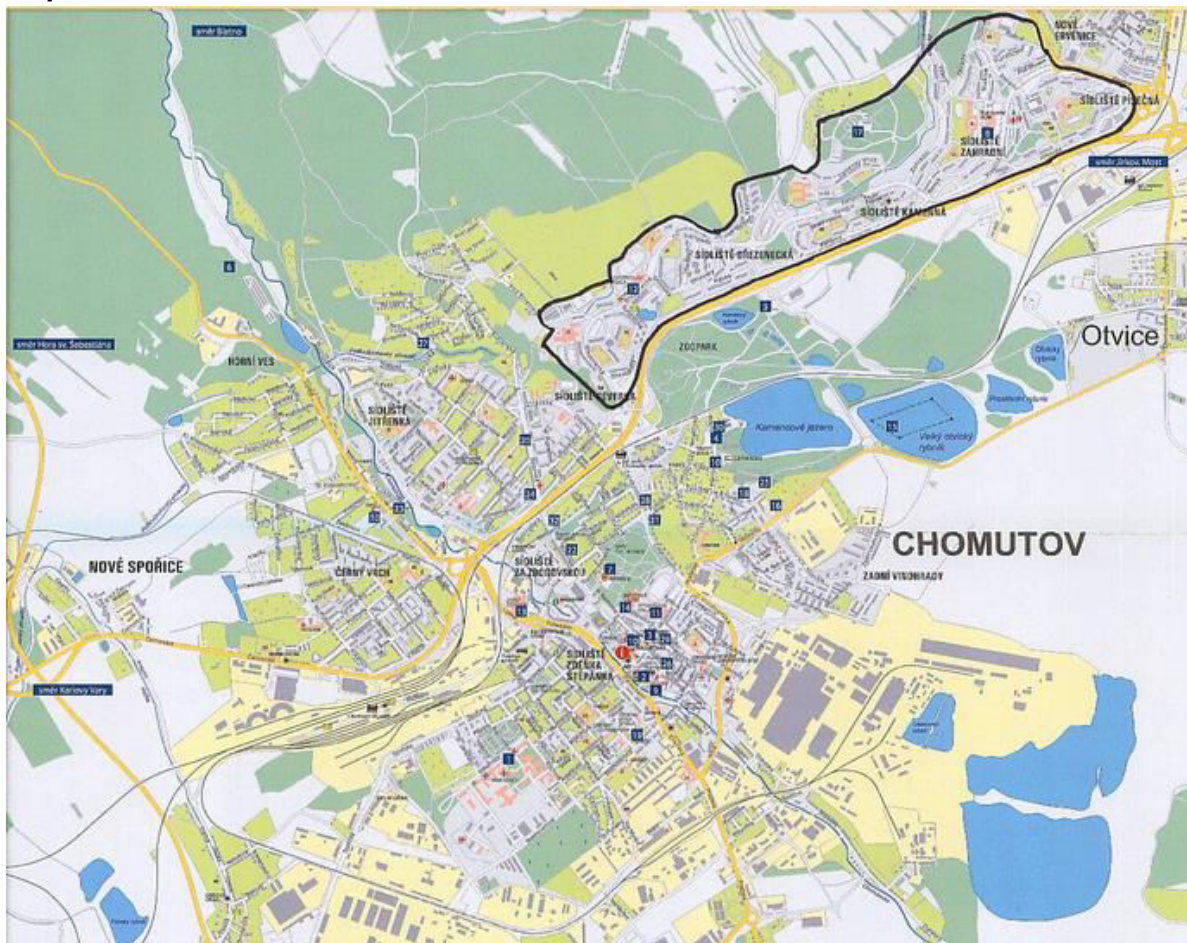
4.1 Město Chomutov

Město Chomutov se nachází v jihozápadní části Ústeckého kraje. Je největším městem okresu Chomutov a počtem obyvatel se řadí na páté místo v Ústeckém kraji. Z celkového počtu 81 537 obyvatel SO ORP Chomutov žije převážná část obyvatelstva v Chomutově a Jirkově, počet obyvatel tohoto souměstí dosahuje necelých 69 000 tisíc. V Chomutově žije 48 739 obyvatel (všechny uvedené údaje se vztahují k 1. 1. 2018).

4.2 Sociální vyloučení v kontextu města Chomutov

V Chomutově byly identifikovány **lokality s vyšším podílem sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených osob**. Větší část obyvatel těchto lokalit znaky sociálního vyloučení nenese, podíl sociálně vyloučených osob je zde ovšem vyšší než v jiných částech města. Jedná se o sídlištní lokality - zvláště pak o sídliště Březenecká, Kamenná, Zahradní a Písečná. Ve všech jmenovaných sídlištích se vyskytují domy nebo jejich části, které jsou dlouhodobě vnímané jako problémové. Jeden z výrazných problémů sídlišť představuje migrace sociálně slabých obyvatel. Zvýšená fluktuace těchto osob je spojena zejména s byty vlastněnými soukromými majiteli. Hlavními faktory, které fluktuaci způsobují, jsou strategie majitelů bytů, kteří usilují o rychlé zhodnocení investice, a rostoucí počet lidí, kteří se z nejrůznějších příčin dostali do bytové nouze. Se zvýšenou mírou fluktuace jsou úzce spojeny problémy v soužití různých skupin obyvatel sídlišť, které do značné míry ovlivňují jejich každodenní život.

Mapa č. 3: Chomutovská sídliště Březenecká, Kamenná, Zahradní a Písečná

Zdroj: <http://www.chomutov-projekty.eu/images/vyznacena-zona-iprm-iop.jpg>

4.3 Úroveň vzdělání v Chomutově

Vzdělanostní struktura obyvatel Chomutova není uspokojivá, odpovídá však situaci v regionu severozápadních Čech. V důsledku socioekonomického vývoje vykazuje Ústecký a Karlovarský kraj nejnižší vzdělanostní úroveň v České republice (viz níže tabulka č. 4).

Tab. č. 4: Okresy s nejnižší vzdělanostní úrovní v ČR, rok 2011

	Počet let školní docházky	Podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním
Sokolov	11,3	6 %
Tachov	11,4	6 %
Děčín	11,5	7 %
Chomutov	11,5	7 %
Most	11,5	8 %

Zdroj: ČSÚ, SLBD 2011

V Chomutově se vyskytuje vysoký podíl obyvatel se základním nebo neukončeným vzděláním, či s malým počtem let strávených školní docházkou. Tato skutečnost je odrazem

situace před rokem 1990, kdy velká část obyvatel města pracovala v těžkém průmyslu na pozicích s nízkou kvalifikací. V celorepublikovém srovnání vycházejícím z dat získaných v rámci Sčítání lidu, bytů a domů 2011 (SLBD 2011) byla vzdělanostní struktura obyvatel Chomutova starších 15 let charakteristická výraznějším podílem osob v nejnižších vzdělanostních kategoriích (tj. bez vzdělání, se základním vzděláním včetně neukončeného), jejich podíl činil 21 %. Celorepublikový průměr byl o 3 % nižší.

4.4 Zaměstnanost v Chomutově

Z analýzy dat o uchazečích o zaměstnání poskytnutých Krajskou pobočkou Úřadu práce ČR v Ústí nad Labem vyplývá, že v říjnu 2017 bylo v Chomutově celkem 77 uchazečů ve věku 15 – 18 let. Tito mladí lidé tvořili 3,29 % z celkového počtu uchazečů o zaměstnání. Ve sledované skupině uchazečů bylo výrazně více žen (52) než mužů (25). Patnáctiletých uchazečů bylo 7, šestnáctiletých 17, sedmnáctiletých 26 a osmnáctiletých bylo 27. Podíl mladých uchazečů bez vzdělání byl shodný s podílem uchazečů se základním vzděláním, obě skupiny společně představovaly téměř 89 % z celkového počtu uchazečů.

Tab. č. 5: Uchazeči o zaměstnání ve věku 15 – 18 let v Chomutově, říjen 2017

	15 let	16 let	17 let	18 let	Celkem v %
Bez vzdělání	4	10	10	10	44,16
Neúplné vzdělání		1	2	1	5,19
Základní a praktická škola	3	6	13	12	44,16
Nižší střední odborné			1	1	2,60
Střední odborné (vyučen)				3	3,90

Zdroj: Krajská pobočka ÚP ČR v Ústí nad Labem

Analýza dat dále ukázala, že převážná většina mladých uchazečů má trvalý pobyt na chomutovských sídlištích (ulice Zahradní, Kamenná, Jirkovská, Kyjická a Písečná). Další mají trvalý pobyt na adresách v centrální části města, kde byly rovněž identifikovány objekty s vyšší koncentrací osob sociálně vyloučených nebo ohrožených sociálním vyloučením (ulice Kadaňská, Vodní a Selská).

4.5 Školství v Chomutově¹⁴

Město Chomutov je zřizovatelem 9 základních škol (ZŠ) a 1 speciální základní školy. Jedna základní škola je soukromá. Ve 4 základních školách byly ve školním roce 2017/2018 otevřeny přípravné třídy. Ve městě jsou 4 střední školy (Gymnázium, [Střední škola technická, gastronomická a automobilní](#), [Střední průmyslová škola a Vyšší odborná škola](#), [Střední odborná škola energetická a stavební](#), [Obchodní akademie a Střední zdravotnická škola](#)).

Aktéři s místní znalostí vytypovali dvě sídlištní základní školy, kde byl předpoklad, že se s problematikou předčasných odchodů ze vzdělávání častěji setkávají.

¹⁴ Tato podkapitola zpracována z podkladů výzkumných kapacit týmu komplementárního projektu Inklusivní a kvalitní vzdělávání realizovaného Agenturou pro soc. začleňování

Základní škola Zahradní 5265 vzdělává žáky první až deváté třídy. V posledních několika letech jsou ve škole i děti zařazené do přípravné třídy. Pedagogičtí pracovníci vzdělávají široké spektrum žáků - mimořádně nadané, žáky se specifickými poruchami učení i chování, žáky s leh

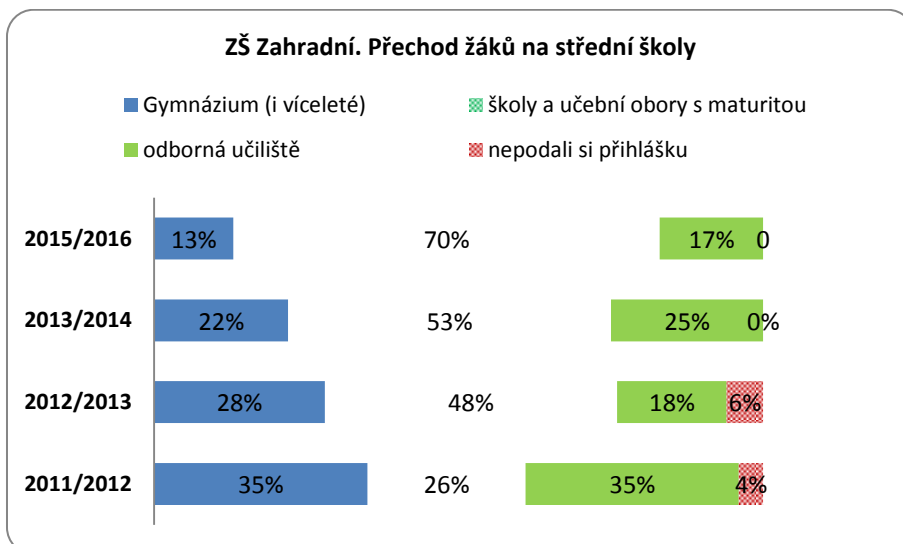
kým mentálním postižením, žáky zdravotně postižené, zdravotně znevýhodněné, tělesně znevýhodněné i tělesně postižené. Část dětí, které bydlí v bezprostřední blízkosti školy, pochází ze sociálně znevýhodněného prostředí. Škola má kompletní školní poradenské pracoviště; školního psychologa, školního speciálního pedagoga, školního metodika prevence, výchovného poradce, koordinátora inkluze, sociálního pedagoga. Působí zde asistenti pedagoga a několik školních asistentů. Škola je zapojena do inkluzivního projektu města Chomutova. Ve školním roce 2017/2018 počet žáků činí 676 dětí, kapacita školy je 810 žáků. Kapacita školy je využita z 83,46 %. Níže uvedená tabulka č. 4 představuje počty žáků školy podle ročníku, ve kterém ukončili povinnou školní docházku. Graf č. 1 uvádí procentuální přehledy žáků, kteří po základní škole pokračovali dále ve studiu na středních školách a učilištích.

Tab. č. 6: Žáci ZŠ Zahradní podle ročníku, ve kterém ukončili základní vzdělání

	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
9. ročník	61	48	70	44	55
nižší ročníky	3	1	5	7	3

Zdroj: ZŠ Zahradní

Graf č. 1: Žáci ZŠ Zahradní hlásící se na SŠ v letech 2011 - 2016

Zdroj: ZŠ Zahradní

Základní škola a Mateřská škola 17. listopadu 4728 poskytuje vzdělávání a školské služby pro děti a žáky se speciálními vzdělávacími potřebami – osoby se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodněním v přípravné třídě základní školy, v mateřské škole a základní škole v Nemocnici s poliklinikou Chomutov, v základní škole a

speciálních třídách základní školy speciální. Ve škole působí asistenti pedagoga pro žáky se sociálním znevýhodněním, jejichž prostřednictvím se vytváří vazby mezi romskými rodinami a školou. Asistenti rovněž spolupracují s rodiči a zainteresovanými institucemi při řešení záškoláctví a výchovných problémů žáků. Ve školním roce 2017/2018 počet žáků činí 217 dětí, kapacita školy je 430 žáků. Níže uvedená tabulka č. 5 zobrazuje počty žáků hlásící se na střední školy a učiliště podle typu zvoleného oboru.

Tab. č. 7: Žáci ZŠ 17. listopadu hlásící se na SŠ ve školním roce 2016/17 a 2017/18

	Obory kategorie E	Obory kategorie H	Přihláška nebyla podána	Celkem žáků
2016/17	16	1	11	28
2017/18	35	2	9	46

Zdroj: ZŠ 17. listopadu

Aktéři vytypovali dvě střední školy, kam se žáci z chomutovských základních hlásí a kde bylo opět možné předpokládat, že se s problematikou předčasných odchodů ze vzdělávání setkávají.

Střední odborná škola energetická a stavební, Obchodní akademie a Střední zdravotnická škola (ESOZ) vznikla sloučením více středních škol v roce 2012. Zřizovatelem SŠ je Ústecký kraj. Škola zajišťuje střední vzdělání ukončené závěrečnou zkouškou a výučním listem a střední vzdělání s maturitní zkouškou pro sektory energetiku, elektrotechniku a strojírenství, pro veřejnou správu v oblasti požární ochrany a bezpečnosti a ochrany obyvatel, zdravotnictví a sociální péče a ekonomiky, obchodu a administrativních služeb. Oborová skladba zahrnuje i vzdělávání pro žáky s LMP v rámci „E-oborů“. Školní vzdělávací programy jsou zaměřeny na konkrétní potřeby zaměstnavatelů. Škola zajišťuje pro žáky specializační kurzy: sváření kovů a plastů, odborná způsobilost v elektrotechnice, lešenářský kurz, instalace suchých staveb, řidičský průkaz, ECDL, mezinárodní certifikace v elektrotechnickém vzdělání EURCERT atd.

Střední škola technická, gastronomická a automobilní (SŠTGA) zajišťuje střední vzdělávání v oborech zaměřených na strojírenské a autoopravářské odvětví, státní správu, gastronomii, zemědělství, potravinářství, služby a podnikání. Škola nabízí široké spektrum oborů absolventům 9. tříd základních škol, absolventům základního vzdělávání z nižších ukončených ročníků, než je 9. třída ZŠ, a absolventům základních škol pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Teoretické vyučování probíhá v prostorách středisek školy v Chomutově, Údlicích, Jirkově a Kadani. Škola spolupracuje se základními školami, připravuje semináře pro pedagogické pracovníky a projektové dny pro žáky základních škol.

4.4 Pohled na problematiku předčasných odchodů ze strany místních institucionálních aktérů

4.4.1 Terénní sociální pracovníci

V rámci výzkumu byly uskutečněny čtyři rozhovory s terénními sociálními pracovníky (TSP) z klíčových NNO, které v Chomutově poskytují sociální služby pro osoby sociálně vyloučené či sociálním vyloučením ohrožené. Všichni z oslovených terénních sociálních pracovníků problém předčasného odchodu žáků ze vzdělávání ve své praxi běžně zaznamenávají a řeší. Dvě z oslovených NNO mají projekty přímo zaměřené na podporu žáků při přechodu ze

základní do střední školy a při udržení na střední škole. NNO Světlo Kadaň v současné době realizuje projekt s názvem *Sociální začleňování formou zlepšení uplatnitelnosti na trhu práce a ve společnosti*, v jehož rámci je žákům SŠ, nebo absolventům ZŠ, kteří by se chtěli vrátit do vzdělávání, poskytována podpora mentora. Mentoři – celkem pět, v Chomutově jeden - pracují s těmito klienty jak na motivaci ke vzdělávání a nasměrování na vhodný obor studia včetně podpory s nutnými administrativními úkony, tak na zvládnutí studia a překonání překážek pro jeho úspěšný průběh. Člověk v tísní realizuje projekt *Transfer*, jehož obsahem je podpora mladých ve věku 15-29 let, kteří jsou nezaměstnaní, nebo stojí mimo vzdělávací systém. V rámci *Transferu* je klientům zprostředkováváno zaměstnání, a rovněž návrat do vzdělávání. Kromě tohoto projektu Člověk v tísní v rámci svých terénních programů poskytuje kariérové poradenství a všestrannou podporu při vzdělávání osob z cílových skupin. Další významná NNO Oblastní Charita Most, která má v Chomutově terénní službu a dvě NZDM na sídlišti Březenecká a Zahradní, se v rámci své působnosti rovněž velmi často setkává se situací dětí předčasně ukončujících vzdělávání.

Všichni oslovení terénní sociální pracovníci považují předčasný odchod dětí ze vzdělávání za aktuální a velmi závažný problém. Uvádějí, že služby pro tuto cílovou skupinu jsou naplněné a jejich kapacity nedostačují.

V rámci svých aktivit NNO poskytují dětem pomoc v průběhu ZŠ, při výběru SŠ a přechodu na ně, a rovněž při studiu na SŠ. Všechny dotazované NNO nabízejí doučování, volnočasové aktivity – obvykle formou NZDM – motivační aktivity (exkurze, společné akce škol a NNO, apod.), zprostředkování komunikace rodičů se ZŠ, SŠ, pedagogicko-psychologickou poradnou, administrativní pomoc s přihláškami na SŠ a komunikaci s úřady, v neposlední řadě také přímou finanční podporu při studiu. Možností přímé finanční podpory pro studující na SŠ je více: lze využít např. stipendií od Člověka v tísní, která fungují již několik let a jsou hrazena z různých nadačních fondů. Jde o tzv. retrostipendia, tedy vyplácení určité částky za dostudování ročníku, nebo pololetí. Přičemž respondenti uváděli, že pokud se vyplácí stipendium po pololetích, je to funkčnější a více motivační, než vyplácení až po ukončení celého ročníku. Druhou možností podpory jsou cílené dotace od úřadu práce poskytované na dojíždění, ubytování, případně na pomůcky pro výuku a na praxi.

Z výpovědí respondentů vyplynulo, že v Chomutově funguje spolupráce mezi školami, NNO, PPP i ÚP na poměrně dobré úrovni. Pouze jedna respondentka uváděla, že úřad práce nespolupracuje dostatečně a nebyla obeznámena s jeho aktivitami. Funkční spolupráci potvrdovali i zástupci dotazovaných škol a PPP.

Podle aktérů z neziskových organizací se předčasné opouštění školní docházky týká zejména rodin s nízkým sociálním statusem a špatnou materiální situací, jejichž členové jsou většinou ekonomicky neaktivní na legálním pracovním trhu a žijí ze sociálních dávek. Podle vyjádření respondentů je přibližně 80 % z těchto rodin romských.

Skutečnost, že rodiče dětí předčasně vypadávajících ze vzdělávacího systému jsou ve vysoké míře nezaměstnaní, je podle TSP jedna z klíčových příčin tohoto jevu. Děti z těchto rodin pak nemají osobní zkušenost s tím, co obnáší pracovní proces, jak jej ovlivňuje výše dosaženého vzdělání, nemají pro svůj budoucí pracovní život pozitivní vzory, vinou čehož postrádají motivaci pro plnění povinností a překonávání obtíží spojených se školou. Tam, kde chybí perspektiva pro uplatnění všestranně rozvinutých osobností dětí, lze těžko vytvářet vnitřní motivaci, která je ke studiu i pracovnímu uplatnění nezbytná. Zároveň zde hraje samozřejmě roli věková nezralost a hierarchie hodnot dospívajících, kteří v patnácti letech

obvykle nemají pochopení pro školní povinnosti, chtějí mít co nejvíce volného času, a s ohledem na probíhající pubertu je obtížné získat u nich autoritu.

Nejen děti, ale především rodiče z této sociální skupiny nepocítují vlastní vnitřní motivaci pro studium, vzdělání pro ně není životní prioritou. Často se hovoří o tom – a respondenti to potvrzují – že v romské komunitě vzdělání tradičně není uznáváno jako klíčová hodnota. Příčiny tohoto jevu jsou nepochybně komplexní a složité, podmíněné pravděpodobně i dlouhodobým postavením Romů ve společnosti. Přesto respondenti uvádějí příklady úspěšných vystudovaných Romů, kterých si jejich komunita váží.

S popsaným jevem úzce souvisí další příčina problematičného působení dětí z rodin s nízkým společenským statutem ve vzdělávacím procesu, kterou je nepříznivá materiální situace rodin. Téměř všichni TSP v rozhovorech hovořili o tom, že rodiny vypadávajících dětí se velmi často nacházejí ve složité situaci, kdy se soustředí na řešení základních existenčních problémů, ve srovnání s nimiž je úroveň dosaženého vzdělání jejich dětí málo podstatná.

„Když rodiče řešej, jestli budou mít střechu nad hlavou, nebo kde vyprat..., pak už to jde stranou, už to ani nechtěj řešit...“ (Terénní sociální pracovnice NNO Světlo Kadaň)

V souvislosti s finančními problémy rodin uváděli respondenti jako bariéru vzdělávání na SŠ náklady na dojíždění, na stravu a pomůcky do školy a na praxi. Podle části respondentů jde o jednu z největších překážek pro pokračování ve studiu. Jedna respondentka také uvedla, že z těchto důvodů bylo zřízeno pracoviště jedné ze SŠ v Kadani, což se pozitivně promítlo do situace kadaňských studentů. Zavedení finanční podpory žáků zacílené na hrazení nákladů na dojíždění, případně na nutné vybavení byla respondenty navrhována jako možná vhodná intervence místní samosprávy.

V rozhovorech s TSP bylo silně akcentováno téma diskriminace a rasismu jako zásadní důvod pro opouštění školní docházky. Většina dotazovaných TSP byli Romové, tedy lidé velmi dobře obeznámení se situací romských obyvatel Chomutova, kteří často hovořili i o svých vlastních zkušenostech. Podle jejich slov se děti z romských rodin, které jak už bylo řečeno, tvoří asi 80 % dětí předčasně ukončujících školní docházku, již od první třídy základní školy setkávají s rasovou diskriminací ze strany spolužáků a jejich rodičů, ale i učitelů a jiných pedagogických pracovníků. Velmi často se nacházejí na okraji školního kolektivu, což silně ovlivňuje jejich vztah ke škole a vzdělávání. Diskriminované až šikanované bývají romské děti bez ohledu na socioekonomický status jejich rodin, mnohé zároveň díky kulturním i výchovným bariérám nemají příliš vysoký studijní potenciál. Už od počátku školní docházky se tak stávají neúspěšnými a selhávají. Respondenti uváděli, že jim ve školách chybí především podpora těchto méně úspěšných žáků, ve smyslu pochvaly, individuálního přístupu, ocenění silných stránek a začlenění do majoritního kolektivu. Velmi často zmiňovali skutečnost, že škola pro romské děti není bezpečné prostředí, ale naopak místo, kde čelí mnohočetným obtížím a překážkám a kde se prostě necítí dobře. Jde podle nich o zásadní příčinu pro neochotu pokračování na SŠ. Děti i jejich rodiče jsou po absolvování povinné školní docházky již tak vyčerpáni „bojem“ se školou, že nemají nejmenší chuť pokračovat ve studiu na škole střední. Respondenti hovořili o tom, že je nutné změnit přístup učitelů k romským dětem na obou vzdělávacích stupních. Problém absence bezpečného prostředí na školách je silně vnímán rodiči dětí, kteří navíc bývají v tradičních romských rodinách dosti protektivní, a tudíž nechtějí své děti do školy posílat, nebo vyhoví přání dětí ve školní docházce nepokračovat. Respondenti hovořili o dobré praxi ZŠ 17.

listopadu, kde působí romští učitelé a asistenti pedagogů, čímž se vytváří lepší klima pro romské žáky a možnost navázání užších vztahů s jejich rodiči.

S popsáním jevem nepřátelského klimatu ve školách souvisí také zvýšený počet absencí a záškoláctví, které se u dětí vypadávajících ze vzdělávání objevuje velmi často a vytváří bludný kruh neúspěšnosti a demotivace žáků. O fenoménu absencí a záškoláctví budeme hovořit podrobněji v textu níže.

Dalším faktorem, který hraje roli při rozhodování, zda bude žák po ukončení povinné školní docházky pokračovat ve studiu, je podle respondentů momentální situace na trhu práce. Při současném nedostatku pracovních sil – obzvláště pak nízkokvalifikovaných – si mladí lidé se základním vzděláním, případně i s neukončeným základním vzděláním poměrně snadno najdou práci, čímž se opět podkopává jejich motivace k získání vyššího vzdělání. TSP uvádějí, že tito mladí pracují buď legálně formou brigády v blízkých továrnách, nebo mají široké možnosti práce načerno. Platí to především pro chlapce, pro dívky bez vzdělání je uplatnění méně, většinou v obchodě a pohostinství. V době před hospodářskou konjunkturou existoval jiný demotivační faktor spojený s trhem práce, kterým byl fakt, že i středoškolsky vzdělaní Romové nenašli v regionu zaměstnání, nebo odpovídající zaměstnání kvůli svému etnickému původu. I v době plné zaměstnanosti přetrvává situace, kdy Romové s vyšší kvalifikací hledají zaměstnání po ukončení školy déle, než méně kvalifikovaní neromové.

Specifickým důvodem ukončování školní docházky, který se týká dívek, je těhotenství ve velmi nízkém věku. V dané společenské skupině jsou velmi mladé matky přijímány, dítě je považováno za hlavní smysl života, pro pracovní či studijní seberealizaci takových matek pak již není prostor. Ve výpovědích respondentů se objevily i situace, kdy dívky nepokračují ve vzdělávání kvůli péči o mladší potomky, nebo naopak o starší rodinné příslušníky.

Opakujícím se důvodem pro předčasné ukončování školní docházky specificky na středních školách je špatný výběr oboru, který je buď příliš náročný, nebo naopak pod schopnosti žáka, a tedy málo zajímavý. TSP hovořili o tom, že žáci v ZŠ nemají dostatečnou podporu při výběru oboru a školy a jejich rodiče tuto potřebu obvykle nedokážou saturovat.

Při uvažování o možných nástrojích podpory terénní sociální pracovníci akcentovali především význam docházení do rodin a práce s rodinou – nejen s žáky – v jejím přirozeném prostředí. Z výpovědí všech dotazovaných TSP vyplývá, že pro stimulaci dalšího studia žáků je zásadní být v úzkém kontaktu s rodiči, řešit problémy rodiny přímo v jejím prostředí a v celé komplexnosti. TSP vypovídali, že mají velmi dobré výsledky u rodin, s kterými jsou v intenzivním kontaktu, řeší s nimi nejen školu, ale i bydlení, práci, dluhy apod. Osvědčila se taky jejich osobní asistence při jednáních se školami, pedagogicko-psychologickou poradnou či úřadem práce. Shodují se na tom, že každá ZŠ i SŠ by měla mít svého terénního sociálního pracovníka, který by měl možnost působit jako spojovací článek mezi školou a rodinou. V současné době takto někteří z nich nad rámec své pracovní náplně spolupracují, nemají však dostatečné pravomoci, například ke sdílení informací se školami, ale také například s OSPOD.

Z navrhovaných řešení situace se respondenti shodli na tom, že by bylo velmi efektivní zavést povinnou školní docházku až do 18 let.

4.4.2 Pracovníci základních škol

V průběhu terénního šetření se uskutečnily dva hloubkové rozhovory se zástupci vedení základních škol v Chomutově. Jednalo se o zástupce ZŠ Zahradní a ZŠ 17. listopadu. Tyto

základní školy byly do výzkumu vybrány proto, že je nejčastěji navštěvují děti ze sociálně slabších rodin žijících na chomutovských sídlištích. ZŠ Zahradní je běžná základní škola hlavního vzdělávacího proudu, ZŠ 17. listopadu má třídy pro děti s lehkým mozkovým postižením, třídy speciální a třídy přípravné.

Zástupce vedení ZŠ Zahradní označuje předčasné ukončování školní docházky za aktuální a významný problém. Škola má zkušenost jak s tím, že žák neabsolvuje celých devět tříd základní školy a vychází z ní již v osmé, případně i sedmé třídě; tak s tím, že žáci po základní škole již nepokračují na další stupeň. Celkově se jedná se přibližně o 5 dětí ročně. Na ZŠ 17. listopadu je obdobná situace, v tomto školním roce nepokračuje 9 ze 46 žáků vycházejících ze ZŠ. Detailnější přehled nabízejí tabulky č. 4 a 5 a graf č.1.

Tyto děti podle výpovědí respondentů pocházejí z nepodnětného prostředí, jejich rodiče nemají motivaci k podpoře vzdělávání dětí, od nich to pak přejímají děti. Velmi často se jedná o druhou až třetí generaci vyrůstající „...v bezcílém prostředí, kde se nepracuje a vzdělání není hodnotou.“ (zástupce vedení ZŠ). Školu podle respondentů vnímají jen jako nutné zlo, povinnost či problém. Do tohoto postoje se promítají i špatné zkušenosti samotných rodičů se školou z doby své vlastní školní docházky, a dále pak aktuální situace v tomto strukturně postiženém regionu. Respondenti uvádějí, že jde nejčastěji o Romy.

Zvláštní skupinou neúspěšných žáků jsou děti z migrujících rodin, které často mění školu, čímž se jejich možnosti socializace a získání kvalitního vzdělání značně znesnadňují. ZŠ Zahradní uvádí, že se každý rok obmění cca 12 % žáků školy v důsledku migrace za bydlením.

Příčiny školního neúspěchu vedoucího k vypadnutí ze vzdělávání vidí zástupci ZŠ především v rodinném nastavení, tedy v tom, že žák nemá ani hodnotovou ani faktickou oporu v rodičích a své komunitě. Také uvádějí, že pociťují ze strany rodičů – především romských – nedůvěru, a jen obtížně se jim daří přesvědčit je o tom, že to s dětmi myslí dobře a snaží se jim připravit lepší start do života. Jak už bylo popisováno výše (v kapitole terénní sociální pracovníci) děti často končí po absolvování povinné školní docházky proto, že je pro ně škola nepřátelským prostředím, z něhož vyplývají jen problémy a povinnosti. K tomu se podle respondentů přidává fakt, že výchova v některých romských rodinách je pedocentricky orientovaná, dítě je v rodině na prvním místě a rozhoduje se podle jeho přání. V důsledku toho pak rodiče dítě nenutí pokračovat ve školní docházce, chtějí, aby bylo okamžitě spokojené, a raději ho podpoří v momentálním přání.

Specifickým problémem základních škol, jež úzce souvisí se školním neúspěchem a v důsledku i s předčasným odchodem ze vzdělávání, jsou časté absence dětí ve vyučování. Respondenti uvádějí, že se potýkají se skrytým i otevřeným záškoláctvím, snaží se jej řešit spíše prevencí než represí, i když připouštějí, že represe by mohla být účinnějším nástrojem. Prevence záškoláctví v pojetí chomutovských základních škol spočívá v úzké spolupráci s terénními sociálními pracovníky NNO, kteří sledují situaci v terénu, chodí do rodin a snaží se propojovat rodinu se školou, případně sociálními pracovníky OSPOD, ale v rovině motivační a pomáhající, nikoliv ohlašující a trestající.

Školy se na předčasné vypadávání žáků ze vzdělávání snaží reagovat: funguje zde kariérové poradenství, v ZŠ Zahradní mají vyučovací předmět *Volba povolání*; obě školy spolupracují se středními školami, kam docházejí s dětmi na exkurze, pořádají besedy s úřadem práce; snaží se se středními školami komunikovat o konkrétních žácích a jejich specifických potřebách; spolupracují také s pedagogicko-psychologickou poradnou a NNO.

ZŠ Zahradní spolupracuje rovněž s hospodářskou komorou a pořádá návštěvy německých středních škol. Všemi těmito nástroji se snaží motivovat žáky ke studiu střední školy a k výběru vhodného oboru. Přesto je špatný výběr oboru jedním z hlavních důvodů ukončování studia na SŠ, na čemž se shodly všechny skupiny respondentů. Na ZŠ 17. listopadu, kterou navštěvují děti s omezenými studijními předpoklady, věnují zvýšenou pozornost poradenství pro výběr oboru, přesto se stává, že si žák – často pod vlivem rodičů – zvolí příliš náročný obor. Pokud žáci nastoupí do oborů, které pro jejich náročnost nezvládají, končí obvykle po několika málo měsících a jejich motivace pro další studium je touto negativní zkušeností ještě snížena. Střední školy sice umožňují přestup v rámci školy na méně náročné obory, v této situaci je však velmi náročné přesvědčit žáka i jeho rodiče o smyslu dalšího pokračování.

Obě základní školy umožňují žákům, kteří dokončí povinnou školní docházku dříve než v devátém ročníku ZŠ, aby tento ročník (případně dva ročníky) dostudovali, a dosáhli tak alespoň ukončeného základního vzdělání. Tento fakt je důležitý například pro budoucí možnost rekvalifikace při úřadu práce, neboť rekvalifikační kurzy – až na naprosté výjimky - jsou určeny pouze lidem s dokončeným alespoň základním vzděláním.

ZŠ 17. listopadu je díky svému zaměření na děti s lehčím, středně těžkým i těžším mozgovým postižením orientována na intenzivnější podporu rodin a dětí, spolupracují s místními NNO, sociálními pracovníky, PPP. Podle výpovědi zástupce vedení školy se zdá, že rodiny svých žáků znají a znají i jejich speciální potřeby. Hovoří o tom, že ve škole děti doslova opečovávaní a „tlačí“ přes různé překážky. Na střední škole se však žákům takové podpory nedostává, při prvním problému pak selhávají a studium ukončují. Respondent uvádí, že v průběhu 1. pololetí 1. ročníku SŠ ukončí studium asi dvě třetiny jejich absolventů.

Respondenti shodně hovořili o potřebě terénních sociálních pracovníků při základních školách. Stejně jako výše popisovaná skupina respondentů z řad TSP se domnívají, že propojení rodiny a školy skrze osobu terénního pracovníka, který by byl vybaven kompetencemi školy i sociálního pracovníka, a zároveň mohl s rodinami pracovat v jejich přirozeném prostředí, by velmi pomohlo. ZŠ Zahradní bude mít od roku 2019 dva terénní sociální pracovníky hrazené z projektu ESIF. Současně však zazněla kritika projektového způsobu řešení potřeb škol. Projekty pro školy znamenají vysokou administrativní a kapacitní zátěž, zároveň jsou svázány pevnými pravidly, která neumožňují využití takto získaných pracovníků a služeb vždy tak, jak by školy potřebovaly. Vedoucí pracovníci škol volají po systémových řešeních, nikoliv časově omezených a úzce zaměřených projektech. Zároveň by uvítali možnost větší finanční investice do svých zaměstnanců, kteří by tak byli ohodnoceni adekvátně ke složitosti své práce v regionech s velkou zátěží sociálních problémů. Ze systémových řešení by uvítali prodloužení povinné školní docházky až do věku 18 let.

4.4.3 Pracovníci středních škol

V rámci výzkumu byli osloveni zástupci dvou středních škol v Chomutově. Jedná se o SŠ Technickou, gastronomickou a automobilní (SŠTGA) a Střední odborná škola energetická a stavební, Obchodní akademie a Střední zdravotnická škola Chomutov (SŠESOZ), na něž nejčastěji přecházejí žáci z chomutovských základních škol. Obě školy mají širokou nabídku studijních oborů od maturitních až po tzv. „éčkové“ dvouleté učební obory.

Ze SŠTGA v letošním školním roce odešlo 150 žáků z celkového počtu 1300 žáků školy. SŠESOZ opustilo v tomto školním roce 64 žáků z celkového počtu 1100 žáků školy, přibližně

jednu třetinu odpadlíků zde však tvoří dospělí, kteří studují při zaměstnání (obvykle maturitní obory). Respondenti uvádějí, že žáci nejčastěji ukončují školu v průběhu 1. ročníku, a to obvykle ještě v prvním pololetí. Na SŠTGA zaznamenávají významný úbytek žáků také v posledních ročnících.

Nejčastějším důvodem pro předčasné ukončení studia je podle zástupců středních škol špatná volba oboru. V protikladu k vyjádřením jiných aktérů oba respondenti uvádějí jako největší problém přílišnou ambicióznost rodičů, kteří vyberou dětem příliš náročný obor, na který pak nestačí a selhávají, což vede v lepším případě k přestupu na méně náročný obor a nový nástup do 1. ročníku, v horším případě k pokračování v nevhodném oboru, na němž se žáci trápí. Rodiče si často nenechají svůj záměr vymluvit, dítě je neúspěšné, a nakonec může dojít k úplnému ukončení vzdělávání. Další problém při výběru oboru nastává, když si žáci zvolí obor, který je nebaví, nebo je naopak hluboko pod jejich možnostmi, pak se motivace k dalšímu studiu opět snižuje a často situace vyústí v odchod ze školy. Zástupci SŠ v této souvislosti negativně hodnotili kariérové poradenství prováděné v ZŠ, které nezabraňuje špatné volbě oboru. V rozhovorech také zazněla potřeba provádět na ZŠ profesní diagnostiku žáků. Oba typy respondentů (zástupci ZŠ i SŠ) však deklarují, že spolupracují a spolupráci si obecně chválí.

Jako další příčinu pro ukončování školní docházky uváděli zástupci středních škol, stejně jako předchozí skupiny respondentů, nezáměr dětí i jejich rodin o vzdělání. To se nejčastěji týká rodin s nízkým socioekonomickým statusem. Pro střední školy, které již nejsou povinné, je ještě větším problémem než pro ZŠ získat ke spolupráci rodiče. Proto tyto aktéři neuvádějí jako preferovaný nástroj pomoci terénní sociální pracovníky, kteří podle jejich názoru už na mladé lidi a jejich rodiny nemají potřebný vliv díky tomu, že jde o nepovinnou školní docházku a kvůli problematickému věku žáků SŠ. Respondenti vypovídají, že je podle jejich názoru klíčové vtáhnout rodiče do dění školy, do školních i mimoškolních aktivit tak, aby měli o studium svých dětí větší zájem a více se o něj zajímali. Snaží se tomu přizpůsobit jednak v otevřenosti škol a zjednodušení komunikace - například skrze elektronické žákovské knížky; jednak konáním veřejných akcí a společných volnočasových aktivit.

Kromě obecného nezájmu o vzdělání při předčasném opouštění školní docházky má podle respondentů značný vliv také věk žáků, kteří v patnácti letech nevědí, čím chtějí být, a nemají o svém životě reálné představy. Klíčovou roli tedy sehrávají rodiče, v případě, že jsou rodiče nekompetentní k tomu, aby svým dětem poradili, je důležité, aby se žákům věnoval jiný systémový aktér, který je nahradí.

Dalším důvodem odchodů je možnost najít hned po dokončení ZŠ zaměstnání u velkých místních zaměstnavatelů. Přestože žáci mladší 18 let mohou většinou pracovat jen formou brigády, je pro ně vidina okamžitého vydělávání vlastních peněz silnější motivací než získání vzdělání. Většina z těch, kteří začnou po ZŠ pracovat, se již do školy nevrátí. Nástup do zaměstnání je také příčinou odchodů žáků z posledního ročníku, nebo před zahájením posledního ročníku SŠ. Respondenti uvádějí, že poté, co se žáci stanou plnoletými a udělají si výuční list, někteří odcházejí do práce, aniž by dostudovali poslední ročník, který je zakončen maturitou.

Samostatnou kapitolou jsou v Chomutově hokejisté místního klubu Piráti, kteří často docházejí do SŠTGA, s níž mají dohodu o individuálním přístupu a o úzké spolupráci při řešení případných problémů. Podle zástupce vedení školy patří k žákům s nejnižší motivací ke studiu, kteří často opouštějí školu předčasně. Dle jeho slov jsou přesvědčeni o svých budoucích úspěšných sportovních kariérách a škola je pro ně zcela nezajímavá.

Obě střední školy dělají mnohé pro získání a udržení žáků: spolupracují se základními školami i zaměstnavateli, snaží se umožnit žákům atraktivní praxe a kontrakty na budoucí zaměstnání; mají školní poradenská pracoviště; v SŠESOZ je bohatá nabídka kroužků a volnočasových aktivit, které jsou pro žáky bezplatné; mají také peer programy; I podle výpovědí jiných skupin respondentů se školy snaží být atraktivní, například tím, že nabízejí praxe, kde lze vydělat nezanedbatelný obnos, nebo možností absolvovat v rámci školy odborné kurzy (řidičský průkaz, svářečský průkaz atd.).

Pro zlepšení situace, tedy snížení počtu neúspěšných žáků, zástupci škol navrhují zvýšit materiální podporu škol, úpravu pracovních pozic tak, aby kariérní poradci a další podpůrní pedagogičtí pracovníci měli větší prostor na práci s žáky. Dále se shodují na potřebě ještě užší spolupráce se zaměstnavateli, kteří by se měli přímo zapojovat do výuky či praxe. V neposlední řadě zmiňují také důležitost moderního technologického vybavení pro motivaci žáků k dokončení školy. Zásadním navrhovaným systémovým nástrojem, který by podle zástupců středních škol, ale i škol základních a terénních sociálních pracovníků pomohl k řešení neuspokojivého stavu, je prodloužení povinné školní docházky do 18 let věku.

Velké téma otevřel jeden z respondentů, když líčil svou frustraci ze společenského vývoje, který podle něj vedl k tomu, že učební obory a řemeslná práce mají ve společnosti nízkou prestiž. Zatímco se pozornost soustředí na poskytnutí vysokoškolského vzdělání co nejširšímu spektru lidí, zcela se opomíjí důležitost manuální práce a učebních oborů. Je podle něj nutné především změnit veřejný diskurs v této oblasti, docenit význam jakékoliv práce, zdůraznit, že i ten, kdo nemá vysokou školu, může mít ze své práce radost a být hodnotnou součástí společnosti. „...když je nemocná společnost, nemůžeme se divit, že jsou nemocní její členové, ...dnes je fenomén nepracovat a bavit se...nemůžeme se divit...“ (zástupce vedení SŠTGA)

4.4.4 Zástupci pedagogicko-psychologické poradny

Při terénním šetření byly provedeny dva rozhovory se zástupci pedagogicko-psychologické poradny (PPP) v Chomutově. Chomutovská PPP zaměstnává 2 sociální pracovníky, 2 psychology, 6 speciálních pedagogů a jednoho projektového pracovníka krajských akčních plánů. Podle slov zástupců poradny, která potvrzují i jiní místní aktéři, je tato kapacita nedostatečná. Především s ohledem na vyšší zatížení regionu společenskými problémy a nežádoucími sociálními jevy. Pracovníci poradny pracují jak s žáky ZŠ, tak s žáky SŠ.

Podle zástupců poradny se zvyšuje počet dětí, které vycházejí z nižších než devátých tříd ZŠ, což interpretují jako důsledek zrušení praktických škol.

Jako hlavní důvod předčasného opouštění školní docházky - ať už na ZŠ, nebo SŠ – označují respondenti nedostatečné studijní a pracovní návyky dětí a jejich rodin, nezáměr o vzdělání či nedostatek pozitivních vzorů v rodinách.

Respondenti stejně jako zástupci škol akcentovali školní neúspěch dětí jako příčinu nechuti k dalšímu vzdělávání a předčasnému odchodu ze školy. Ve své praxi se často setkávají s tím, že děti na ZŠ jsou studijně, ale i sociálně neúspěšné, stojí na okraji kolektivu a jsou vzděláváním frustrované. Svůj školní neúspěch pak obvykle řeší častými absencemi, které jsou obvykle omluveny rodiči a lze je nazvat skrytým záškoláctvím. Nepřítomnost ve škole pochopitelně způsobuje ještě horší studijní výsledky, někdy opakování ročníku a nakonec vypnutí ze vzdělávání. Při hledání možných řešení pak respondenti zdůrazňují potřebu vytváření bezpečného, nevykonového prostředí, kde by byly oceněny silné stránky všech žáků. Navrhují například, aby se třídní kolektivy průběžně proměňovaly, kupříkladu v rámci

různých předmětů. Co největší individualizaci přístupu k žákům tak, aby měli všichni šanci v něčem vyniknout.

Pokud jde o vypadávání ze středních škol, zde vidí zástupci poradny příčiny jednak opět v tom, že žáci a jejich rodiny nejsou ke vzdělávání motivované; hovoří rovněž o tom, že žáci nejsou zvyklí na plnění povinností, nejsou ze základní školy připraveni na studium SŠ; dále zmiňují finanční nákladnost studia, především náklady na dojíždění či nutné vybavení. V rozhovorech zaznělo, že nákladné dojíždění je problémem hlavně u žáků, kteří nepocházejí z Chomutova, ale dojíždí sem na střední školy ze vzdálenějších horských a příhraničních oblastí, kde není dostatečná nabídka středních škol. Posledním zmiňovaným důvodem pro opouštění středních škol je nabídka místních zaměstnavatelů, kteří přijímají do poměrně slušně placeného zaměstnání i mladistvé.

Systémové rezervy vidí zástupci poradny v nedostatečném kariérovém poradenství na ZŠ a nedostatečných kapacitách pomáhajících subjektů, jimiž jsou NNO, poradny, asistenti pedagogů atd.

Respondenti v rozhovorech chválili činnost asistentů pedagoga, kteří doprovázejí své žáky i do poradny. Domnívají se ale, že by jim měla být poskytnuta větší podpora, a to jak odborná, tak materiální.

Oslovení respondenti navrhuje pro řešení narůstajícího problému předčasného opouštění školní docházky kromě výše uvedeného poskytování intenzivnější podpory rodičům potenciálně neúspěšných žáků, a rovněž pedagogickým pracovníkům. U učitelů by podle nich bylo důležité, aby měli v rámci své pracovní doby prostor věnovat se žákům i mimo vyučování při volnočasových aktivitách a pracovat tak s nimi komplexněji.

Problém respondenti spatřují také v nedostatečné nabídce podpůrných opatření pro selhávající žáky s ohledem na jejich vyšší koncentraci v regionu.

Na rozdíl od jiných respondentů nenavrhují prodloužení povinné školní docházky, ale spíše by se klonili k možnosti provázání sociálních dávek rodičů s docházkou jejich dětí do středních škol.

4.4.5 Pracovníci Kontaktního pracoviště úřadu práce Chomutov

V rámci výzkumu byly uskutečněny tři rozhovory se zástupci úřadu práce. Dva z respondentů se podílejí na realizaci projektu *Iniciativa podpory zaměstnanosti mládeže pro region NUTS 2 Severozápad v Ústeckém kraji*.

Kontaktní pracoviště ÚP v Chomutově realizuje tři regionální individuální projekty, z nichž již zmíněná *Iniciativa podpory zaměstnanosti mládeže* se zaměřuje na nezaměstnané mladé lidi do 29 let, což je cílová skupina, která se významně překrývá se skupinou předčasně odcházejících ze vzdělávání. Kromě podpory získání zaměstnání se projekt zabývá také aktivitou s názvem *Návrat do vzdělávání*, kde mladým lidem s nedokončeným základním či středním vzděláním komplexně pomáhají vrátit se do škol. Projekt nabízí všestrannou podporu pro návrat do vzdělávání: poradenství, výběr oboru, asistenci při potřebných administrativních úkonech, doučování k přijímacím zkouškám. Dále je v rámci projektu možné získat přímou finanční podporu na pomůcky (až 4000 Kč), dopravu, ubytování nebo stravu. Do projektu se lidé dostávají obvykle přes zprostředkovatele zaměstnání ÚP, které doporučí vhodným uchazečům účast v projektu. Zájemci o projekt se mohou přihlásit i samostatně. Ačkoliv je podle mínění respondentů projekt dobře nastaven a aktivita *Návrat do vzdělávání* se jeví jako efektivní, je o účast v něm v Chomutově malý zájem. V současné

době jsou zde zapojeni jen 3 mladí lidé. V celém Ústeckém kraji je zapojeno 56 osob z plánovaných 80.

Příčiny nezájmu o návrat do vzdělávání respondenti nedokážou určit. Upozorňují jen na to, že podle svého soudu dělají maximum, ale lidé prostě nemají o studium zájem. Když se uchazečů ptají na důvody odmítnutí, nechtějí je uvádět. Zapojení do projektu je v rámci KoP ÚP Chomutov dobrovolné, není tedy možné rekrutovat zájemce jinak než přesvědčováním a zdůrazňováním přínosů projektu. Jiná je praxe např. na KoP ÚP Ústí nad Labem, kde mají účast v projektových aktivitách vhodní uchazeči předepsanou přímo v individuálním akčním plánu, jehož plnění je podmínkou pro setrvání v evidenci ÚP. Je ovšem otázkou, zda je nedobrovolná účast dobrým předpokladem pro efektivní spolupráci uchazeče a projektových pracovníků.

V rámci své běžné činnosti mimo projekty pořádá KoP ÚP besedy pro žáky 8. tříd ZŠ, kde je seznamuje s možnostmi výběru další školy a také se základy pracovního poradenství. Nabízí také možnost individuálních konzultací pro rodiče s dětmi.

O problému předčasných odchodů ze vzdělávání hovořili všichni zástupci úřadu práce jako o aktuálně se zhoršujícím, přičemž uváděli, že se zvyšuje především počet dětí s nedokončenou základní školou. Nedokončené úplné základní vzdělání, tedy situace, kdy dítě dokončí povinnou školní docházku už v 8., resp. 7. třídě ZŠ, je podle respondentů závažný problém pro uplatnění na trhu práce. Upozorňují na to, že pro tyto lidi v podstatě neexistují ani rekvalifikace, kromě určitých kurzů obsluhy jednoduchých strojů apod. Zároveň je obtížné si základní školu později dostudovat, neboť tuto možnost nabízí jen minimum ZŠ. Podle jednoho ze zástupců ÚP končí asi 50 % předčasně vypadlých ze vzdělávání v evidenci ÚP, většinou pak dlouhodobě.

Příčiny jevu vidí respondenti obdobně jako jiné skupiny především v nedostatku motivace samotných dětí a jejich rodin, v materiálně slabém a často nefunkčním zázemí. Výrazným demotivačním prvkem je podle zástupců ÚP také zadluženost rodin, která vede k nemožnosti přijmout legální zaměstnání, a tedy vytváření paralelního světa bez perspektiv a mimo oficiální struktury společnosti.

Respondenti, kteří přímo pracují s mladými lidmi v rámci projektu, pak opět uváděli, že děti jsou velmi často zážitky z povinné školní docházky frustrovány a nechtějí už ve studiu pokračovat. Frustrace je způsobena opakovanými školními neúspěchy, nepříznivým školním klimatem a častou rasovou diskriminací. V souvislosti s tím hovořili také o narušených osobnostech žáků, které se pak jen obtížně mohou zařadit do kolektivů na SŠ stejně jako do zaměstnání a společnosti obecně.

Dalším opakovaným důvodem pro ukončování vzdělávání je výběr špatného oboru.

Návrhy na zlepšení situace směřovali respondenti hlavně k posílení praktické stránky studia na SŠ oproti teoretické. Řešení by viděli ve větší provázanosti praxí a praktických činností s fungováním reálných zaměstnavatelů. Atraktivita studia by se tím, že by žáci mohli vykonávat skutečnou práci ve skutečném prostředí s aktuálními technologiemi, podle jejich názoru zvýšila. Zároveň opět zdůrazňují nutnost práce s celou rodinou, nejen žákem samotným. Padl zde i návrh na zavedení sankcí pro rodiče, které neposílají své děti do školy po absolvování povinné školní docházky.

4.5 Pohled na problematiku předčasných odchodů ze strany nositelů jevu

V rámci výzkumu proběhlo celkem pět rozhovorů s mladými lidmi, kteří předčasně opustili vzdělávání a dva rozhovory s jejich rodiči. S ohledem na problematickou rekrutaci osob z této cílové skupiny je vzorek respondentů menší, než předpokládal design výzkumu, přesto se pokusíme z tohoto omezeného vzorku vytvořit zobecňující charakteristiky této skupiny.

Čtyři z dotazovaných mladých lidí ukončili školní docházku na střední škole, jeden po absolvování základní školy už dále nepokračoval.

Respondent, který nepokračoval ve vzdělávání po absolvování ZŠ, popisoval své dobré zkušenosti se ZŠ 17. listopadu, kde se cítil příjemně, jak ve vztahu ke spolužákům, tak ve vztahu k učitelům. Uváděl, že učitelé řešili bezodkladně a efektivně vyvstálé problémy v kolektivu, nesetkal se tak s šikanou či rasovou diskriminací. Při jakýchkoliv obtížích se na učitele mohl s důvěrou obrátit, ti mu pak pomohli podle jeho potřeb. Ve škole měl dobrý prospěch (vždy vyznamenání). Rodiče, kteří jsou oba vyučení, jej v učení podporovali a pomáhali s domácí přípravou.

Přihlášku na střední školu vůbec nepodával, protože v té době měli doma rodinné problémy, které bylo nutné přednostně řešit. Po ZŠ strávil dva roky v evidenci ÚP, nyní pracuje většinou na stavbách, kde dělá zednické práce. Vyhovuje mu, že může pracovat a vydělávat, ale na přímý dotaz uvádí, že kdyby měl možnost se znova rozhodnout, určitě by na střední školu šel. S úřadem práce má dobré zkušenosti a získal jeho prostřednictvím zaměstnání.

Další čtyři respondenti vykazují podobné rysy: všichni odešli ze střední školy hned v 1. ročníku, dva pak znovu nastoupili do prvních ročníků ale jiných škol a oborů, zbylí dva se v současné době připravují na přijímací zkoušky a hodlají znovu začít se studiem na jiném oboru.

Jejich důvody pro opuštění školy se obecně dosti shodují s důvody, které formulovaly jiné skupiny respondentů. Dva ze čtyř respondentů zvolili nevhodný obor, který je nebavil, případně byl pod jejich možností. Obor volili nikoliv podle svých preferencí, ale podle toho, co jim doporučili rodiče a kamarádi. Všichni se shodli na tom, že pociťovali nedostatečnou pomoc při volbě oboru ze strany škol a dalších institucí. Jeden z respondentů uváděl, že si vybral dobrý obor (řezník), který by ho bavil i v současnosti, potvrdil si dobrou volbu i tím, že ho bavila praktická výuka a dost se toho naučil, přesto se ve škole nedokázal udržet. Měl velké potíže s motivací k teoretické výuce, nebavilo ho to, nebyl spokojen s učiteli a jejich přístup k žákům se mu zdál nevhodný.

Spojovacím článkem osudů většiny dotazovaných mladých lidí byla rasová diskriminace, případně šikana na školách. Respondenti, kterými byli až na jednu výjimku Romové, popisovali, že je ze škol vytlačil především diskriminační přístup učitelů. Četné zkušenosti s rasismem učitelů a mistrů praktického výcviku měly zejména respondentky ze SŠTGA. Uváděly, že kolektiv byl dobrý, se spolužáky neměly žádné problémy, učitelé však na ně jako na Romky zahlíželi. Svá tvrzení dokládají i tím, že během prvního ročníku z jejich oboru odešlo 13 žáků z 28, většinou Romové.

Specifickým případem byla jedna respondentka, která už v dětském věku prodělala vážnou nemoc. Když se pak vrátila do kolektivu na ZŠ, čelila šikaně kvůli zdravotnímu postižení. Bála se kvůli tomu jít na střední školu, tam se její obavy nenaplnily, přesto kvůli nezájmu o obor a nevstřícnému přístupu učitelů, školu již v 1. pololetí 1. ročníku opustila. Tato

respondentka se však v současné době připravuje na přijímací zkoušky a studium oboru kuchař – číšník, který si vždy přála studovat.

Jiná respondentka, u níž byla rasová diskriminace jediným deklarovaným důvodem pro opuštění SŠ, se potýkala s odsudky kolektivu i učitelů jak pro svůj romský původ, tak kvůli tomu, že na SŠ přišla z dětského domova. Přestože zkoušela celkem tři střední školy (dva různé obory), nedokázala nepříznivému klimatu čelit a vzdělávací systém zcela opustila. Nyní by se chtěla ke studiu vrátit a udělat si alespoň výuční list. V návratu ke studiu ji podporuje mentorka NNO Světlo Kadaň, jejíž činnost klientka velmi oceňuje. Tato mladá žena hovořila také o svých zkušenostech se získáváním zaměstnání, kde opět akcentovala rasismus jako hlavní překážku pro získání práce. U svého vlastního šestiletého dítěte již nyní dbá na vzdělání. Před jeho nástupem do ZŠ byla na konzultaci v PPP, u pediatra i v ZŠ a bude usilovat o to, aby se mu dostalo co nejvyššího vzdělání.

Další z mladých respondentů, který je už 3 roky mimo vzdělávací systém, popisuje, že se získáním zaměstnání neměl a nemá problém, začal pracovat hned po pár měsících od ukončení školy. Těší ho, že má vlastní příjem, ale kdyby mohl, vzkázal by svému mladšímu já: „*nebuď debil a skousni to...*“. Tehdy mu však škola připadala jako vojna. Přestože tento respondent deklaroval obtíže při plnění povinností vyplývajících ze školní docházky, byl pak bez problémů schopen pracovat několik měsíců ve společnosti Amazon, která je proslulá svým tvrdým režimem.

V rozhovorech jsme se respondentů dotazovali také na jejich zkušenosti s místní pobočkou úřadu práce. Všichni oslovení mladí až na jednoho uváděli, že jim ÚP žádnou práci nezprostředkoval. V rozhovorech zazněla také zkušenost s tím, že ÚP poslal respondenta na brigádu, jejíž poskytovatel ve skutečnosti neexistoval nebo práci nenabízel. O projektu *Iniciativa pro mládež* nevěděl žádný z nich, nikomu prý nebyla nabídnuta účast v něm. Jeden z respondentů hovořil o tom, že rodiče dostali od ÚP finanční příspěvek na jeho školní pomůcky. Od nejmladších respondentek, které se připravují na přijímací zkoušky na SŠ, zaznělo, že „být na pracáku“ je ostuda. Všichni oslovení se shodovali na tom, že chtějí pracovat, respektive studovat, protože doma je to nebaví. Je pro ně však důležitý charakter zaměstnání, například ženy by jen velmi nerady přijímaly práci v továrně.

Všichni respondenti zjevně pocházejí ze složitého rodinného prostředí. Jedná se buď o neúplné a ne zcela funkční rodiny nebo o rodiny s velmi slabým materiálním zázemím. Přesto nelze říct, že by všichni byli z rodin, které o vzdělání nejeví zájem.

Při rozhovoru s rodiči jednoho z respondentů bylo zřejmé, že oba rodiče, kteří sami mají střední školu, by si velmi přáli, aby jejich děti něco dokázaly, přičemž si uvědomují, že nejpřímější cesta vede přes dobré vzdělání. Snažili se podle svých slov děti podporovat, zajímali se, chodili do školy, radili s výběrem oboru, přesto všechny tři jejich děti vypadly ze vzdělávání v prvním ročníku SŠ. Otec z této rodiny popisuje, jak je těžké přesvědčit pubertálního potomka, aby ve škole vytrval, když nechce. Podle něj je hlavní příčinou tohoto jevu, který pozoruje i u svých kamarádů a známých, celkový rozklad společnosti a stav obyvatel chomutovských sídlišť. Zdá se mu, že mladí nemají kromě peněz žádné hodnoty, nemají zájmy a nic nedělají, což je dáno tím, že prostředí sídlišť jim nenabízí možnosti rozumného trávení volného času, i tím, že nevidí životní perspektivu, nemají žádné vzory. Dává prostředí sídlišť do protikladu s venkovským způsobem života, kde se podle něj lidé přirozeně naučí práci při udržování domů a zahrad. Tato práce jim pak skýtá uspokojení a motivaci do dalších aktivit.

Jiní respondenti z řad rodičů v rozhovoru popisovali svou obtížnou životní situaci, k níž přispívají především problémy s mentálně postiženým potomkem, kromě něhož mají další tři již dospělé děti. Žádné z jejich dětí nepokračovalo po ZŠ ve studiu, rodiče zjevně neměli dost kompetencí k tomu, aby děti potřebným způsobem podpořili. Pomocnou ruku jim podala společnost Člověk v tísni, která však nyní primárně řeší základní existenční starosti rodiny, nikoliv vzdělávací dráhu nejmladšího syna. V případě jedné z dcer z této rodiny se terénní pracovníci ČVT snažili dívku motivovat ke studiu na SŠ. Dívka docházela na doučování, podala si přihlášku na učební obor a následně byla do učení přijata. Studium však nezačala kvůli těhotenství.

4.6 Závěry

Terénní šetření mezi významnými institucionálními aktéry i samotnými dropouts a jejich rodiči v Chomutově přineslo několik zobecnitelných závěrů, z nichž by mohly vyplynout návrhy na řešení problému předčasného opouštění školní docházky.

V první řadě se potvrdilo, že je v Chomutově mezi dotázanými tento jev vnímán jako aktuální a narůstající problém, s kterým se setkávají ve své každodenní činnosti.

Týká se především rodin s nízkým socioekonomickým statusem, které obývají chomutovská sídliště a lze je označit za sociálně vyloučené či sociálním vyloučením ohrožené. Většina žáků předčasně opouštějících vzdělávací systém je z romských rodin (cca 80 %). Více než polovina rodičů těchto dětí je dlouhodobě nezaměstnaná a žije především ze sociálních dávek.

Rodiny ani samotní žáci nejsou motivováni k získání vzdělání, vzdělání pro ně nepředstavuje vysokou hodnotu.

Klíčovou roli v ukončování školní docházky hraje rasová diskriminace ve školách. Děti čelí diskriminaci ze strany učitelů, spolužáků i jejich rodičů. Školní klima je pro romské děti, kterých se problém týká v Chomutově nejčastěji, nepřátelské. Děti na ZŠ zažívají školní neúspěch, na který reagují častými absencemi, jež jim zpětně znemožňují být úspěšné. Stávají se outsidersy kolektivu a nemají šanci ukázat své silné stránky. Po absolvování povinné školní docházky jsou tak frustrované školou, že už nechtějí dále pokračovat. Rasová diskriminace je také jedním z častých důvodů opuštění střední školy.

Střední školy opouštějí žáci nejčastěji již v 1. pololetí 1. ročníku. Jedná se asi o třetinu všech žáků, kteří nastoupí.

Významným důvodem pro ukončování docházky do střední školy je špatná volba oboru, který je pro žáky buď příliš náročný, nebo je nezajímá. Kariérové poradenství na ZŠ je patrně nedostatečné.

Dalším z důvodů pro odchody ze SŠ je momentální široká nabídka práce pro nízkokvalifikované. Pro mnoho mladých je silnější motivací okamžité vydělávání peněz, než získání kvalifikace.

Jedním z častých důvodů ukončení docházky na SŠ, který se týká dívek, je těhotenství ve velmi mladém věku.

Prostředí chomutovských sídlišť málo podporuje rozvoj pozitivních hodnot v dětech, přispívá ke vzniku negativních sociálních jevů a obecného nihilismu, jejichž produktem je také nezáměr o vzdělávání, případně neschopnost plnění školních povinností.

V Chomutově existuje široká síť NNO, které poskytují terénní i vzdělávací služby pro rodiny ze sociálně vyloučeného nebo vyloučením ohroženého prostředí. Tyto organizace často pracují i s dětmi vypadávajícími ze škol. Vzhledem ke koncentraci sociálních problémů ve městě by bylo vhodné ještě více posílit jejich kapacity.

KoP ÚP realizuje projekty na podporu zaměstnanosti mladých a jejich návratu do vzdělávání, které však pro nezáměr cílové skupiny nejsou naplněny.

Spolupráce mezi jednotlivými subjekty v Chomutově – NNO, ÚP, PPP, školy – je na relativně dobré úrovni, s ohledem na specifika města by však zřejmě měla být ještě intenzivnější.

Všichni institucionální aktéři se shodují na potřebě širší práce s rodinou, nikoliv jen žákem, a proto navrhuje zřízení terénních sociálních pracovníků při školách. Jedna ze škol má připraven projekt na školní asistenty financovaný z ESIF.

Mnoho z respondentů uvádělo jako vhodné systémové řešení prodloužení povinné školní docházky do věku 18 let.

5 Dubí a problematika předčasných odchodů

5.1 Město Dubí

Je obec v těsném sousedství města Teplice v Ústeckém kraji. Skládá se ze sedmi částí, k 1.1. 2017 v něm žilo 7927 obyvatel. Nejvýznamnějším podnikem je Český porcelán, a.s., kde se vyrábí světoznámý „Cibulák“. Ve městě je také několik velkých podniků zabývajících se sklářskou výrobou.

5.2 Zaměstnanost v Dubí

K 31.10. 2017 bylo v Dubí v evidenci ÚP ČR celkem 58 mladistvých a mladých lidí ve věku 15 – 26 let. Pokud jde o úroveň jejich nejvyššího dosaženého vzdělání, **čtyři tito lidé jsou bez vzdělání, 31 má základní vzdělání**, pět jich má nižší střední vzdělání (absolventi učebních oborů „E“), 16 jich má střední vzdělání (vyučen v učebním oboru „H“ nebo maturitu) a dva mají vyšší odborné vzdělání.

Tab. č. 8: Počet uchazečů v evidenci ÚP ČR dle věku a dosaženého vzdělání

Vzdělání	15 – 26 let	Z toho 15 – 18 let	Z toho 19 – 26 let
Bez vzdělání	4	1	3
Základní vzdělání	31	7	24
Nižší střední vzdělání („E“)	5	0	5
Střední vzdělání (vyučen „H“ nebo maturita)	16	1	15
Vyšší odborné	2	0	2
Celkem	58	9	49

Zdroj: ÚP ČR Teplice

Potvrzuje se tedy, že v evidenci ÚP ČR převažují lidé s nižším vzděláním. Pokud bychom se zaměřili na místo bydliště uchazeče, zjistíme, že více než třetina z nich (22 osob, 38 %) má trvalý pobyt v části Pozorka, která byla v souvislosti se žáky předčasně opouštějícími systém vzdělání místními aktéry zmiňována¹⁵. Pokud se podíváme na mladé lidi ve věku 15 – 18 let, v evidenci jich je pouze osm, z toho z Pozorky jsou čtyři.

V potaz ještě musíme vzít další skutečnost, a sice že ne všichni mladí lidé ve věku žáků SŠ, kteří ale do žádné SŠ nedochází, musí být automaticky evidováni na ÚP ČR. Jak bylo zjištěno, značná část těchto mladých lidí v evidenci ÚP ČR není a jejich rodiny za ně hradí povinné zdravotní pojištění. Více k tomuto sdělíme v následujících kapitolách.

5.3 Vzdělávání v Dubí¹⁶

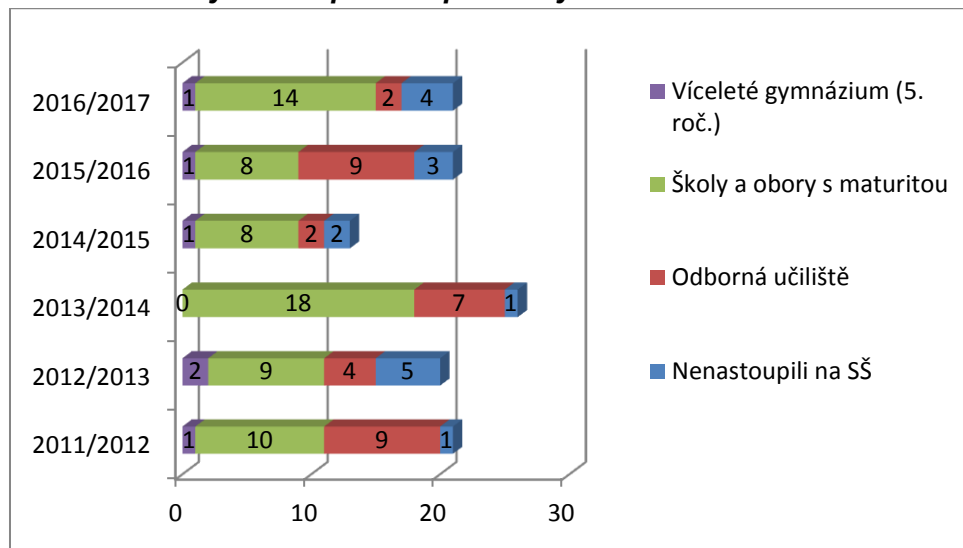
V Dubí jsou dvě základní školy. ZŠ Dubí I se nachází ve třech budovách – na Školním náměstí, v ulici Tovární a v městské části Pozorka. ZŠ Dubí II se nachází ve dvou budovách v městské části Bystřice.

Dle institucionálních aktérů se problematika předčasného opouštění systému vzdělávání, či ukončování ZŠ v 8. nebo již 7. ročníku (po splnění povinné devítileté docházky) týká primárně žáků ze ZŠ Dubí I.

ZŠ Dubí I

Je úplná škola s devíti postupnými ročníky. Kromě běžných tříd je součástí školy jedna třída (tři ročníky) s upraveným vzdělávacím programem pro děti s lehkým mentálním postižením, tato třída je společně s několika třídami I. stupně v části Pozorka. Ve školním roce 2017/18 je otevřena již 5. rokem přípravná třída, kapacita školy je 300 žáků. Spádově do této školy patří žáci z místní části Pozorka, kde také žije větší romská komunita, která je majoritou považována za sociálně vyloučenou, nikoliv však chudou.

Graf č. 2: Počty žáků a podané přihlášky na SŠ

Jak lze vyčíst z grafu, v posledních šesti školních letech vždy alespoň jeden žák nepřestoupil na střední školu a vždy alespoň jeden žák ukončil školní docházku dříve, nežli v 9. ročníku.

¹⁵ Pozorka je pouze jednou ze sedmi částí města Dubí.

¹⁶ Tato podkapitola zpracována z podkladů výzkumných kapacit týmu komplementárního projektu Inklusivní a kvalitní vzdělávání realizovaného Agenturou pro soc. začleňování

Dle zástupce školy se jedná téměř výhradně o žáky z části Pozorka, kteří pocházejí z místní romské komunity.

ZŠ Dubí II

Je úplná škola se všemi devíti postupnými ročníky. Kapacita školy je 260 žáků, ve školním roce 2016/17 do ní docházelo 243 žáků. Každý školní rok přechází několik dětí od 6. třídy na víceleté gymnázium, např. školní rok 2015/16 – 8 žáků, 2016/17 – 6 žáků. Jedná se o školu, která dlouhodobě nevykazuje žádné žáky, kteří předčasně ukončují docházku do ZŠ, anebo nenastupují na SŠ a také vykazuje minimální počet neomluvených hodin.

5.4 Pohled na problematiku předčasných odchodů ze strany místních institucionálních aktérů¹⁷

V rámci terénního šetření byly v obci Dubí realizovány nejprve rozhovory se zástupci institucionálních aktérů. První rozhovor byl realizován se dvěma sociálními pracovníky místního NZDM Magnet. Následně byly realizovány rozhovory se zástupci vedení obou místních základních škol, kteří se problematikou předčasných odchodů ze systému vzdělávání ve školách, ve kterých působí, zabývají a konečně byly realizovány také rozhovory se zástupci pedagogicko-psychologické poradny a Úřadu práce v Teplicích.

Všichni tito aktéři jsou cílovou skupinou (rodinami ze SVL) vnímány jako autority, ale každá z jiného úhlu pohledu. Zatímco zástupci vedení škol, PPP či ÚP jsou obecně vnímáni jako autority zastupující školský systém, stát (majoritu), systém, na kterém jedinec „musí“ participovat, zástupci NZDM jsou vnímáni sice jako autority, ale současně také jako partneři a pomocníci, mimo jiné při jednání s ostatními autoritami. Proto také byli zvoleni za jedny z cílových skupin respondentů. Současně jsme jejich výpovědi mohli konfrontovat s výpověďmi neúspěšných žáků, jejich rodičů a dalších aktérů.

5.4.1 Obec Dubí, část Pozorka

Na základě rozhovorů v Dubí bylo zjištěno, že (ne)docházka do místních ZŠ není úplně masovým problémem. Nedostatečná docházka do ZŠ (a s ní spojené nepřestoupení na SŠ) se každoročně týká především dětí z určitých rodin žijících v části Pozorka. V této části bydlí ve velké míře romské (ale nejenom) rodiny, které lze považovat za sociálně vyloučené, a to především z hlediska absence vyššího sociálního a kulturního kapitálu. Jak bylo zjištěno v rámci rozhovorů, tyto rodiny a děti v nich netrpí ani tak vysokou finanční nouzí (jak to bývá u obyvatel SVL běžné), ale spíše celkovou izolací od ostatních obyvatel obce, případně od života v sousedních Teplicích.

Důležité je také zmínit, že žáci ohrožení školním neúspěchem se koncentrují především v ZŠ Dubí I, kam také děti z Pozorky docházejí především.

5.4.2 Zástupci škol

Zástupci škol v Dubí měli na problematiku předčasných odchodů žáků ze systému vzdělávání víceméně shodný názor¹⁸. Podle nich se vše odvíjí od vlivu/(ne)zájmu rodiny, ve které děti žijí. Toto tvrzení samo o sobě není ničím překvapivým, je třeba ale sledovat další

¹⁷ Tato podkapitola zpracována z podkladů výzkumných kapacit týmu komplementárního projektu Inklusivní a kvalitní vzdělávání realizovaného Agenturou pro soc. začleňování

¹⁸ Obdobné názory mají zástupci škol i v dalších městech, ve kterých výzkum probíhal, a z dalších zkušeností víme, že obdobné názory mají zástupci škol i v jiných regionech.

dílčí faktory uvnitř rodiny, které docházku dětí do školy podle nich ovlivňují. Obecně si zástupci majority myslí, že vzdělání konkrétně v romských rodinách není důležité, je to hodnota většinové společnosti.

Těžko říci, který ze z níže uvedených faktorů stojí na prvním, a který na posledním místě, co se týče vlivu na opouštění systému vzdělávání žáky, jisté je, že jsou velmi často provázané a vzájemně podmíněné.

- Rodiče jsou často bez vzdělání nebo dosáhli pouze vzdělání základního.¹⁹ Tato skutečnost se může do (ne)zájmu dítěte o vzdělávání promítat několika způsoby:
 - Dítě o docházku do školy zájem má, ale rodiče mu nejsou schopni pomoci v domácí přípravě a dále ho podpořit, dítě ve škole zažívá neúspěch a následně o školní docházku nad rámec povinnosti nemá zájem.
 - Dítě nevidí v rodině vzory, nevidí u nikoho z rodičů či příbuzných, že by vlastní vzdělání uplatnil na trhu práce, ztrácí pak samo zájem o dosažení vyššího, nežli základního (povinného) vzdělání.
 - Dítě na základě přístupu rodiny nevnímá vzdělání jako určitou hodnotu. Pracovat se dá i bez dosaženého vzdělání.
- Rodiče jsou dlouhodobě nezaměstnaní (bez ohledu na úroveň dosaženého vzdělání).
 - Dítě nevidí v rodině vzory, je první, kdo v rodině ráno vstává (kvůli škole). Pokud jej rodina nepodpoří, dítě do školy přestane docházet.

Výše uvedené faktory, které respondenti uváděli, bychom mohli shrnout jako „nepodnětné prostředí v rodině dítěte/žáka“ (sami tento termín používali). Na tyto skutečnosti pak navazují skutečnosti další:

- Přílišná absence žáka ve výuce, bez ohledu na to, zdali je absence omluvena, či nikoliv.
 - Dítě zůstává často doma v době vyučování, po návratu do školy nezvládá zameškanou látku, rodiče mu s doučováním zameškané látky nepomohou, následně zažívá dítě ve škole neúspěchy.

Dle respondentů, zástupců škol, je také problémem, že v případě selhávání žáka ve školní docházce se nedaří zapojit rodinu do procesu podpory žáka. Rodiny spolupracují jenom v „krizovém“ momentu – v případě kdy je potřeba řešit nějaké aktuální/akutní problémy svých dětí ve škole, ale v dlouhodobém horizontu se školou příliš nespolečují.

Například v případě zameškaných hodin, kterých tito žáci mají nadprůměr, a kdy tato problematika spadá již do kompetencí OSPOD, rodiče proaktivně tuto problematiku řeší přímo na příslušném odboru tak, aby rodina pokud možno nenesla další následky.

Dle respondentů je velmi složité na tomto stavu něco změnit, protože děti i samotné rodiny jej považují za normu. Nepoznaly, jiné rodinné prostředí, jiný životní rytmus (který právě většinová společnost považuje za normu), nevědí, co znamená dosáhnout úspěchu na základě vyššího, nežli základního (povinného) vzdělání.

¹⁹ Výše vzdělání rodičů má obecně vliv na další vzdělávací trajektorii žáka, viz např. Vacek, J., Pacnerová, H., & Menclová, M. (2008). *Příčiny předčasného odchodu ze středního školního vzdělávání u žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, průzkum pro projekt PROPOS*. Praha: Centrum adiktologie a IPPP.

Zástupci škol pak také poukazovali, že úroveň dosaženého vzdělání nemá pro tyto některé žáky (jejich rodiče) význam i z dalších důvodů, především proto, že vzdělání není prioritou. Rodiny mají jiné ekonomické strategie, k obstarání živobytí není zapotřebí vzdělání. Vyčkávají tedy, až dítě ukončí povinnou devítiletou docházku do ZŠ a v přechodu na SŠ jej již nijak nepodpoří, zapojují je do vlastních rodinných byznysů.

5.4.3 Zástupce Pedagogicko-psychologické poradny

V průběhu analýzy byl realizován rozhovor se zástupcem PPP v Teplicích, který vykonává funkci koordinátora kariérového poradenství v rámci projektu KARIPO. Do této PPP docházejí i žáci ze ZŠ v Dubí.

Součástí teplické pobočky je ještě alokované pracoviště v Bilině, spolupracuje s mnoha subjekty, např. SPC Teplice, OSPOD, Úřad práce, Středisko výchovné péče Dyáda Most a Chomutov, dětské domovy, Květina, z.s. (Dubí), Klokánek, Romano Jasnica z.s., kliničtí logopedové a psychologové, pediatři, neurologové, Česká katolická charita – pobočka v Duchcově, Salesiánské středisko Teplice.

PPP pořádá pravidelná setkání s výchovnými poradci ZŠ, s ředitelkami MŠ a školními metodiky prevence (pedagogičtí pracovníci škol jsou seznamováni s novými právními předpisy).

Mimo standardních vyšetření se daří odborným pracovníkům PPP Teplice realizovat přednášky pro rodiče předškoláků, práce se třídou – krizové intervence, adaptační programy, Program Hypo, Maxík, alternativní kurz nápravy grafomotoriky, Ropratem - krátkodobé vedení klientů s výchovnými a specifickými potížemi, instruktáž pro rodiče a děti – cvičení k rozvoji matematických předpokladů, knihovnička pro rodiče – možnost nákupu pomůcek. Novinkou v uplynulém školním roce byla nabídka pro klienty s ADHD terapie biofeedback.

Faktem je, že typičtí žáci dropouts, tedy žáci, kteří po ZŠ nepřestoupili na žádnou SŠ, anebo opustili předčasně SŠ, do PPP ve velké míře nedocházejí. Pokud tam žáci docházejí, musí na tom záležet rodině.

Dle respondenta z PPP docházejí do ní žáci především ohrožení školním neúspěchem – vybrali si nevhodný studijní obor na SŠ (většinou náročnější, než na jaký mají schopnosti) a žáci s poruchami učení či chování, kteří potřebují ve výuce asistenta.

Novela školského zákona přinesla změny ve struktuře a množství zakázek v PPP, které se neustále zvyšuje. Zákonní zástupci nejčastěji podávají žádosti o vyšetření z důvodu výukových nebo výchovných problémů svých dětí, dále kvůli doporučení zařazení dítěte do přípravných tříd a zjištění školní zralosti dítěte.

Pracovníci PPP vidí hlavní důvody v opouštění systému vzdělávání také v rodině žáka. Nejčastěji rodina nechce, aby žák studoval, protože dítě je zdrojem dalších příjmů, když je v domácnosti, anebo to pro rodiče není prioritou a o přestup dítěte na SŠ se nezajímají. Pokud si přihlášku na SŠ dítě nezajistí samo, např. za pomoci výchovného poradce na ZŠ, nikam nepřestoupí. Děti také z rodin neodcházejí, neosamostatňují se; děvčata se využívají k hlídání mladších sourozenců. Rodiče mají často zájem na tom, aby už i děti získaly invalidní důchod. Rodiny jsou také rozpadlé, celé dětství se o děti příliš nestaraly a pro děti v pubertě již rodina není autoritou.

Někdy mají tito rodiče nereálné představy o možnostech svých dětí, např. jsou schopni požádat o přestup na soukromé gymnázium v 9. třídě, u žákyně, která předtím propadla na běžné ZŠ.

Problém je pak také u samotných SŠ, protože vezmou v podstatě každého žáka, aby naplnily třídy, ale mnoho žáků pak ve studiu selhává, protože si zvolili náročnější obor, než na který mají schopnosti.

Dle pracovníka PPP by bylo zapotřebí přenastavit sociální systém - systém sociálních dávek umožňuje vést život bez dosaženého vzdělání (podobné názory mají zástupci škol), měla by se změnit možnost zaevidovat se na ÚP ještě před 18. rokem dítěte. Dále pak přijmout další změny v oblasti školství:

- Změnit normativy škol na žáky, v současnosti se v nich uměle drží žáci, na které škola získává finance.
- Zavést ve školách samostatnou pozici „kariérový poradce“, který bude absolventem kurzu pro kariérové poradce (250 hodin), současná podoba kdy je výchovný poradce zároveň kariérovým poradcem není udržitelná.
- V současné době není možné, aby žáci s LMP mohli studovat na dvouleté praktické škole. Museli by mít totiž ještě zdravotní komplikace a tak musí nastoupit na „E“ obory a ty často nezvládají.
- Optimalizace oborů dle skutečných aktuálních potřeb trhu práce v jednotlivých regionech.
- Intenzivní působení na rodičovskou veřejnost prostřednictvím ZŠ, medializovat počty absolventů středních škol v evidenci ÚP.

5.4.4 Zástupci Úřadu práce ČR

Rozhovor byl realizován s vedoucím pracovníkem a pracovníkem oddělení poradenství a dalšího vzdělávání ÚP ČR v Teplicích. V rámci rozhovoru jsme cílili jak na běžné mladé klienty ÚP, tak konkrétně i na klienty ÚP z Dubí.

Dle respondentů jsou klienti z Dubí specifickou skupinou, což potvrzují i výpovědi dalších dotazovaných aktérů. Jedná se ve většině o rodiny, které nejsou ve finanční nouzi, jejich členové na ÚP docházejí ve stanovených termínech. Klienti si hlídají, aby nebyli vyřazeni z evidence ÚP, a při styku s úřady dodržují legální a legitimní postupy. Rodiny mají své vlastní zdroje obživy (pravděpodobně na pomezí legality) a není pro ně prioritou, aby dítě po absolvování ZŠ pokračovalo v další školní docházce na SŠ. K zapojení se do rodinného byznysu není vzdělání zapotřebí.

Tito uchazeči nemají zájem o návrat do systému vzdělávání a při poptávání zaměstnání mají nereálné požadavky.

V případě docházky do SŠ si tito žáci špatně zvolili studijní obor, často i proto, že do SŠ nastupovali pod vlivem kamarádů a ne na základě vlastního rozhodnutí či rady rodičů, výchovného poradce apod. Problémem také je, že aktivně služby ÚP využívají žáci z rodin, které mají o vzdělání či zaměstnání svých dětí zájem, žáci z rodin „potřebných“ se na ÚP buď nedostaví, anebo dostaví, ale dopředu vědí, že jenom plní povinnost, aby nebyli z evidence vyřazeni.

Dle pracovníků ÚP je potřeba posílit činnost sociálních a dalších pracovníků přímo v rodinách. Takovýto pracovníci musejí mít odpovídající kvalifikaci, zkušenost, ale také odpovídající finanční ohodnocení. Tato práce je ale náročná na čas a získání si důvěry v rodinách.

Pracovník ÚP: „Zabírá, když máte na klienta čas. Získat důvěru, že je nechceme jenom vyhodit z evidence, ale umístit a vzdělávat“.

5.4.5 Pracovníci NZDM

Sociální pracovnice, které byly v rámci šetření dotazovány, se s místními mladými lidmi dobře znají, znají jejich rodiče a částečně i jejich rodinné anamnézy. S místní mládeží intenzivněji spolupracovaly, když byla v mladším školním věku a kdy tyto tehdy děti častěji vyhledávaly služby místního NZDM. Se starší mládeží jsou ale stále v kontaktu, zkoušejí je zvát na různé, třeba jen jednorázové akce, které by spíše mohly tuto mládež zaujmout, nežli docházení do NZDM na běžné činnosti. Jsou s nimi v aktivním kontaktu na sociálních sítích.

Podle pracovníků NZDM místní mládež často nemá zájem o studium na SŠ, dle subjektivních odhadů je to většina mladých lidí z části Pozorka, kteří se rekrutují nejčastěji z místních romských rodin. Tyto rodiny mají své rodinné „živnosti“ a děti v přestupu na SŠ nepodporují. Místní mladí se bez této podpory na SŠ příliš dlouho neudrží. Ačkoliv jim s vyplněním přihlášky pomohou např. v základní škole, anebo třeba přímo v NZDM, ve středních školách se dlouho neudrží (pokud tam vůbec nastoupí). Často je to proto, že si volí nevhodný obor, většinou pod vlivem spolužáků a také kvůli nízké podpoře ze strany rodiny.

Jedním z důvodů nezájmu o studium na SŠ je také sociální vyloučení romských rodin z místní části Pozorka. Jak již bylo uvedeno výše, tyto rodiny nejsou chudé nebo sociálně vyloučené v tom slova smyslu, jak sociální vyloučení v rámci ASZ vnímáme, ale potýkají se spíše s vyloučením symbolickým.

Jak uvedly pracovnice NZDM, místní mládež nehledá SŠ v sousedních Teplicích, protože by se tam cítila osamocená. Proto také zdejší žáci přestupují na SŠ hromadně, vždy pod vlivem někoho z kamarádů a pak různě přestupují ze školy na školu, nebo studium ukončují.

Podle nich hraje roli tedy:

- Velká sociální izolace, děti mají strach opustit Pozorku, vnímají ji jako bezpečné prostředí. V Pozorce je pro ně bezpečné zázemí, Teplice jsou pro ně okolní svět, kterého se bojí, neumějí v něm fungovat.
- Absence vzorů v rodinách, či blízkém okolí, děti ve vzdělání nevidí smysl, mají pocit, že se vzděláním stejně nenajdou uplatnění, vnímají to jako ztrátu času.
- Rozhoduje často skutečnost, že SŠ je cizí prostředí, děti mají ostych a nikdo je v přechodu na SŠ nepodporí.
- Bojí se, že tam budou samy, bez kamarádů, bojí se cesty, ostatních spolužáků, častěji mají obavy chlapci.
- Nedůvěra v novou školu a nové učitele, vnímají to spíše jako „gadžovskou“ záležitost, obávají se i rasistických výpadů.
- U chudších rodin mohou být překážkou poplatky za zdravotní prohlídku, dojíždění, pomůcky apod., ale v případě Pozorky to úplně neplatí.
- Problémem je i zameškaná docházka, po té žáci nestíhají učivo a přestanou do školy chodit úplně. 250 zameškaných hodin za pololetí je běžné.
- Žáci si neumějí o pomoc s docházkou do školy a přihláškou na SŠ ve škole říci, rodiče to za ně neřeší.

- Žáci nedůvěřují učitelům, protože ti například podezírají jejich rodiče, že nepracují apod.

Pokud dítě tedy nepodpoří rodina, musí její roli, alespoň v rámci možností, zastat škola. Například v případě doučování je ale problém, že děti nechtějí zůstat ve škole déle, než je běžná výuka. Takové doučování ve škole pak podle pracovníků NZDM ztrácí význam, děti jej nevnímají jako podporu, ale spíše jako trest či další povinnost. Pokud by měly chodit na doučování, bylo by ideální, kdyby se odehrávalo buď doma nebo třeba v NZDM, aby dítě mělo jiné prostředí a nevnímalo ho jako povinnost.

V případě SŠ hraje velkou roli způsob vykonávání praktické výuky. Pokud dítě chodí na daný učební obor, ale v rámci praktického výcviku často jen uklízí pracoviště, ztrácí po čase o vzdělávání zájem, nevidí v něm smysl a pokud je z rodiny, která vzdělání dětí nepovažuje za prioritu, v lepším případě přechází na jiný obor či školu, v horším případě studia zanechá.

Podle pracovníků by bylo vhodné, aby:

- Žáci absolvovali více školních exkurzí, aby měli jasnou představu, co které zaměstnání (a SŠ) obnáší, více je pustit do praxe.
- Škola musí více žáky podněcovat, protože rodina to příliš nedělá.
- Burza SŠ apod. na tyto žáky vliv příliš nemá, musí s nimi jít rodič (ten ale nejde), takže s ním musí jít učitel, sociální pracovník apod.
- SŠ a zaměstnavatelé by měli více vyjíždět do ZŠ a prezentovat své nabídky, SŠ a zaměstnavatelé musí rovnou informovat, kde konkrétně po absolvování žáci seženou pracovní místo.
- SŠ by měly na žáky cílit dříve, nežli až v 8. - 9. třídě, oslovovat by je měly individuálně.
- Je zapotřebí posílit sociální služby, které můžou intervenovat přímo v rodinách a pozitivně motivovat žáky a jejich rodiče ke vzdělávání.

5.5 Shrnutí postojů institucionálních aktérů²⁰

V rámci šetření bylo dotazováno celkem sedm institucionálních aktérů – dvě pracovnice NZDM v Dubí, dva zástupci ZŠ v Dubí, dva zástupci ÚP ČR v Teplicích a jedna pracovnice PPP v Teplicích. Zmínění aktéři mají se žáky, kteří předčasně opouštějí systém vzdělávání, nebo nejsou motivováni ke školní docházce v rámci svých profesí rozdílné vztahy a zkušenosti s nimi. Zástupci škol, ÚP ČR a PPP jsou pro ně authority, se kterými se žáci musí setkávat v rámci svých povinností a musí dodržovat určitá pravidla. Pracovnice NZDM jsou pro ně sice také authority, ale s nimi se mohou setkávat na základě svých dobrovolných rozhodnutí a často s nimi řeší povinnosti související s první skupinou institucionálních aktérů.

Obě skupiny těchto aktérů se shodují, že hlavní bariéra k úspěšné docházce do školy vzniká v rodině, která vzdělání nepovažuje za důležitou hodnotu a není v některých případech schopna/ochotna žáka ve školní docházce podpořit. Pokud nikdo z rodičů nemá vyšší nežli základní vzdělání (nebo ani to ne), nevidí ve studiu SŠ smysl.²¹ Sami toto vzdělání nemají, často neznají nikoho z blízkého okolí, kdo by střední vzdělání měl nebo jej úspěšně uplatňoval.

²⁰ Tato podkapitola zpracována z podkladů výzkumných kapacit týmu komplementárního projektu Inklusivní a kvalitní vzdělávání realizovaného Agenturou pro soc. začleňování

²¹ Samozřejmě toto neplatí bezvýtku, byly vedeny rozhovory s rodiči bez vzdělání, kterým na úrovni dosaženého vzdělání dětí záleží.

S přestupem na SŠ je spojen i neúspěch na ZŠ. Žáci, které rodina nepodporuje v docházce již do ZŠ, mívají absence, začínají mít problémy s doplněním látky a to vede k neúspěchům ve škole až třeba k opakováním ročníků.

Pokud rodina není schopna žáka v doplnění učiva podpořit, díky jeho slabším výsledkům se snižují možnosti nastoupit na SŠ, na kterou by žák skutečně chtěl nebo mohl mít pro ni předpoklady.

Neúspěchy na SŠ jsou pak zapříčiněny často nevhodnou volbou studijního oboru. Žáci ohrožení školním neúspěchem volí obory, k jejichž absolvování nemají dostatečné předpoklady a po určité době v lepším případě obor či školu mění, v horším případě studia zanechávají úplně. Nevhodné obory si tyto žáci volí také proto, že jim v rodině neumí dobře poradit, anebo si tyto žáci volí SŠ pod vlivem spolužáků.

V Dubí je v případě žáků opouštějících předčasně systém vzdělávání navíc určité regionální specifikum, na které všichni dotazovaní institucionální aktéři poukazovali²². Školní neúspěchy se týkají ve většině žáků pocházejících z rodin v místní části Pozorka. Tyto rodiny a tato část obce byly původně považovány za sociálně vyloučené, ale v posledních cca 10 letech se těmto rodinám ekonomicky nedaří tak špatně, jak je běžné v jiných SVL. Místní rodiny participují na specifickém obchodu, jenž je mnohými aktéry považován za nelegální. Jelikož tento způsob obživy není spojen s úrovní vzdělání a rodiny předpokládají, že děti „obživu“ po nich převezmou, není pro ně dosažené vzdělání důležité. Vybrané rodiny jsou pravděpodobně schopné zajistit určitý standard svým dětem a pomoci i rodinám, které toho schopny v takové míře schopny nejsou. Zmíněná obživa, která nemusí být legální, může znamenat pro její provozovatele určitá rizika. Z toho důvodu rodiny spolupracují se školami či s pracovníky OSPOD, v případě školních problémů dětí v době, kdy je pro ně školní docházka povinná. Žáci, kteří nenastoupili na SŠ nebo z ní předčasně odešli, kterých je v Dubí Pozorce větší množství, nejsou ve velké míře ani vedeni v evidenci ÚP ČR. Pokud v evidenci jsou, s ÚP spolupracují. Mnoho rodin za své nezletilé děti, které nedochází do SŠ či zaměstnání, hradí povinné zdravotní pojištění, aby zbytečně nebyly v hledáčku úřadů či ostatní veřejnosti.

5.6 Pohled na problematiku předčasných odchodů ze strany nositelů jevu

V rámci šetření byly realizovány i rozhovory se žáky, kteří systém vzdělávání opustili nebo jsou tímto jevem ohroženi a s jejich rodiči. Samotné žáky jsme v rámci rekrutace dělili na:

1. žáky/mládež, kteří aktuálně na žádnou školu (SŠ) nedochází, tedy žáky, kteří buď ze ZŠ na SŠ vůbec nepřestoupili, anebo přestoupili, ale docházku do ní z nějakého důvodu ukončili.
2. žáky/mládež, kteří na SŠ nepřestoupili nebo docházku brzy ukončili, ale kteří po nějakém čase ke studiu na SŠ opět nastoupili a je pravděpodobnost, že školu úspěšně dokončí (nebo ji již dokončili).

V průběhu rekrutace respondentů se ukázalo, že oslovit mladé lidi a jejich rodiče s takto konkrétními charakteristikami v daném místě a v daném časovém období není úplně snadné. Mladí lidé, kteří do škol nechodí a jejich rodiče, kteří jsou k tomuto jevu tolerantní, se o této problematice příliš bavit nechtějí. V rámci možností se nám přesto podařilo získat k rozhovoru několik respondentů, kteří dané charakteristiky splňovali a dále několik

²² Na toto regionální specifikum poukazovali i další aktéři, se kterými byly vedeny další neformální rozhovory.

respondentů, kteří dané charakteristiky sice nesplňovaly, přesto se jejich účast ve výzkumu ukázala jako přínosná. Jedná se např. o respondenty, kteří aktuálně do středních škol chodí, ale sami někteří uváděli, že v rodině je k tomu nikdo nevede. Tyto rodiny pocházely z komunity v Pozorce, která má dle všech institucionálních aktérů specifický vztah k dosaženému vzdělání.

Tab. č. 9: Respondenti – žáci, kteří předčasně opouštějí systém vzdělávání

Respondent	Charakteristika
Chlapec 17 let	Ukončil SŠ v I. ročníku, 1x měnil školu
Chlapec 14 let	V 9. třídě pro žáky s LMP, nehodlá pokračovat na SŠ
Chlapec 16 let	V 7. třídě, ZŠ ukončí v 7. třídě, hodlá pokračovat na SŠ
Dívka 17 let	Ve II. ročníku SŠ, ZŠ ukončila v 8. třídě
Dívka 16 let	V I. ročníku SŠ, ZŠ ukončila v 8. třídě, 1x změnila obor
Žena 18 let	Ve II. ročníku SŠ
Dívka 17 let	Ve II. ročníku SŠ, 2x změnila obor
Muž 25 let	Ukončil SŠ v I. ročníku, ZŠ ukončil v 8. třídě
Žena 19 let	Ukončila ZŠ ve speciální třídě

Tab. č. 11 Respondenti – rodiče žáků, kteří jsou předčasným odchodem ze vzdělávání ohroženi

Respondent	Charakteristika
Žena 32 let	S partnerem vychovává tři děti (ZŠ) a dvě děti má v pěstounské péči (po sestře)
Žena 32 let	S partnerem vychovává tři děti (ZŠ)

Respondenti z řad dubských žáků či bývalých žáků měli ke vzdělávání rozdílné přístupy. Pokud jde o docházku do ZŠ, nesetkali jsme se s tím, že by podle nich ve škole bylo něco vyloženě špatné. Zmiňovali dílčí problémy např. s konkrétním spolužákem, učitelem, vyučovacím předmětem apod., ale rozhodně základní školu jako celek nepovažovali za špatnou. Respondenti zmiňovali i konflikty s rasistickým podtextem, a to jak s vybranými učiteli, tak spolužáky, jeden respondent z tohoto důvodu musel změnit ZŠ. Na druhou stranu nikdo z ostatních respondentů jim nepřikládal takový význam, že kvůli tomu v minulosti nechtěl např. chodit do školy. Na tyto konflikty respondenti ale vzpomínali již s větším časovým odstupem, je možné, že v daný okamžik mohly sehrávat ve vztahu ke škole významnou roli. V rámci docházky do ZŠ se potýkali i s občasnými absencemi, díky nimž pak někteří respondenti školu hůře zvládali a případně museli opakovat ročník. Rodiče, kteří mají často jen základní vzdělání, jim pak doma s doučením zameškané látky vypomocet příliš nemohli. Horší prospěch na ZŠ pak měl vliv na výběr odpovídající SŠ. Respondenti uváděli, že na základní škole jim s výběrem SŠ pomáhali (otázkou je v jaké intenzitě a jak moc individuálně). Realita je taková že žáci nastupují na obory, které se jim na jednu stranu zdají jednoduché, odpovídající jejich výsledkům na ZŠ, zároveň na ně často nastupují pod vlivem kamarádů a ne na základě vlastního rozhodnutí, zájmu, schopností apod. I z těchto důvodů pak na SŠ mění obory, školy nebo docházku nakonec předčasně ukončují.

V případě Dubí lze sledovat na výpovědích respondentů, že za přístupem ke vzdělávání stojí také současné socioekonomické postavení jejich rodin. Setkali jsme se s respondentem²³,

²³ Dle pracovník NZDM je v obci respondentů s podobným přístupem mnohem více.

kteřý deklaroval, že po základní škole na žádnou SŠ nastupovat nebude a v zásadě o to ani nestojí, nemyslí si, že vzdělání bude mít pro něj v budoucnu smysl, o jeho vzdělání neusilují ani rodiče. Pracovnice NZDM potvrdily, že tento respondent patří do skupiny, o kterou se rodina díky své „živnosti“ postará. Další respondent SŠ opustil v I. ročníku, s odůvodněním, že je tomu tak ze zdravotních důvodů, a že by chtěl od září znovu do nějaké školy nastoupit. Neměl ale úplně jasno na kterou SŠ, původně chtěl na učební obor zedník, po té nastoupil na obor prodavač, ze kterého přestoupil na kuchaře, kde docházku ukončil/přerušil. Všechna tato rozhodnutí činil spíše pod vlivem kamarádů, podle toho, kdo kam půjde, rodiče do vstupu na SŠ nijak nezasahovali, i on patří do rodiny, která má své „živnosti“ a o děti se v budoucnu postará.

Další důležitou skupinou dotazovaných respondentů byli současní žáci SŠ, kteří jsou z rodin, které (dle místních aktérů) o vzdělávání svých dětí zájem příliš nemají. Nebrání jim v něm, ale větší podporu při absolvovaném studiu jim neposkytují.

Tito respondenti potvrdili, že na výběr SŠ rodiče neměli v podstatě žádný vliv, školu si vybírali především na základě (kromě poradenství v ZŠ, jehož intenzitu neznáme) vlastního rozhodnutí, či vlivu kamarádů. Uváděli, že v rámci studií se potýkají s běžnými školními problémy, které doma s rodiči ale neřeší, protože ty to podle nich příliš nezajímá. Někteří z těchto respondentů chodí od prvního ročníku na stejnou SŠ a měnit obor nehodlají, jiní obor či školu již v průběhu studia měnili, obě skupiny těchto respondentů ale jsou motivované SŠ rozhodně dokončit. Na SŠ se jim více méně líbí, pokud tam mají nějaké problémy, velkou váhu jim nepřikládají a považují je za běžné. Nikdo z nich si nestěžoval na diskriminaci kvůli tomu, že jsou Romové. Sami také uváděli, že se SŠ mají lepší možnosti najít si odpovídající zaměstnání a celkově se v životě někam posunout.

Při porovnávání své situace s ostatními mladými v jejich okolí i příbuzenstvu, kteří na SŠ nenastoupili nebo ji předčasně opustili, uváděli, že jsou z nich poučení – podle nich je mnohem horší nic nedělat a být jenom na ÚP nebo v 16ti letech otěhotnět. Někteří z těchto respondentů při studiu SŠ již mají i brigádu. Chtějí se co nejdříve osamostatnit a být na rodičích nezávislí. Oproti jejich vrstevníkům, kteří do SŠ nechodí/li, mají také konkrétnější představu o budoucím zaměstnání.

V rámci šetření jsme hovořili také se třemi rodiči – matkami dětí v Pozorce. Se dvěma respondentkami byl realizován rozhovor současně, třetí respondentka byla přítomna rozhovoru, který byl veden primárně s její dcerou. Tyto respondentky zájem na docházce svých dětí do ZŠ a SŠ měly a potvrzovaly, že i další rodiče z jejich okolí také, současně ale věděly o rodičích, kteří se o docházku svých dětí především do SŠ příliš nestarají. Potřebují „vydržet“ období povinné školní docházky do ZŠ u svých dětí, pak už na ně OSPOD nemůže. Dvě respondentky mají více dětí a z toho vždy každá jedno již na SŠ, třetí respondentka měla jednu dceru na SŠ. Na jednu stranu tyto rodiče vypovídali, že chtějí, aby jejich děti do školy chodily a pokračovaly ve studiu na SŠ, často ale také doplňují výroky „*když na to budou mít...*“ (schopnostmi, nikoliv finančně) nebo „*když budou chtít...*“. Mezi respondenty panuje takový názor, že přihlásit se na SŠ ano, ale pokud dětem škola nepůjde, tak proč by tam chodily, akorát by ztrácely čas.

5.7 Shrnutí postojů nositelů jevu

Vzhledem k aktuálnímu socioekonomickému postavení určitých rodin v Dubí Pozorce, je zdejší situace specifická. Většina rodin vzhledem k provozování místních „živností“ (které jsou zřejmě na pokraji legality, jak jsme zmiňovali výše), nemá výrazné finanční problémy a

díky těmto „živnostem“ mohou svým dětem zajistit budoucnost. Není proto pro mnoho z nich prioritou, aby děti dosahovaly vyššího vzdělání, než je nezbytně nutné (povinná školní docházka), pro rodinný byznys není vzdělání důležité. Roli hraje i skutečnost, že sami středního vzdělání často také nedosáhli, nemají zkušenost s uplatňováním vzdělání na trhu práce, není tedy důvod děti ve studiu podporovat, pokud samy nechtějí. A podobně i některé děti si myslí, že studium SŠ je pro jejich budoucnost zbytečná ztráta času, žít se budou jinak, anebo tak, kdy vzdělání není zapotřebí.

Pokud žákům s výběrem SŠ nepomůže základní škola nebo sami nejsou v jejím výběru iniciativní, na SŠ přestupují ztěžka. Velkou roli hrají kamarádi, kvůli kterým pak třeba i hromadně na danou SŠ nastupují a podle nich pak třeba i přestupují z oboru na obor či ze školy na školu. Kvůli nejasné studijní orientaci, neúspěších apod. také docházku do SŠ často přerušují či předčasně ukončují.

V Dubí ale nejsou jen žáci nemotivovaní k docházce do škol. Hovořili jsme i se žáky SŠ, kteří do školy docházejí, ačkoliv jejich rodiče o jejich vzdělávání zájem v podstatě nemají. V jejich případě hraje hlavní roli vlastní motivace a přesvědčení, že s nějakou SŠ spíše najdou lepší zaměstnání a celkově na tom budou v životě lépe.

5.8 Závěry

Problematika školních neúspěchů spojená s předčasným opuštěním systému vzdělávání se týká výrazněji žáků z rodin ze sociálně vyloučeného prostředí. Promítá se do ní jak sociální vyloučení spojené s chudobou, tak i sociální izolace, spojená s neznalostí či ostychem z jiného/nového prostředí, než na které jsou daní jedinci zvyklí.

Problematiku předčasného ukončování školní docházky je třeba nahlížet dvojitým pohledem, a to prostřednictvím zástupců škol a dalších institucionálních aktérů na jedné straně, tak i pohledem samotných žáků a jejich rodičů, kterých se tento problém týká na straně druhé.

Ve společnosti je za hlavní problém spojený s předčasnými odchody ze systému vzdělávání obecně považováno nepodnětné rodinné prostředí. Dáno je to často nízkým vzděláním rodičů, kteří buď nejsou schopni žáka ve školní docházce dostatečně podpořit, anebo nemají zájem, aby jejich dítě do školy chodilo. Sami nevidí možnost a způsob uplatnění vyššího vzdělání v budoucnu a vzdělání není pro tyto rodiče ani běžnou normou. Tyto hodnoty a vzorce chování si postupně (třeba jen částečně) osvojují i děti.

Důvodem k předčasnému ukončování školní docházky jsou také neúspěchy žáka, které zažívá v případě, že nemá ve svém okolí nikoho, kdo by ho v přípravě na školu dostatečně podpořil. Neúspěšný žák ztrácí motivaci ke studiu na střední škole a předčasně ji opouští nebo se na ni ani nehlásí a i sami rodiče si pak myslí, že takové rozhodnutí je lepší, nežli chodit do školy a mít špatný prospěch.

Doučování, které školy často nabízejí, není neúspěšnými žáky vnímáno vždy jako podpora, ale někdy spíše jako povinnost nebo dokonce trest. V takovém případě doučování nepřináší očekávané výsledky a škola se žákovi ještě více odcizuje.

Důležité je i pozitivní školní klima. V případě romských žáků hraje velikou roli, pokud třídní/školní kolektiv nebo dokonce sami učitelé nekomentují jejich původ, způsob života apod. Žáci vystavení takovýmto tlakům nevnímají školu jako bezpečné prostředí a raději po skončení povinné školní docházky dále ve vzdělávání nepokračují.

V případě přestupů žáků ze ZŠ na SŠ hraje roli i jiná ekonomická strategie rodin, než bývá majoritou považována za normu. Někteří rodiče nechtějí posílat děti do SŠ, protože je pro ně

výhodnější mít je doma, kdy pomohou s péčí o mladší sourozence či prarodiče a mohou na ně také čerpat sociální dávky jako na dalšího nezaopatřeného člena domácnosti. Tento stav je pro rodinu ekonomicky výhodnější, nežli dítě posílat do SŠ, což je spojeno s dalšími náklady na cestovné, stravné, pomůcky apod. Pokud vzdělání není v rodině prioritou, je takovéto rozhodnutí víceméně pochopitelné.

Jiné ekonomické strategie rodin se do života dětí mohou promítat i v tom případě, kdy rodina ovládá vlastní byznys, který třeba ani není legální. V takovém případě rodiče vědí, že vzdělání není potřeba, pro ně je důležité dítě do tohoto byznysu zapojit.

Pokud má rodina jiné priority, nežli je vzdělání dětí, je třeba tyto děti podpořit ze strany školy a dalších institucí, které se na vzdělávání podílejí. Problémem je, že např. školy nemají vždy dostatečné personální kapacity, které by se žákům ohroženým školním neúspěchem mohly individuálně věnovat. Zvýšená péče o neúspěšné žáky chybí jak v průběhu školní docházky do ZŠ, tak v případě jejich přestupu na SŠ. Těmto žákům často v rodině nepomohou, neporadí, takže větší prostor zůstává na pracovnících školy. Pokud se ale pedagogové, výchovní či kariérní poradci a další pedagogičtí pracovníci nemůžou žákům věnovat individuálně a intenzivně, žáci si s výběrem SŠ nevědí rady. Zvláště to platí u žáků z komunity, která je považována za sociálně izolovanou. Ti nemají zájem pokračovat ve studiu na střední škole i z důvodu neznalosti nového prostředí, pocitu vytržení z místní komunity, kterou dobře znají a konečně i díky nereálným představám o budoucnosti. Často se pak hlásí na školy a obory pod vlivem kamarádů, nikoliv podle vlastních schopností a zájmů. Střední školy z důvodu současného způsobu financování (normativ na žáka) i dostatečných kapacit pak přijmou téměř každého. Protože vybrané obory žáky nebaví nebo je nezvládají, na SŠ brzy selhávají. Nezájem žáků o vzdělávání je dán také vysokou poptávkou po nízkokvalifikovaných silách na pracovním trhu. Žáci v průběhu studia na SŠ běžně dosahují 18 let věku, jejich již tak dost vysoká autonomie v rámci rodiny vzroste a oni o své budoucnosti rozhodují ještě více samostatně. Často tedy volí předčasný odchod ze školy do zaměstnání.

Zástupci škol také nejsou vždy dostatečně připraveni pracovat s těmito žáky i v dalších ohledech. Pokud žák ke škole nepřistupuje dle běžných norem, tzn., že nechodí včas a pravidelně, nemá připravené učivo, zpracované domácí úkoly apod., nemají pro něj učitelé dostatečné pochopení. Za takový stav jsou „viní“ především rodiče, nežli samotný žák. Nepochopení ze strany učitelů nastává i v případě žáka z chudé rodiny, která nemá peníze na požadované pomůcky.

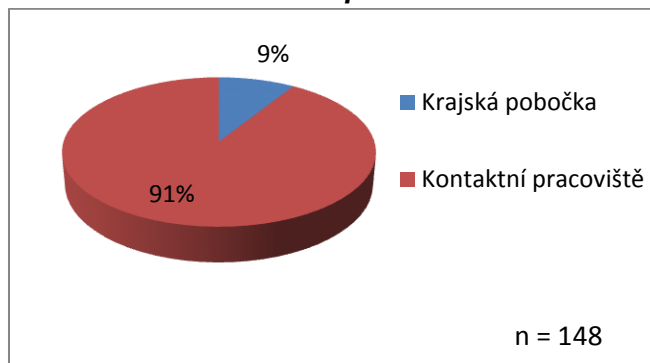
Důležitým pomocníkem ke zvládnutí školní docházky a v motivaci k dalšímu studiu jsou často sociální/terénní pracovníci sociálních služeb. Sociálně vyloučené rodiny mají k těmto pracovníkům důvěru a jsou ochotny s nimi spolupracovat ve větší míře, nežli třeba se zástupci školy.

6 Analýza dotazníkového šetření

6.1 Identifikace respondentů

Dotazník byl prostřednictvím ředitele krajské pobočky ÚP ČR rozeslán pracovníkům jednotlivých kontaktních pracovišť v Ústeckém kraji, kteří mají na starosti zprostředkování zaměstnání.

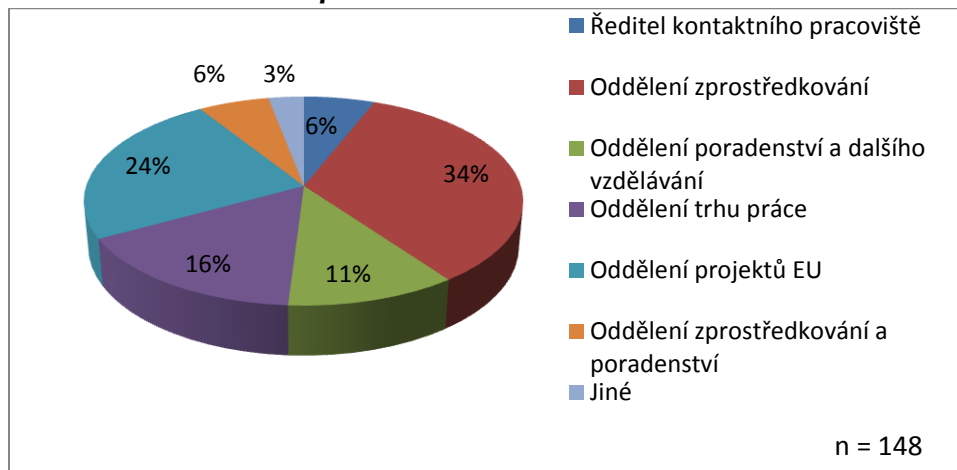
Graf č. 3: Pracoviště respondenta

Celkem 9 % respondentů jsou pracovníci krajské pobočky ÚP ČR v Ústí nad Labem, 91 % respondentů jsou pracovníky ostatních kontaktních pracovišť v Ústeckém kraji.

Dále měli respondenti uvést, v jakém oddělení na svém pracovišti pracují.

Graf č. 4: Oddělení na pracovišti

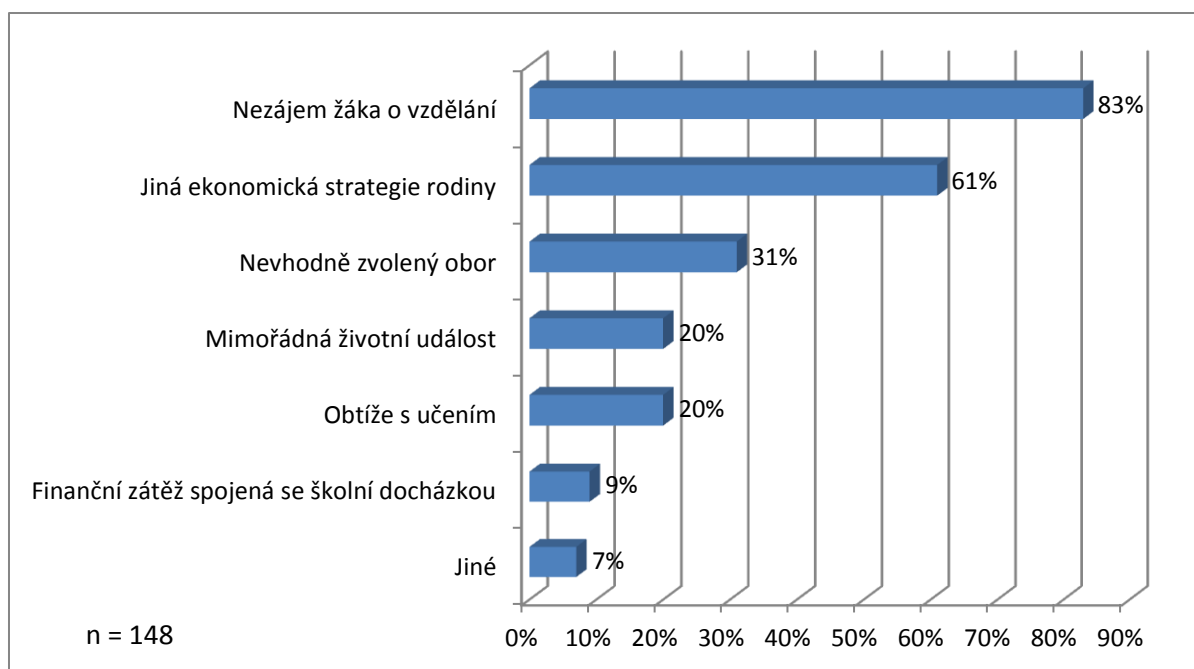

Nejvíce respondentů, 34 %, je z Oddělení zprostředkování, 24 % z Oddělení projektů EU a 16 % respondentů je z Oddělení trhu práce. Dále 11 % respondentů je z Oddělení poradenství a dalšího vzdělávání a 9 % respondentů jsou ředitelé kontaktních pracovišť. Zbývá 3 % respondentů (pět osob) uvedla jiné oddělení nebo pozice, než jsme jim v dotazníku nabídli. Konkrétně to jsou: Oddělení evidencí a dávek v nezaměstnanosti, Oddělení hmotné nouze, Oddělení podpory v nezaměstnanosti, Oddělení evidence, zprostředkování a podpory v nezaměstnanosti a specialista Monitoringu projektu Efektivní služby zaměstnanosti.

6.2 Důvody předčasných odchodů ze systému vzdělávání

V úvodu dotazníku jsme se respondentů ptali na hlavní důvody odchodů žáků ze systému vzdělávání. Nabídli jsme jim škálu šesti možností, přičemž mohli uvést možností více, případně mohli vypsát i vlastní odpověď.

Graf č. 5: Důvody předčasných odchodů žáků ze vzdělávání

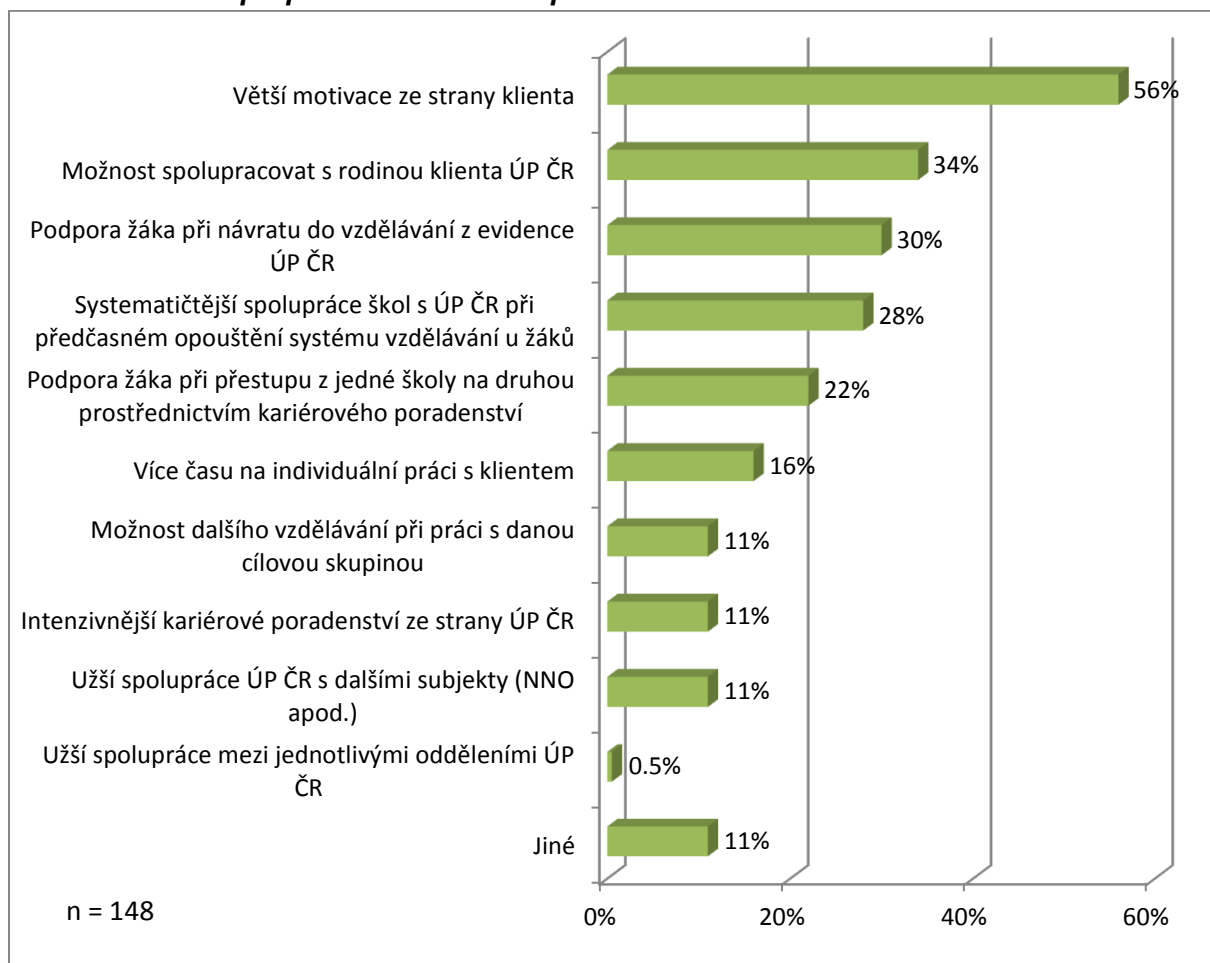
Hlavním důvodem k předčasnému odchodu žáka ze systému vzdělávání je jeho nezájem se vzdělávat, uvedlo to 83 % respondentů. Dále si 61 % respondentů myslí, že je to dáno jinou ekonomickou strategií rodiny a 31 % respondentů uvedla možnost nevhodně zvolený obor. Nejméně respondentů, 9 %, si myslí, že důvodem k předčasnému odchodu ze vzdělávání je finanční zátěž, která je se školní docházkou spojená. Celkem 7 % respondentů (10 osob) uvedlo ještě vlastní odpověď. Tyto odpovědi lze rozdělit do dvou kategorií – 1. špatné rodinné zázemí/nefunkční rodina/chybějící vzory v rodině a 2. výhodný systém dávek.

Přibližně třetina respondentů (31 %) uvedla pouze jeden důvod, zbylé cca dvě třetiny respondentů uváděli důvody dva a více.

6.3 Pomoc při práci s cílovou skupinou

Respondentů jsme se dále ptali, co by podle nich pomohlo při práci s touto cílovou skupinou. Nabídli jsme jim 10 možností, přičemž mohli uvést možností více, případně ještě vypsát vlastní odpověď.

Graf č. 6 Pomoc při práci s cílovou skupinou

Nejvíce respondentů, 56 %, si myslí, že při práci s touto cílovou skupinou by pomohla větší motivace klienta, dále možnost spolupracovat s rodinou klienta (34 %), podpora žáka při návratu do vzdělávání z evidence ÚP ČR (30 %) a systematičtější spolupráce škol s ÚP ČR při předčasném opouštění systému vzdělávání (28 %). Jeden respondent (0,5 %) si myslí, že by pomohla užší spolupráce mezi jednotlivými odděleními ÚP ČR.

Pouze jednu možnost uvedlo 36 % respondentů (54 osob), ostatní uváděli dvě a více možností. Celkem 11 % respondentů (16 osob) uvedlo ještě vlastní odpověď, uvádíme je v plném znění v tabulce níže:

Tab. č. 10: Co by podle vás pomohlo při práci s touto cílovou skupinou klientů ÚP ČR?

S touto cílovou skupinou by měli pracovat psychologičtí odborníci. Určitě ne pracovníci úřadu práce. Další problém je platná legislativa, která umožňuje 15 letým dětem být v evidenci uchazečů o zaměstnání. S tím souvisí i kategorie "nezaopatřená osoba", na kterou se pobírají dětské přídatky.
změna systému sociálních dávek pro rodiče žáků
možnost evidence při ÚP ČR po dosažení věku 18 let. Pobírání dávek SSP po dosažení věku 18 let.
snížení dávek na takovou hladinu, kdy se vyplatí pracovat a tudíž vzdělávat
motivace rodičů (těch, co pobírají sociální dávky) k tomu, aby dítě nechaly studovat a budovat si budoucí kariéru
Povinné vzdělávání do 18 let, příp. dokončení SŠ studia do doby nabytí plnoletosti.
povinné vzdělávání do 18 let, přídatky zrušit pro děti, kteří nechodí do školy
Propojení více faktorů... vzdělání žáka něco stojí (dojíždění, učebnice, sešity atd.) v evidenci ÚP nemusí školák nikam docházet (větší pohodlí) a může být na dávkách s rodiči a zvolit si tzv. kariéru na ÚP ČR (popřípadě si přivydělat prací na černo)
nemožnost evidence na ÚP
evidence na ÚP po dosažení věku 18 let
Přesvědčit rodiče, že vzdělání pro jejich děti je budoucnost. Hodně rodičů jsou k tomuto laxní a bez zájmu...
zainteresování rodiny
Legislativní opatření, tj. do 18 let žáka nemožnost evidence na úp, s výjimkou těch, kteří již odpracovali rok a mají tím nárok na PvN, pokud nebudou chodit do školy (práce) do 18 let, rodiče nedostanou žádné finanční prostředky od státu (na toto dítě) a budou muset hradit zdravotní pojištění.
Škola by měla být výrazně aktivnější v rámci profesní orientace žáků - a také při vysvětlování rodičům.
Mladí chtějí vydělávat, aby pomohli rodině zvládnout finanční potíže, proto by bylo dobré mít obory, kde si děti mohou přivydělat
změna legislativy - prodloužení doby povinného vzdělávání do 17ti let

Volné odpovědi respondentů můžeme zařadit do následujících kategorií:

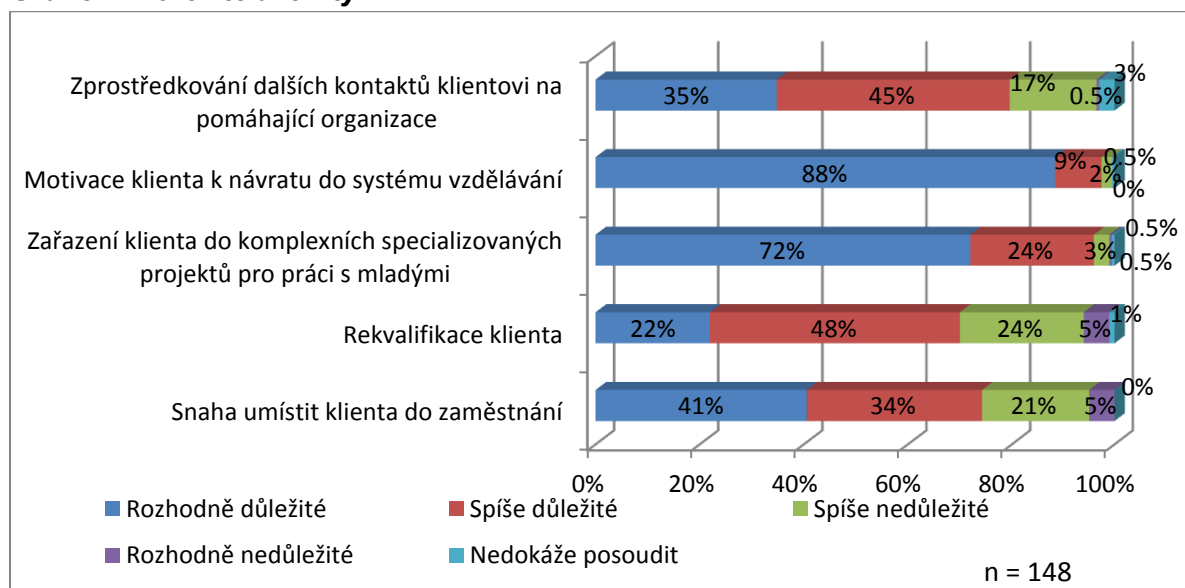
- Změna legislativy – možnost evidence na ÚP ČR až po dovršení věku 18 let.
- Změna legislativy – prodloužení povinné školní docházky.
- Změna legislativy – snížení sociálních dávek v případě, že dítě nedochází do školy.
- Větší působení na rodiče prostřednictvím škol, sociálních pracovníků apod.

6.4 Priority při práci s cílovou skupinou

Respondentům jsme nabídli pět možných aktivit, které je vhodné hlediska ideálního stavu při práci s touto cílovou skupinou realizovat. Respondenti měli u každé určit, nakolik je která pro

ně důležitá. Dle nejvíce respondentů je pro klienty důležitá motivace k návratu do systému vzdělávání, pro 88 % z nich to je rozhodně důležité a pro 9 % spíše důležité.

Graf č. 7 Důležité aktivity

Dále je pro respondenty důležité zařazení klienta do komplexních specializovaných projektů pro práci s mladými, pro 72 % to je rozhodně důležité, pro 24 % spíše důležité. Nejméně důležitá je dle respondentů rekvalifikace klienta. Rozhodně důležitá je pro 22 % a spíše důležitá pro 48 % respondentů. Naopak spíše nedůležitá je téměř pro jednu čtvrtinu respondentů (24 %) a pro 5 % rozhodně nedůležitá.

Respondenti také mohli ještě volně vypsát, jaké další aktivity při práci s touto cílovou skupinou považují za důležité. K této otázce se vyjádřilo 52 respondentů (35 %), jejich odpovědi uvádíme doslovně níže v tabulce:

Tab. č. 11: Jaké další aktivity při práci s touto cílovou skupinou klientů ÚP ČR vy osobně považujete za důležité?

Motivace pro návrat do vzdělávání z důvodu budoucího lepšího uplatnění na trhu práce.
Intenzivní kontakt s rodiči a úzká spolupráce s ÚP.
S touto cílovou skupinou by měli pracovat zvláště specializovaní pedagogové a psychologové, nikoliv zprostředkovatelé a další referenti úřadu práce
Práce i s rodiči tohoto klienta. Oni mají na něj největší vliv, když u nich bydlí a žijí jej.
Jsme v době, kdy každý, kdo chce pracovat, pracuje. Žáci opouštějí školy i z toho důvodu, že zaměstnavatelé snížili nároky na vzdělání a dnes jim stačí pouze povinná ZŠ a to mladé nemotivuje ke studiu, jdou prostě pracovat. Dalšími aktivitami jsou - snížení počtu studentů SŠ a VŠ, podpora znovuotevření SOU oborů nejvíce scházejících profesí, možnost přestupů mezi obory i pro osoby s nižším IQ (podpora nižšího středního vzdělání - tzn. 2 leté obory) podpora zaměstnavatelů a praxí výučních oborů.
Motivovat mladé, že je důležité mít zaměstnání a nebyť podporován státem
informovanost o všech možnostech

Veškeré aktivity vedoucí k návratu do školského systému jsou důležité. Domnívám se, že zásadní vliv by mohla mít individuální dlouhodobější péče poradce pro volbu povolání a dostatek času na práci s jednotlivými uchazeči.
motivace rodiny
Spolupráce s rodinou, psychologem, určení důvodu odchodu ze vzdělávání.
Podávání informací o možnostech uplatnění na trhu práce ve vazbě na finanční ohodnocení (postupný růst minimální mzdy a stagnující dávky státní sociální podpory).
Například krátkodobá praxe, tzv. "ochutnávka". To ovšem předpokládá ochotu zaměstnavatelů ke spolupráci.
skupinové poradenství
aktivizovat uchazeče k podání přihlášky na jinou školu, obor
spolupráce státu s rodinou, která většinou nemá zájem o vzdělání svého dítěte z důvodu pobírání dávek (sankce při zanechání studia v podobě snížení dávek).
Motivace ke studiu, finanční podpora
Rozhodně možnost využití více aktivit, protože ke zlepšení situace se nedá jít jednou cestou. A také se nedá předem naplánovat, kolik bude potřeba rekvalifikačních apod. - situace a požadavky se rychle mění. U mladistvých je také prakticky nemožné umístění na trh práce, proto je třeba více se zaměřit na jejich vzdělávání. Mladiství by v evidenci UoZ vlastně vůbec být neměli, jelikož je nikdo nezaměstná.
Nejdůležitější je podpora rodiny, ÚP by měl do toho vstupovat pouze okrajově. Bohužel u sociálně slabých rodin neexistuje vzor ani podpora, a proto mnoho žáků ukončuje dříve školu, i když schopnosti a vědomosti na dokončení školy mají.
Individuální přístup (poradenství) a práce s rodinou
spolupráce s rodiči
motivace klienta, osvěta rodičů ohledně vzdělávání dítěte
skupinové poradenství, aktivity pro zvýšení kvalifikace pro lepší uplatnění na trhu práce
Sociální práce s rodinou
Někteří mladí lidé chtějí studovat, ale rodina jim to nedovolí. Ostatní mají vzor v rodině, že vzdělání není důležité. Někteří neznají několik generací hodnotu peněz a někdy si myslí, že je úplně normální dostávat peníze na složenku.
Komunikace škola a rodina jako prevence spíše než neefektivní "násilné" nucení mladého člověka k jakémusi "návratu".
Finanční podpora při návratu ke vzdělání
Spolupráce s rodinou
Zejména sociální práce s celou rodinou, nestačí se zaměřit pouze na žáka, který předčasně opustil systém vzdělávání. Ideální pak jsou ukázat pozitivní příklady z praxe, aby dotyčný viděl smysl dokončit vzdělávání.
Možnost ihned zprostředkovat zaměstnání. Pokud nechce uchazeč studovat, měl by jít hned pracovat, ale uplatnění neplnoletých, nevzdělaných uchazečů je problém.
Individuální poradenství
Problém vidím hlavně v neplnoletosti těchto uchazečů o zaměstnání a tudíž v podstatě nemožnost umístění na trhu práce. Velký důraz by měl být kladen na návrat do vzdělávání v co nejkratším čase.

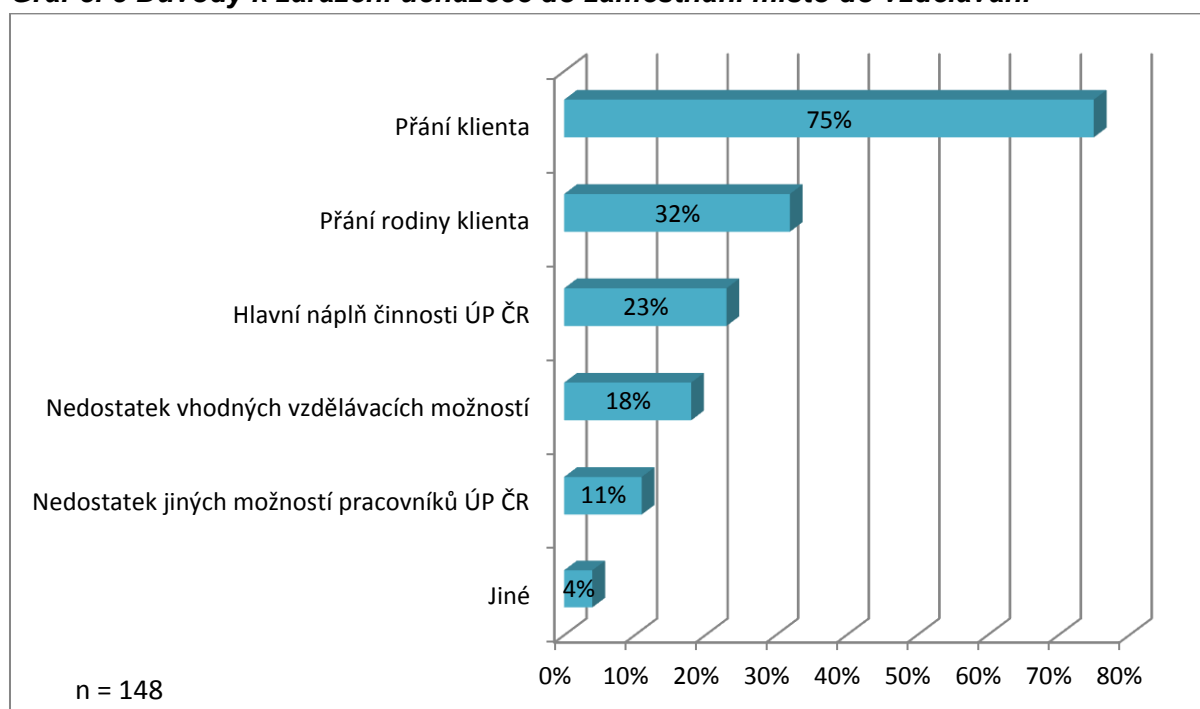
<p>Je důležité znát poměry dané rodiny. Dostatečné vzdělání by mělo být jednou z priorit rodičů. Pokud to tak není a rodiče jsou celý život spokojeně živeni státem, jejich děti mají minimální šanci, aby žili jiným způsobem. Ve většině případů jiný způsob ani neznají.</p>
<p>Vzhledem ke krátkému působení na ÚP ČR (od r. 2016) nemám dostatek zkušeností. Nemám rovněž konkrétnější informace, nakolik jsou zaměstnavatelé, např. větší výrobní firmy, korporátní organizace, motivováni nebo zapojeni do vzdělávacích procesů (praxe, stáže). Mám na mysli "výchovu" budoucích vlastních zaměstnanců.</p>
<p>Soustavná práce s klientem tak, aby bylo zajištěno, že po návratu do vzdělání se zvýší pravděpodobnost zdárného dokončení. Větší provázání praxe a teorie - využití získaných znalostí. Motivace ke vzdělání přes ztrátu životního komfortu, pokud nevyužije klient (nebo jeho rodina) dané šance. Pro starší klienty (nad 20 let) alternativní způsoby doplnění vzdělání - např. možnost dálkového studia; zkráceného režimu (profesní certifikace odborných kompetencí).</p>
<p>Veškerá motivace vedená pouze na žáka, který se má vrátit do vzdělávání je marná, když není také cílená na jeho rodiče, kteří tuto snahu ve velké většině negují. Proto znovu opakují je zde nutná finanční motivace rodičů, aby své děti do SŠ posílali. Pokud pro rodiče z hlediska různých dávek bude výhodné, že jejich děti zůstanou v evidenci úp, tak se nepohneme. ÚP u těchto mladistvých, kteří mnohdy nemají ani základní vzdělání (9. třída bez pětky) pak nemá šanci ani zabezpečit rekvalifikaci (u většiny je podmínkou alespoň základní vzdělání).</p>
<p>zařazování do projektů, věnovat zvýšenou péči</p>
<p>Motivace a spolupráce s rodiči</p>
<p>Výběr vhodného oboru. Finanční podpora. Mentor, který je nápomocen při vzdělání.</p>
<p>Větší spolupráce klienta s rodinou</p>
<p>spolupráce s rodiči (rodinou)</p>
<p>soustavné aktivity spojené s pracovními návyky</p>
<p>komunikace s rodiči</p>
<p>Mladí lidé, kteří ukončili ZŠ a z nějakého důvodu (kromě zdravotního) nedokončili, další vzdělávání by měli být motivováni a případně sankcionováni pokud nenastoupí do žádné školy. Jaké mají šance na trhu práce bez vzdělání? V současnosti jsou některé učební obory i dvouleté.</p>
<p>Nabídnout vzdělání spojené s praktickými činnostmi ve škole, aby si žák mohl vydělat peníze.</p>
<p>Komplexní poradenství zaměřené na motivaci a zjištění překážek, které vedly k předčasnému odchodu ze systému vzdělávání. Práce na zkoušku (aby si klienti také zjistili, jaké to je pracovat).</p>
<p>finanční gramotnost, zásady slušného chování, asertivita</p>
<p>asertivita, finanční gramotnost, základy slušného chování</p>
<p>motivace celé rodiny</p>
<p>spolupráce se středními školami v přístupu ke klientovi</p>
<p>Komunikace a hledání řešení společně s rodinou.</p>
<p>Spolupráci s rodinou</p>

Odpovědi respondentů můžeme zařadit do následujících kategorií:

- Intenzivnější spolupráce s rodinou, více na ni cílit sociální práci.
- Intenzivnější spolupráce klient – rodina.
- Vzhledem k neplnoletosti žáky motivovat k návratu do systému vzdělávání.
- Spolupráce více aktérů – ÚP, ZŠ, SŠ, NNO.
- Působení psychologů a dalších specialistů na klienty, skupinové poradenství.
- Finanční sankce pro rodiny, které nespolupracují a jejichž děti předčasně ukončují vzdělávání.

V případě činností pracovníků ÚP ČR se žáky, kteří předčasně opouštějí systém vzdělávání, dochází k situacím, kdy tyto pracovníci upřednostňují jejich umístění do zaměstnání před návratem do systému vzdělávání. Respondentů jsme se zeptali, z jakých důvodů k tomu dochází nejčastěji. V dotazníku jsme jim nabídli pět možností, přičemž jich mohli uvádět více, případně mohli volně vypsát odpověď svoji vlastní.

Graf č. 8 Důvody k zařazení uchazeče do zaměstnání místo do vzdělávání

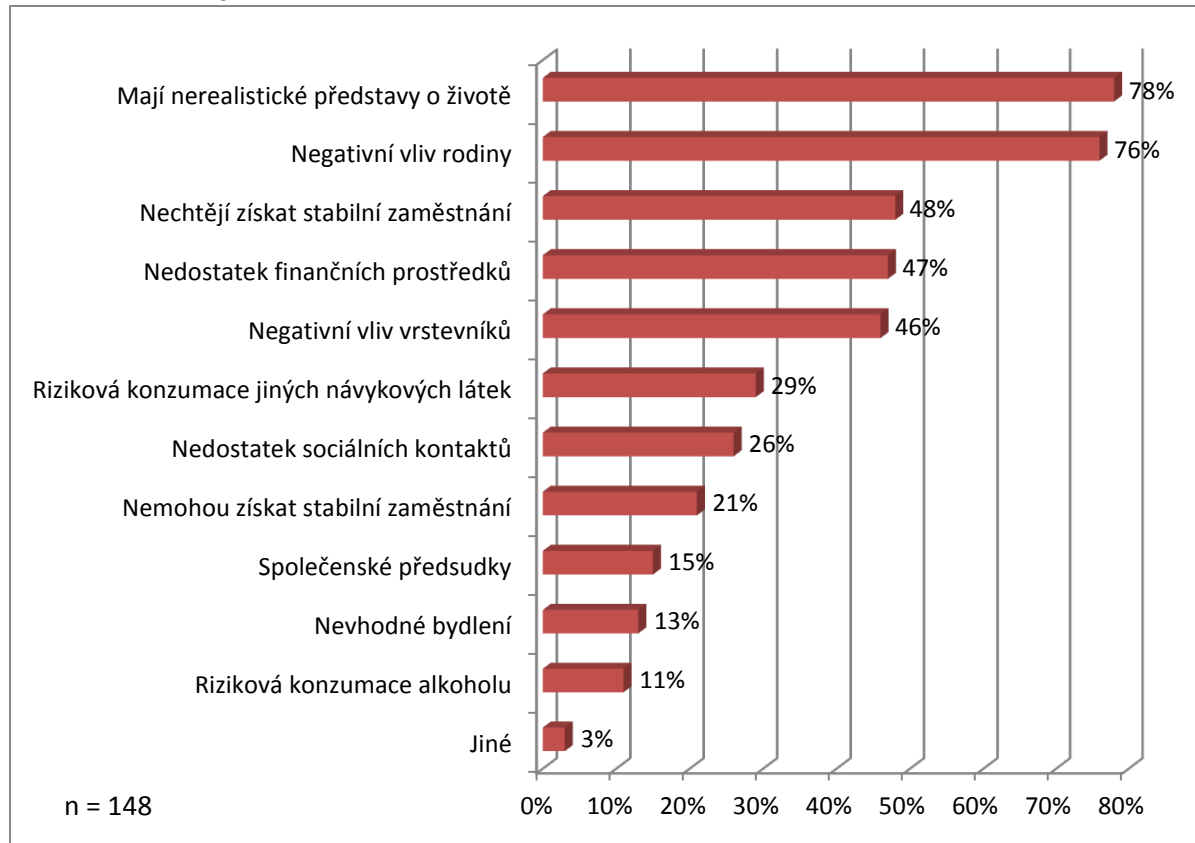
Nejvíce respondentů, 75 %, uvedlo, že pokud upřednostňují zařazení klienta do zaměstnání před návratem do systému vzdělávání, je to z důvodu jeho přání, 32 % respondentů uvedlo, že je to z důvodu přání rodiny a 23 % respondentů uvedlo, že upřednostňování zařazení klienta do zaměstnání je hlavní náplní práce ÚP ČR. Nejméně respondentů, 11 %, uvedlo jako důvod, že je to z nedostatku jiných možností pracovníků ÚP ČR.

Téměř polovina respondentů, 49 % (72 osob), uvedla pouze jednu možnost. Mezi těmito odpověďmi opět převládala možnost „přání klienta“ (44 respondentů ze 72). Ostatní respondenti uváděli dvě a více možností.

6.5 Bariéry při návratu do vzdělávání nebo při vstupu do zaměstnání

V další části dotazníku jsme se respondentů ptali, s jakými bariérami se jejich klienti – žáci, kteří předčasně opouštějí systém vzdělávání, aktuálně potýkají. Nabídli jsme jim 11 možností, přičemž mohli uvést možností více, případně mohli volně vypsat vlastní odpověď.

Graf č. 9 Bariéry klientů ÚP ČR

Více než tři čtvrtiny respondentů, 78 %, uvedlo, že tito, často ještě mladiství klienti ÚP ČR, mají především nerealistické představy o životě a také že na ně působí negativní vliv rodiny (76 % respondentů). Necelá polovina respondentů si myslí, že tito klienti nechtějí získat stabilní zaměstnání (48 %), mají nedostatek finančních prostředků (47 %) a jsou pod negativním vlivem vrstevníků (46 %).

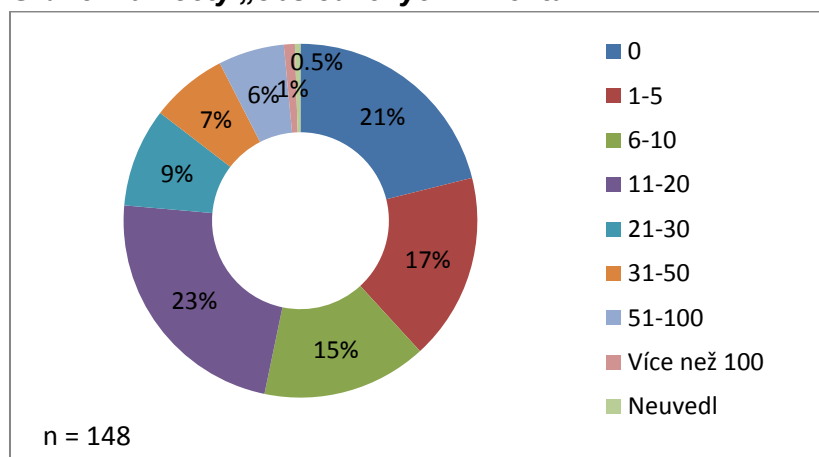
Nejméně respondentů, 11 %, si myslí, že se potýkají s rizikovou konzumací alkoholu, nevhodným bydlením (13 %) a společenskými předsudky (15 %).

Pouze 18 respondentů (12 %) uvedlo jednu možnou bariéru, se kterou se klienti ÚP ČR setkávají, ostatní jich uváděli dvě a více.

6.6 Práce s klientem

V závěru dotazníku jsme zjišťovali, s kolika klienty ÚP ČR, kteří předčasně opustili systém vzdělávání, respondenti pracovali v roce 2017.

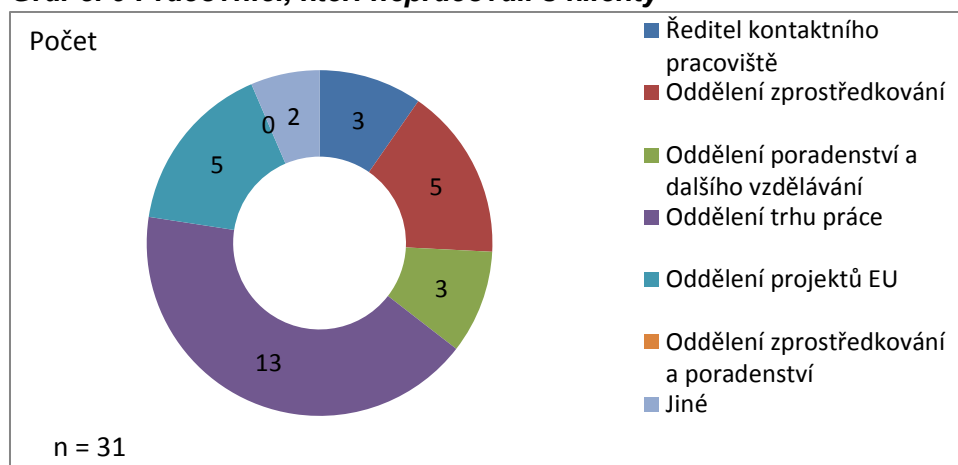
Graf č. 10 Počty „obsloužených“ klientů

Nejvíce respondentů, 23 % (34 osob), uvedlo, že v roce 2017 pracovali s 11 až 20 klienty, kteří předčasně opustili systém vzdělávání. Dále 17 % respondentů pracovalo s jedním až pěti klienty, 15 % se šesti až deseti klienty, 9 % s 21 až 30 klienty, 7 % s 31 až 50 klienty, 6 % s 51 – 100 klienty, 1 % (dva respondenti) uvedlo, že pracovali s více než 100 klienty a jeden respondent (0,5 %) počet klientů neuvedl. Celkem 21 % respondentů uvedlo, že v roce 2017 soustavně nepracovali s žádným takovýmto klientem.

V případě respondentů, kteří uvedli, že v loňském roce nepracovali s žádným klientem, který předčasně ukončil vzdělávání, jsme se zaměřili i na to, v jakém oddělení pracují.

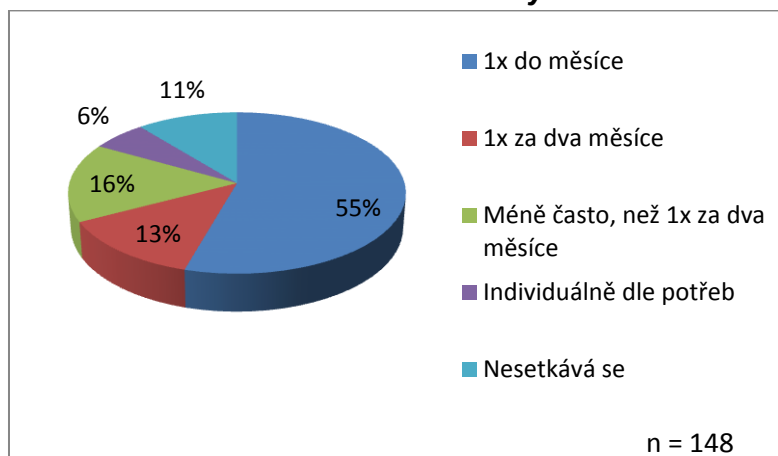
Graf č. 9 Pracovníci, kteří nepracovali s klienty

S klienty, kteří předčasně opouštějí vzdělávání, nepracovali především zástupci Oddělení trhu práce. Z celkového počtu těchto 23 respondentů jich to uvedlo 13.

Pokud jde o setkávání se s klienty, 55 % respondentů se s nimi setkává minimálně 1x do měsíce, 13 % respondentů se s nimi setkává přibližně 1x za dva měsíce. Méně často než 1x za dva měsíce se s nimi setkává 16 % respondentů. Celkem 6 % respondentů uvedlo, že se s těmito klienty setkává individuálně dle potřeby.

Graf č. 10 Četnost setkávání se klienty

Odpovědi na tuto otázku se mohou zdát v kolizi s otázkou předchozí, ve které jsme se ptali, s kolika klienty, kteří předčasně opustili systém vzdělání, respondenti pracují, viz výše graf č. 8. V této otázce 21 % respondentů uvedlo, že s těmito klienty přímo nepracují, v následující otázce, ve které jsme se ptali, jak často se s těmito klienty při práci setkávají, uvedlo skutečnost, že se s nimi při práci neseťkává pouze 11 %, viz graf č. 10. Je tedy možné, že si respondenti nesprávně vyložili otázku a například brali v potaz všechny klienty, se kterými pracují.

Závěrečná otázka v dotazníku byla otevřená a zněla: „**Chtěl/a byste k práci se žáky, kteří předčasně opouštějí systém vzdělávání něco doplnit?**“. Odpovědělo na ni celkem 35 respondentů (24 %). Jejich odpovědi uvádíme doslovně v tabulce č. 13.

Tab. č. 12: Chtěl/a byste k práci se žáky, kteří předčasně opouštějí systém vzdělávání něco doplnit?

Nedochází již v počátku k vhodnému výběru školy, vzdělání v dnešní době není tak prestižní záležitostí. Rekvalifikační kurzy jsou postaveny na roveň dlouhodobé školní přípravy, pro žáky je to demotivující. Také mají mladí odlišné představy o zaměstnání než je realita.
Vždy na takového klienta musí působit jak škola, tak rodina a případně další instituce současně, aby vzbudili v něm samém motivaci, ať již ke vzdělávání, tak ke hledání zaměstnání. Bez jeho osobní motivace nelze ničeho dosáhnout.
Dle mého názoru je nutná velmi úzká spolupráce s rodinou.
Chybí motivace, často sociální zázemí a podpora rodiny, chybí výuční obory, možnost zaměstnavatelů jedince nahradit cizincem (levná pracovní síla).
Nemají zájem o vzdělání ani o práci, mají špatný příklad v rodině. Dívky jsou často těhotné. S těmito klienty je špatná spolupráce. Nemají pocit zodpovědnosti a často se na domluvené schůzky nedostaví.
V našem regionu je dle mého problém u velké části těchto žáků ztráta motivace k uplatnění v zaměstnání a převzetí vzoru rodičů k životu "na dávkách"
Upozornit na stávající systém, který umožňuje žákům po ukončení povinné školní docházky přejít do evidence uchazečů o zaměstnání. Tím, že jsou mladiství, o ně není ze strany zaměstnavatelů zájem (viz překážky dané legislativou) - první, co poznají, je v podstatě pasivita a ztráta motivace cokoli se učit či jakkoli vyvinout úsilí něco změnit k lepšímu.

<p>Vyšší pravomoci ve spolupráci s rodinou takového žáka (rodina zrazuje potencionální studenty od studia).</p>
<p>Chybí zájem ze strany klienta o cokoliv - o vzdělání, o dobré zaměstnání, o rozvoj vlastních schopností a dovedností. Žáci, kteří předčasně opouštějí systém vzdělávání, nemají žádné životní cíle, jsou přesvědčeni, že vzdělání nepotřebují. Neřeší budoucnost. Životem proplovají bez zájmu o cokoliv, bez motivace, bez vlastních cílů.</p>
<p>Všechno je to o funkci rodiny....něco málo se bez jejího vlivu zachránit dá, ale asi to budou výjimky.</p>
<p>Udržet mladistvé na studiu a nikoli v evidenci na ÚP, kde pro ně není vhodné zaměstnání. Lidem bez vzdělání a bez praxe se hledá práci velmi těžko a oni často pracovat ani nechtějí. Mají zájem pouze o dávky hmotné nouze.</p>
<p>Někdy žáky přiměje k ukončení studia vidina peněz a ti se snaží zaměstnat. Jindy je to pobírání sociálních dávek rodičů. U dívek ze sociálně nepřízřusobivých rodin je to argument, že budou od 15let rodit a budou je živit dávky od státu (bohužel i takové případy jsou).</p>
<p>Rozhodně je třeba spolupráce všech zúčastněných - žáka, rodiny, školy, ÚP ČR případně dalších organizací (pedagogicko-psychologické poradny, NNO, lékaře atd.). Mnohdy tomu brání mantinely legislativy, někdy je problém v lidech. "Tlačit" jen z jedné strany je obtížné a výsledek pak nevýrazný.</p>
<p>Asi by se měla zlepšit komunikace škola rodič.</p>
<p>S žáky, kteří předčasně opouštějí systém vzdělávání, by se mělo začít pracovat ještě před jejich předčasným odchodem (poradenství na školách, spolupráce NNO a dotčených rodin).</p>
<p>Nutno pracovat zejména s rodinou. Snížit soc. dávky rodině tak, aby mladého člena rodiny do školy sama donutila.</p>
<p>Nutnost snížení sociálních dávek, tím pádem by museli rodiče pracovat, zjistili by, že bez vzdělání jsou nízké mzdy, proto by nutili své děti vzdělávat se. Povinnost docházet do školy do 18 let, aby od 15 let neseděli na náměstí a nenudili se, popř. by chodili do nějakých "dílů", chlapci by pracovali se dřevem, děvčata by se učila vařit, šít, nebo na zahradě pracovat.</p>
<p>Tato skupina lidí se staví jak k dalšímu vzdělávání, k spolupráci s ÚP, tak i k práci negativně.</p>
<p>Větší motivace k práci a vzdělávání od počátku školní docházky. Pěstovat reálnou představu o umístění následně, např. volit vhodně učební obor/obor studia dle reálných možností osoby i přiměřeného rozsahu trhu práce.</p>
<p>Jak jsem už uvedla v jedné z předchozích odpovědí, pomoci může sociální práce s celou rodinou. Nestačí působit jen na žáka, protože vzor si bere ze svého nejbližšího okolí. Dále je potřeba mu ukázat nějaký kladný vzor, protože studium je dlouhodobý cíl a žáci ze sociálně slabších rodin nevidí do budoucna konkrétní přínos, který jim může vzdělání přinést.</p>
<p>Větší osvěta v rámci vybírání povolání. Žáci 8 - 9 ročníků by měli mít možnost navštěvovat formou exkurzí firmy - aby měli možnost vidět činnosti v daném oboru ještě před zahájením studia.</p>
<p>Studenti nejčastěji ukončují systém vzdělávání z důvodu nezvládnutí látky, popř. z důvodu menší podpory ze strany rodiny (především romská komunita). Dalším důvodem je také neomluvená absence ve škole, která vede k vyloučení ze vzdělávacího programu. V neposlední řadě mají zájem o výdělek a nechtějí 2,3 nebo 4 roky trávit ve škole, ale chtějí si vydělávat na plný úvazek.</p>
<p>Pokud bude z finančního hlediska výhodnější nic neumět, tak se nepohneme. Samozřejmě jsem ve všech předchozích případech měl na mysli děti, které nemají nějaké závažné mentální či fyzické hendikepy. Paradoxně tyto díky svým rodičům o vzdělávání mají většinou obrovský zájem.</p>
<p>Žáci v dnešní době nejsou cílevědomí.</p>

zpřísnit pravidla pro vyplácení soc. dávek
Soustavná aktivita spojená se školením, vzděláváním k udržení pracovních návyků
<p>Při každém setkání s touto pro mě cílovou skupinou při mé práci se až na výjimky snažím každého motivovat ke vzdělání.</p> <p>Samozřejmě najdou se i jedinci, kteří i bez vzdělání jsou na trhu práce úspěšní, ale je jich velmi málo.</p> <p>A dodávám: Má zaměstnavatel zájem zaměstnat mladého člověka před jeho 18ti lety? NEMÁ!!</p> <p>Ze zákona je takové zaměstnávání pro zaměstnavatele plně omezené, které mu přináší jen starosti navíc.</p>
Důležitá je nejen spolupráce škola x ÚP ČR, ale měla by se více podporovat vzájemná spolupráce všech významných aktérů škola x rodina x sociální pracovníci x ÚP ČR x zaměstnavatelé. Někdy je problém v rodině, jindy zas v nezájmu studenta (škola ho nebaví, už by si chtěl vydělávat...).
Velký problém je už v rodičích, kteří své děti nepodporují ke vzdělávání, naopak je od toho odrazují, využívají je na hlídání mladších sourozenců, musí vydělávat na brigádách peníze pro rodiče. Sami žáci nemají návyky pravidelnosti, dodržování nějakých pravidel a postupů. Žáci se nechťejí vzdělávat, nemají chuť studovat, vidí to na svých kamarádech, "ty přece také nechodíš do školy, tak proč bych chodil já".
Změna zákona, především v souvislosti s délkou školní docházky, ne jen na devět let, ale i déle, aby do evidence ÚP ČR se neevidovali mladí již od 15 let.
Základ všeho spočívá v rodině, pokud dítě bude doma vedeno k tomu, že by studovat mělo, tak si myslím, že žádný problém nebude, nebo alespoň ne v takové míře.
Důraz musí být kladen na motivaci klienta dokončit si vzdělání, ať již formou rekvalifikací nebo návratem do školy, úzce spolupracovat s místními středními školami či dalšími organizacemi, které mohou klientovi v této oblasti pomoci. Důležitá je rovněž individuální péče přizpůsobená konkrétní situaci klienta (sociální, finanční, rodinné, zdravotní aj.).
Mělo by se s žáky, kterým hrozí předčasný odchod ze vzdělávání, intenzivně pracovat ještě před jejich odchodem ze systému vzdělávání (tj. na SŠ a učilištích). Dále by se mělo lépe pracovat s žáky s různými poruchami učení ještě na ZŠ, aby nedošlo ke ztrátě motivace k učení a k dalšímu vzdělávání vůbec.
<p>Někteří klienti z této skupiny opouštějí systém vzdělávání i z důvodu, že chtějí pracovat, aby mohli finančně podpořit rodinu i na úkor vlastních potřeb.</p> <p>Zásadní problém je v rodině, je tedy nutné pracovat s ní, jako s celkem.</p> <p>Při řešení možného návratu do vzdělávání se pokoušíme kontaktovat i některého z rodičů a celou situaci řešit s nimi. Výsledek je, bohužel, většinou nulový.</p>
zavedení povinné školní docházky do 18. let

Odpovědi na tuto otázku jsou v podobném duchu jako výše v tabulce č. 2., můžeme je zařadit do následujících kategorií:

- Je zapotřebí sociální práce s rodinou, která nevytváří žákovi podnětné prostředí. Do této spolupráce je třeba zahrnout více aktérů – ZŠ, SŠ, ÚP ČR, NNO, PPP.
- Se žáky ohroženými školním neúspěchem je zapotřebí pracovat již v ZŠ. Důležitá je motivace k dalšímu vzdělávání.
- Poskytovat intenzivnější kariéerní poradenství v případě výběru SŠ, cílit na žáky dříve, nežli v 8. - 9. třídě. Nabízet více praktických exkurzí v SŠ i u zaměstnavatelů.

6.7 Shrnutí, hlavní zjištění z dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření proběhlo v období 9. – 16.4. 2018, osloveno bylo přibližně 600 pracovníků ÚP ČR v Ústeckém kraji, vyplněných dotazníků bylo získáno 148 (25 %).

- Nejvíce respondentů, 34 %, je z Oddělení zprostředkování, 24 % z Oddělení projektů EU a 16 % respondentů je z Oddělení trhu práce.
- Celkem 83 %, si myslí, že hlavním důvodem k předčasnému odchodu žáka ze systému vzdělávání je jeho nezájem se vzdělávat. Dále si 61 % respondentů myslí, že je to dáno jinou ekonomickou strategií rodiny a 31 % respondentů uvedla možnost nevhodně zvolený obor.
- Nejvíce respondentů, 56 %, si myslí, že při práci s touto cílovou skupinou by pomohla větší motivace klienta, dále možnost spolupracovat s rodinou klienta, uvedlo to 34 % respondentů.
- Pokud jde o priority při práci s klienty ÚP ČR, kteří předčasně opustili systém vzdělávání, je dle 88 % respondentů rozhodně důležitá motivace klienta k návratu do systému vzdělávání a pro 72 % respondentů je rozhodně důležité zařazení klienta do komplexních specializovaných projektů pro práci s mladými.
- Nejčastější důvod pro upřednostnění zařazení klienta do zaměstnání před návratem do systému vzdělávání, je přání jeho samotného, uvedlo to 75 % respondentů.
- Více než tři čtvrtiny respondentů, 78 %, uvedlo, že tito, často ještě mladiství klienti ÚP ČR, mají především nerealistické představy o životě a také, že na ně působí negativní vliv rodiny, uvedlo to 76 % respondentů.
- Nejvíce respondentů, 23 % (34 osob), uvedlo, že v roce 2017 pracovali s 11 až 20 klienty, kteří předčasně opustili systém vzdělávání, 17 % respondentů pracovalo s jedním až pěti klienty, 15 % se šesti až deseti klienty.
- Pokud jde o setkávání se s klienty, 55 % respondentů se s nimi setkává minimálně 1x do měsíce, 13 % respondentů se s nimi setkává přibližně 1x za dva měsíce.

7 Manažerské shrnutí výzkumu

Česká republika dlouhodobě patří **mezi pět zemí EU s nejnižší mírou předčasných odchodů žáků ze systému vzdělávání**. Zatímco v Evropě ročně střední školu nedokončí kolem 10 % žáků, v České republice se podíl žáků předčasně odcházejících ze vzdělávání pohybuje v rozmezí 4,9 % - 6,6 %²⁴. Méně pozitivní je skutečnost, že **oproti trendu v drtivé většině zemí EU, kde dochází k poklesu či stagnaci míry odchodů ze vzdělávání, dochází v České republice v posledních letech k jejímu setrvalému nárůstu**. Hlavním zdrojem tohoto nárůstu jsou žáci, kteří neuspěli u státní maturitní zkoušky, k jejímuž plošnému zavedení došlo v roce 2011²⁵. Dalším problémem jsou velké regionální rozdíly v míře předčasných odchodů ze vzdělávání, kdy Ústecký a Karlovarský kraj dosahují podílu 14,5 %, zatímco např. Vysočina a Jihomoravský kraj mají míru předčasných odchodů nižší, než 3 %.

²⁴ Eurostat

²⁵ Monitor vzdělávání a odborné přípravy ČR, 2017. Dostupné z https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017-cz_cs.pdf

Cílem realizovaného šetření bylo **analyzovat příčiny předčasných odchodů** žáků pocházejících ze sociálně vyloučených lokalit ze systému vzdělávání a zformulovat doporučení pro přípravu vhodného nástroje včasné prevence odchodů ze vzdělávání. V rámci výzkumu se jednalo o žáky, kteří buď po splnění povinné školní docházky nepostupují na střední školy (bez ohledu na to, v kterém ročníku ZŠ opouštějí), anebo na SŠ postupují, ale studium předčasně ukončují. Výzkum byl realizován v březnu a dubnu 2018 v Ústeckém kraji, kritériem pro realizaci byla indikace nejvyšších hodnot výskytu fenoménu předčasných odchodů. V rámci výzkumu bylo realizováno **57 kvalitativních rozhovorů** se zástupci relevantních institucí a s jednotlivci, kteří předčasně opustili systém vzdělávání, a získáno **148 online dotazníků**.

Mezi **nejčastější důvody předčasných odchodů ze vzdělávání** u žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí patří **vliv rodiny, životní momenty** (těhotenství, starost o rodinné příbuzné atd.), **aktuální široká nabídka práce pro nízkokvalifikované profese, zkreslená představa o situaci na trhu práce** atd. V případě středních škol to je navíc kromě výše uvedeného často ještě **špatná volba oboru** na střední škole a **jiná ekonomická strategie rodin**, než bývá považována společností za normu. Při výběru oboru jsou parametrem dojezdová/docházková vzdálenost, „bezpečnost“ školy, přítomnost kamarádů žáka více než schopnosti a zájem o daný obor. Někteří rodiče nechtějí posílat děti do SŠ, protože je pro ně ekonomicky výhodnější, aby děti zůstaly doma, kde pomohou s péčí o mladší sourozence či prarodiče.

Žáci ze sociálně vyloučených lokalit nemají zájem pokračovat ve studiu na střední škole i z důvodu neznalosti nového prostředí, vytržení z místní komunity, kterou dobře znají, a konečně i díky nereálným představám o budoucnosti obecně.

Kvalitativní šetření dále prokázalo **silnou fragmentarizaci subjektů**, které by na problematice předčasných odchodů měly společně participovat (školy, ÚP, PPP, terénní sociální pracovníci, NNO). Institucionální aktéři vnímají svou roli v procesu řešení problematiky předčasných odchodů kladně, bariéry pak spatřují mimo své profesní gesce.

Respondenti výzkumu artikulovali rozdílné hodnoty a přístupy ve vzdělávání: institucionální aktéři zastávali hodnoty tzv. **schoolingu**, tedy formální školní vzdělávání v rámci institucí, nositelé jevu zrcadlili spíše přístup **education**, tedy výchovu a vzdělávání v rámci rodiny, resp. primárních skupin (J. Okely, 2010). Rozličné vnímání spočívá především v jiných životních strategiích zúčastněných respondentů výzkumu.

Výzkum potvrdil pozitivní vliv podpůrných pedagogických profesí zabývajících se problematikou předčasných odchodů ze vzdělávání (výchovný poradce, kariérní poradce, školní psycholog, apod.), a to ať se jedná o žáky ZŠ, kteří nepostoupí na SŠ, nebo žáky SŠ, kteří studium předčasně ukončují. Kapacita těchto pracovníků je však dle výsledků výzkumu nedostatečná, na poradenské služby mají tyto pracovníci často jen malou část úvazku. Navíc ji většinou vykonávají v době mimo vyučování, protože jejich hlavní pracovní náplní je přímá pedagogická činnost. Důležitým pomocníkem ke zvládnutí školní docházky obecně a v motivaci k dalšímu studiu jsou často sociální/terénní pracovníci sociálních služeb. Sociálně vyloučené rodiny mají k těmto pracovníkům důvěru a jsou ochotny s nimi spolupracovat více, než se zástupci školy.

Prevence školního neúspěchu a zvýšená péče o neúspěšné žáky chybí jak v průběhu povinné školní docházky, tak v případě jejich postupu na SŠ. Pokud se pedagogové, výchovní či kariérní poradci a další pedagogičtí pracovníci nemohou žákům věnovat

individuálně a intenzivně, žáci si s výběrem SŠ nevědí rady. Pedagogicko-psychologické porady (PPP) s fenoménem žáků se zkušeností s předčasným odchodem ze ZŠ takřka v čase výzkumu **nepřicházejí do styku**, protože rodiče žáků se sociálním znevýhodněním do těchto zařízení většinou děti nedoprovodí. Dalším důvodem jsou nedostatečné personální kapacity odborných pracovníků ve školských poradenských zařízeních (dále jen „ŠPZ“), která jsou vyčerpána diagnostikou žáků s jinými potřebami.

Výzkum zachytil partikulární výskyt **rasové diskriminace** ve školách a následné nezačlenění žáků ze sociálně vyloučených lokalit do kolektivu na SŠ (oproti “bezpečnému“ prostředí segregované ZŠ). Rezonujícím tématem výzkumu bylo i řešení případných konfliktů mezi žáky, školou a rodiči těchto žáků. Dalším častým tématem SŠ byly i **školní praxe**, které byly hodnoceny kladně (“*Poprvé si něco udělají samy. A někdo je pochválí.*“) či záporně, (např. intenzivní pečení před Vánoci a s ním spojený stres žáků). Školní praxe také často tematicky, ale i obsahem samotným nekorespondují s přípravou na budoucí povolání. Žáci se místo odborné přípravě věnují pomocným pracím.

Rozhovory odkryly také odlišné přístupy k této cílové skupině mezi pracovníky ÚP, které vyplývají z nastavení cílů instituce nebo jejích dílčích projektů. ÚP na jedné straně usilují spíše o návrat těchto klientů do systému vzdělávání, na druhé straně je cílem také jejich umístění do zaměstnání.

7.1 Hlavní zjištění

Následující zjištění vzešla z realizace tří případových studií zaměřených na problematiku předčasných odchodů žáků ze systému vzdělávání, desk research a kvantitativního screeningu pracovníků ÚP Ústeckého kraje.

- Výzkum mezi nositeli jevu předčasných odchodů ze vzdělávání z velké části potvrdil doposud známé náhledy institucí, které se tématu věnují. Zároveň ukázal na silnější akcentování některých témat samotnými žáky, kteří vzdělávání předčasně ukončují.
- Mezi **nejčastější důvody předčasných odchodů ze vzdělávání** u žáků ze sociálně vyloučených lokalit patří **vliv rodiny, životní momenty** (těhotenství, starost o rodinné příbuzné atd.), **aktuální široká nabídka práce pro nízkokvalifikované profese, zkrácená představa o situaci na trhu práce, jiná ekonomická strategie rodiny žáka** atd., v případě středních škol to je navíc kromě výše uvedeného často ještě **špatná volba oboru** na střední škole (parametrem dojezdová/docházková vzdálenost, „bezpečnost“ školy, přítomnost kamarádů žáka, schopnosti a zájem o daný obor),
- V případě postupů žáků ze ZŠ na SŠ také hraje roli **jiná ekonomická strategie rodin**, než bývá považována společností za normu. Někteří rodiče nechťejí posílat děti do SŠ, protože je pro ně ekonomicky výhodnější, aby děti zůstaly doma, kde pomohou s péčí o mladší sourozence či prarodiče.
- Mezi respondenty se objevuje i nepravdivá informace, že odchodem ze vzdělávání se žák stane “novou“ společně posuzovanou osobu, čímž se zvýší dávka hmotné nouze pro domácnosti. Ke zvýšení příjmu z dávek při odchodu ze vzdělávání však nedochází. Finanční bilance domácnosti se však mění na výdajové straně, protože docházka žáka na SŠ je často spojena s dalšími náklady na cestovné, stravné, pomůcky apod.

- Jiné ekonomické strategie rodin se do života dětí mohou promítat i v případě, kdy rodina podniká. V takovém případě se vzdělání nejeví důležitým, prioritou je dítě do podnikání zapojit.
- Důvodem k předčasnému ukončení školní docházky jsou také neúspěchy, které žák zažívá v případě, kdy nemá ve svém okolí nikoho, kdo by ho v přípravě na školu dostatečně podpořil. Neúspěšný žák ztrácí motivaci ke studiu na střední škole a předčasně ji opouští nebo se na ni ani nehlásí.
- Žáci ze sociálně vyloučených lokalit nemají zájem pokračovat ve studiu na střední škole i z důvodu neznalosti nového prostředí, vytržení z místní komunity, kterou dobře znají a konečně i díky nereálným představám o budoucnosti. Často se pak hlásí na školy a obory pod vlivem kamarádů, nikoliv podle vlastních schopností a zájmů. Protože vybrané obory tyto žáky nebaví nebo je nezvládají, na SŠ brzy selhávají.
- Kvalitativní šetření dále prokázalo **silnou fragmentarizaci subjektů**, které mají společně předcházet předčasným odchodům (školy, ÚP, PPP, terénní sociální pracovníci, NNO).
- Institucionální aktéři vnímají svou roli v procesu řešení problematiky předčasných odchodů kladně, bariéry pak spatřují mimo své profesní gesce.
- Respondenti výzkumu artikulovali rozdílné hodnoty a přístupy ve vzdělávání, institucionální aktéři zastávali hodnoty tzv. **schoolingu**, tedy formální školní vzdělávání v rámci institucí, nositelé jevu zrcadlili spíše přístup **education**, tedy výchovu a vzdělávání v rámci rodiny, resp. primárních skupin (J.Okely, 2010). Rozličné vnímání spočívá především v jiných životních strategiích zúčastněných respondentů výzkumu.
- Výzkum potvrdil pozitivní vliv podpůrných pedagogických profesí zabývajících se problematikou předčasných odchodů ze vzdělávání (výchovný poradce, kariérní poradce, školní psycholog, apod.). Dostupnost těchto pracovníků je však dle výsledků výzkumu nedostatečná, na poradenské služby mají tyto pracovníci často jen malou část úvazku. Navíc ji většinou vykonávají v době mimo vyučování, protože jejich hlavní pracovní náplní je přímá pedagogická činnost
- Důležitým pomocníkem ke zvládnutí školní docházky a v motivaci k dalšímu studiu jsou často sociální/terénní pracovníci sociálních služeb (v rámci terénních programů nebo nízkoprahových zařízení pro děti a mládež). Sociálně vyloučené rodiny mají k těmto pracovníkům důvěru, která vychází z dlouhodobější spolupráce při řešení širšího spektra problémů, a jsou proto ochotny s nimi spolupracovat ve větší míře, nežli třeba se zástupci školy.
- Zvýšená péče o neúspěšné žáky chybí jak v průběhu školní docházky do ZŠ, tak v případě jejich postupu na SŠ. Těmto žákům často v rodině nepomohou, neporadí, takže větší prostor k jejich motivaci vzdělávat se zůstává na pracovnících školy. Pokud se ale pedagogové, výchovní či kariérní poradci a další pedagogičtí pracovníci nemůžou žákům věnovat individuálně a intenzivně, žáci ztrácí motivaci k dalšímu studiu.
- Zástupci škol také nejsou vždy dostatečně připraveni pracovat s žáky, kteří se vymykají průměru a jejichž rodiny nezajišťují očekávanou podporu při domácí přípravě, obstarávání školních pomůcek a dodržování pravidel, která škola nastavuje.
- PPP s fenoménem žáků se zkušeností s předčasným odchodem ze ZŠ takřka v čase výzkumu **nepřichází do styku**.

- Výzkum zachytil ve školách partikulární výskyt **rasové diskriminace**, která vede k nezačlenění dětí ze sociálně vyloučených lokalit do **kolektivu na SŠ** (oproti “bezpečnému“ prostředí segregované ZŠ).
- Rezonujícím tématem výzkumu bylo i řešení případných konfliktů mezi žáky, školou a rodiči těchto žáků.
- Dalším častým tématem byly i **školní praxe**, ať už jejich kladné hodnocení (“*Poprvé si něco udělají samy. A někdo je pochválí.*”) či záporné, vyvěrající z rutiny vykonávaných činností (např. intenzivní pečení před Vánoci, a s ním spojený stres žáků). Školní praxe také často z pohledu neúspěšných žáků obsahem nekorespondují s jejich představou o budoucím povolání.
- Žáci, kteří ukončují ZŠ v nižším než 9. ročníku nemají ukončené základní vzdělání. Tato skutečnost jim omezuje nejen možnost využívat rekvalifikace nabízené ÚP, ale také možnost pokračovat ve vzdělávání.
- Výzkum zaznamenal i genderovou rovinu důvodů předčasných odchodů. Chlapci někdy opustí školu s tím, že „*jdou vydělávat, aby pomohli rodině*“, dívky spíše zůstávají doma a pomáhají s domácností a s péčí o sourozence. Rodina od nich vzdělání ani zaměstnání neočekává.
- Doučování, které školy často nabízejí, není neúspěšnými žáky vnímáno vždy jako podpora, ale někdy spíše jako povinnost nebo dokonce trest. V takovém případě doučování nepřináší očekávané výsledky a škola se žákovi ještě více odcizuje.
- Rozhovory odkryly také odlišné přístupy k této cílové skupině mezi pracovníky ÚP. Někteří pracovníci usilují spíše o návrat těchto klientů do systému vzdělávání, zatímco jiní preferují jejich umístění do zaměstnání.
- V kvantitativní části výzkumného šetření pracovníci ÚP deklarovali **důležitost motivace klienta k návratu do systému vzdělávání**, pro 88 % z nich to je rozhodně důležité a pro 9 % spíše důležité. Pro respondenty je důležité **zařazení klienta do komplexních specializovaných projektů pro práci s mladými**, pro 72 % to je rozhodně důležité, pro 24 % spíše důležité. Nejméně důležitá je dle respondentů rekvalifikace klienta. Rozhodně důležitá je pro 22 % a spíše důležitá pro 48 % respondentů. Naopak spíše nedůležitá je téměř pro jednu čtvrtinu respondentů (24 %) a pro 5 % rozhodně nedůležitá.
- Více než tři čtvrtiny respondentů kvantitativního screeningu (78 %) uvedlo, že tito často ještě mladiství klienti ÚP ČR mají především nerealistické představy o životě a také že na ně působí negativní vliv rodiny (76 % respondentů). Necelá polovina respondentů si myslí, že tito klienti nechtějí získat stabilní zaměstnání (48 %), mají nedostatek finančních prostředků (47 %) a jsou pod negativním vlivem vrstevníků (46 %). Nejméně respondentů, 11 %, si myslí, že se potýkají s rizikovou konzumací alkoholu, nevhodným bydlením (13 %) a společenskými předsudky (15 %).

8 Návrhy na doporučení, možné intervence

- Zlepšit spolupráci lokálních subjektů participujících na problematice předčasných odchodů ze škol (např. formou společných platforem ZŠ, SŠ, ÚP, NNO, PPP apod.).
- Posílit „komunitní charakter třídy“ a věnovat více pozornosti klimatu třídy pro posílení kolektivu a eliminaci případné exkluze žáků ze sociálně vyloučených lokalit.

- Sledovat vzdělávací trajektorie žáka od počátku vzdělávání po úspěšné ukončení sekundárního vzdělávání, a zajistit sdílení informací týkajících se sociálního zázemí žáka mezi školami pro případnou včasnou intervenci.
- Posílit kapacitu školních poradenských pracovišť (např. snížením rozsahu přímé pedagogické činnosti jejich pracovníků), legislativně upravit působnost sociálních pedagogů a sociálních pracovníků ve školách a zajistit jejich financování.
- Ve školách a ŠPZ ve větší míře využívat další vzdělávání pedagogických pracovníků zaměřené na zdravé klima ve školách/třídách, práci se žáky z odlišného sociokulturního prostředí, z nefunkčních rodin apod.
- Pravidelně vyhodnocovat efektivitu podpůrných opatření s ohledem na potřeby žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí, popř. rozšířit jejich spektrum, a podpořit ŠPZ a další aktéry při efektivním využívání těchto opatření.
- Zavést / posílit pozici školních mediátorů (pro řešení konfliktů v linii žák – škola – rodič)²⁶
- Prohloubit spolupráci ZŠ se SŠ (např. hostující mistři odborného výcviku ze středních odborných učilišť) s cílem přiblížit prostředí SŠ, možnosti studia a jeho uplatnění na trhu práce žákům ze sociálně vyloučených lokalit.
- Při realizaci školních praxí zohlednit také očekávání žáků na „atraktivitu“ vykonávaných činností vzhledem k budoucímu povolání.
- Prohloubit spolupráci SŠ se zaměstnavateli (v rámci praktické výuky).
- Individuální kariérní poradenství cílit na žáky již na počátku 2. stupně ZŠ.
- Rozvíjet a podporovat zájmové a neformální vzdělávání dětí ze sociálně vyloučených lokalit, podporovat realizaci kroužků a dalších volnočasových aktivit (podpora zájmů dítěte, jeho specifického nadání).
- ZŠ a SŠ by měly intenzivněji spolupracovat s ÚP ČR, resp. Informačními a poradenskými středisky (dále jen „IPS“) ÚP ČR (např. skupinové poradenství pro školy k volbě povolání, individuální poradenství, využití profesní diagnostiky, návštěva poradců IPS na třídních schůzkách apod.).
- Vedle podpůrných opatření zvážit také systémové podpory k zahájení středoškolského vzdělání (např. prodloužení povinné školní docházky alespoň o jeden rok, aby všichni žáci po ZŠ nastoupili na SŠ

²⁶ Pilotně byl ve školním roce 2016/2017 prostřednictvím ASZ realizován projekt Mediace do škol.

